
2024

XVI МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРАЗІЇ

---

31 жовтня 2024 р.

Переяслав

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»

31 жовтня 2024 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав – 2024

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2024 р. – 62 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік,

кандидат історичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

В.В. Поліщук – к. фіз. вих. і спорту;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

Т.Г. Кириченко – к.п.н., доцент;

Т.В. Кириченко – к.п.н., доцент;

С.М. Танана – к.п.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

В.В. Поліщук,

Т.Г. Кириченко,

Т.В. Кириченко,

С.М. Танана,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**Роман Фафула
(Львів, Україна)****КІНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ Na^+ , K^+ -АТФ-ази ЛІМФОЦИТІВ ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ ХВОРИХ НА РЕВМАТОЇДНИЙ АРТРИТ ТА АНКІЛОЗИВНИЙ СПОНДИЛОАРТРИТ**

На сьогодні проблема ревматичних захворювань надзвичайно актуальна. Ревматоїдний артрит (РА) – найбільш поширене запальне аутоімунне захворювання, яке має високі показники поширеності і призводить до ранньої втрати працездатності та зменшення тривалості життя. Анкілозивний спондилоартрит (АСА) – ревматичне захворювання невідомої етіології, в основі якого лежить системна дезорганізація сполучної тканини на фоні виражених аутоімунних змін в організмі.

Найбільшу увагу дослідників привертають лімфоцити, які є ключовими клітинами імунної системи, і в кооперації з іншими видами лейкоцитів, відіграють важливу роль у забезпеченні компенсаторно-приспосувальних реакцій організму [1]. Йонний гомеостаз є важливим показником функціональної активності лімфоцитів периферичної крові (ЛПК). Він забезпечується суперпозицією різних йон-транспортувальних систем клітини, серед яких важлива роль належить Na^+ , K^+ -АТФ-азі.

Na^+ , K^+ -АТФ-аза (ЕС 3.6.1.37) – маркерний ензим плазматичної мембрани і селективно інгібується оубаїном, є Ca^{2+} -незалежною, Na^+ , K^+ -активованою, Mg^{2+} , АТФ-залежною транспортувальною системою, що здійснює активне трансмембранне перенесення йонів Na^+ та K^+ , і тим самим підтримує їх електрохімічні градієнти, необхідні для нормального функціонування клітини. Багаточисленними дослідженнями показано, що активність Na^+ , K^+ -АТФ-ази, яка відіграє ключову роль у підтриманні внутрішньоклітинного йонного гомеостазу, осмотичного балансу клітини, трансмембранного потенціалу клітин, регуляції апоптозу, розмноження і диференціювання клітини і змінюється під впливом гормонів, факторів росту і стресу [2].

Метою представленої роботи є вивчення кінетичних властивостей Na^+ , K^+ -АТФ-ази сапонін-перфорованих ЛПК донорів та хворих на РА і АСА залежно концентрації йонів Mg^{2+} .

Дослідження проводили на ЛПК донорів та хворих на РА та АСА на момент поступлення у ревматичне відділення Львівської ОКЛ. Групу контролю становили практично (клінічно) здорові донори, репрезентативні за віком і статтю.

Моноядерні ЛПК людини виділяли з гепаринізованої свіжоотриманої крові донорів і хворих на РА та АСА у градієнті густини фікол-тріумбразу [3]. Цілісність і життєздатність ЛПК, яка в усіх дослідках становила не менше 95%, оцінювали за забарвленням трипановим синім [4]. Для пермеабілізації мембран ЛПК та розкриття латентної Na^+ , K^+ -АТФ-азної активності до суспензії лімфоцитів додавали 0,2 % сапонін.

Активність Na^+ , K^+ -АТФ-ази сапонін-перфорованих ЛПК визначали спектрофотометрично, реєструючи утворення P_i за методом W. Rathbun, V. Betlach [5] і визначали за різницею між величиною загальної і базальної АТФ-азної активності у присутності оубаїну.

Дослідження впливу концентрації йонів Mg^{2+} на Na^+ , K^+ -АТФ-азну активність сапонін-перфорованих ЛПК донорів та хворих на РА і АСА проводили в діапазоні концентрацій MgCl_2 від 0 до 7 мМ.

Уявні кінетичні параметри, які характеризують Na^+ , K^+ -активовану, Mg^{2+} -залежну АТФ-гідролазну реакцію – константу активації йонами Mg^{2+} та початкову максимальну швидкість реакції гідролізу АТФ за Mg^{2+} визначали за методом Лайнуївера-Берка [6].

Відомо, що крім субстрату, яким виступає АТФ, для функціонування Na^+ , K^+ -АТФ-ази необхідними є йони магнію. Йони Mg^{2+} виступають кофактором і утворюють хелатний комплекс $\text{Mg}\cdot\text{АТФ}$, який є субстратом ензиматичної реакції. Також, Mg^{2+} взаємодіє з фосфатними групами АТФ, поляризує їх, і таким чином полегшує нуклеофільну атаку на термінальний γ -фосфат.

Графік залежності оубаїнчутливої Na^+ , K^+ -АТФ-азної активності ЛПК донорів від вмісту йонів Mg^{2+} в інкубаційному середовищі має типовий куполоподібний вигляд. Як видно з рисунка, максимальне значення оубаїнчутливої Na^+ , K^+ -АТФ-ази спостерігається при 5 мМ MgCl_2 . Графіки залежності Na^+ , K^+ -АТФ-азної активності сапонін-перфорованих ЛПК хворих на РА та АСА мають схожий вигляд.

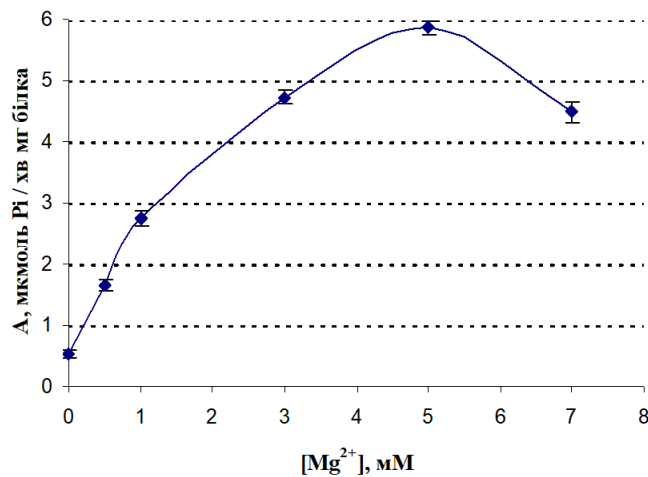

Рис. Концентраційна залежність впливу йонів Mg^{2+} на активність оубаїнчутливої Na^+ , K^+ -АТФ-ази сапонін-перфорованих лімфоцитів периферичної крові практично здорових донорів, $M \pm m$ $n = 4$.

Шляхом лінеаризації цієї концентраційної залежності у координатах Лайнуівера-Берка встановлено, що початкова максимальна швидкість гідролізу АТФ сапонін-перфорованих ЛПК, визначена за йонами Mg^{2+} та уявна константа активації йонами Mg^{2+} у хворих на РА та АСА достовірно не відрізняються від практично здорових донорів.

Виявлено, що за умов розвитку ревматичної патології Mg^{2+} -зв'язувальна ділянка оубаїнчутливої Na^+ , K^+ -АТФази ЛПК хворих на РА та АСА залишається нативною.

Література:

1. Гжегоцький М.Р. Система крові. Фізіологічні та клінічні основи / М.Р. Гжегоцький, О.С. Заячківська // Львів: Світ, 2001. – С. 173.
2. Кравцов А.В. Механизмы регуляции векторных ферментов биомембран / А. В. Кравцов, И. Р. Алексеенко // К.: Наук. думка, 1990. – С. 176.
3. Boyum A. Isolation of mononuclear cells and granulocytes from human blood / A. Boyum // Scand. J. Clin. Lab. Invest. – 1968. – V. 21 (Supp. 97). – P. 77-79.
4. Mishell B.B. Selected Methods in Cellular Immunology / B.B. Mishell, S.M. Shiigi // San Francisco: W. H. Freeman and Company. – 1980. – P. 486.
5. Rathbun W. Estimation of enzymically produced orthophosphate in the presence of cysteine and adenosine triphosphate / W. Rathbun, V. Betlach // Anal. Biochem. – 1969. – V. 28. – P. 436-447.
6. Келети Т. // Основы ферментативной кинетики: Пер. с англ. / Т. Келети // М: Мир, 1990. – 350 с.

Руслан Яворівський, Софія Заблоцька
(Тернопіль, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ТА РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ РОДИНИ *SOLANACEAE* Berth. et Hook. f. У ФЛОРИ ЗБАРАЗЬКОГО (ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО) РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Родина Пасльонові (*Solanaceae* Berth. et Hook. f.) – одна із найбільш чисельних родин світової флори, котра у загальному нараховує приблизно 2 900 видів, які належать до 90 родів, поширених космополітно, тобто по всій земній кулі та у різних екологічних умовах, проте, їхня найбільша видова різноманітність спостерігається у тропічних, субтропічних і помірних областях Центральної та Південної Америки. На території України у складі її природної флори та як господарсько цінні представники поширений лише 31 вид Пасльонових у структурі 13 родів (1,07 % загальносвітової чисельності видів родини) [2].

Флористичні дослідження планетарного масштабу у кінцевому рахунку проектуються у площину їх проведення на регіональних рівнях, що забезпечує створення найбільш оптимальних умов щодо збереження раритетної фракції флори певного регіону. Тому аналіз видового складу родини *Solanaceae* Berth. et Hook. f. у межах Збаразького (нині Тернопільського) району Тернопільської області є **актуальним** за змістом досліджень й має вагоме практичне значення.

На основі аналізу літературних джерел [1; 3; 4], матеріалів фондів колекцій гербарію лабораторії морфології та систематики рослин Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акронім TERN*), проведених впродовж 2022–2024 рр. маршрутно-експедиційних й геоботанічних досліджень різнотипових фітоценозів на території Збаразького (нині Тернопільського) району Тернопільської області встановлено або ж підтверджено зростання 23 видів родини *Solanaceae*

Berth. et Hook. f. (74,2 % загальної кількості у складі флори України), що належать до 12 родів. Таким чином, родовий коефіцієнт або ж середня кількість видів у роді становить тут 1,92.

Поліморфними родами вважаємо фізаліс або марунку (*Physalis* L.), котрий презентований у структурі досліджуваної родини двома видами – ф. звичайним (*Ph. alkekengi* L.) та ф. Франшета (*Ph. franchetii* Mast.) і рід тютюн (*Nicotiana* L.) – також двома видами (т. махорка (*N. rustica* L.) й т. крилатий (*N. alata* Link et Otto), та, особливо, рід паслін (*Solanum* L.), котрий представлений тут 10 видами (43,5 % загальної кількості у структурі родини), зокрема, картоплею (*S. tuberosum* L.), баклажаном синім (*S. melongena* L.), п. чорним (*S. nigrum* L.), п. низьким (*S. humile* Bernh.), п. жовтим (*S. luteum* Mill.), п. крилатим (*S. alatum* Moench), п. солодко-гірким або глисником (*S. dulcamara* L.), п. рогатим (*S. cornutum* Lam.), п. різношипим (*S. heterodoxum* Dun.) та п. сухоребриколистим (*S. sisymbriifolium* Lam.).

9 родів досліджуваної родини (75,0 % загальної їх чисельності) є монотипними, тобто презентовані у її структурі лише одним видом, зокрема, рід помідор (*Lycopersicon* Mill.) – п. їстівний (*L. esculentum* Mill.); стручковий перець (*Capsicum* L.) – с. п. однорічний (*C. annuum* L.); беладонна (*Atropa* L.) – б. звичайна (*A. bella-donna* L.); повій (*Licium* L.) – п. звичайний (*L. barbatum* L.); блекота (*Hyoscyamus* L.) – б. чорна (*H. niger* L.); скополія (*Scopolia* Jacq.) – с. карніолійська (*S. carniolica* Jacq.); дурман (*Datura* L.) – д. звичайний (*D. stramonium* L.); нікандра (*Nicandra* Adans.) – н. фізалісоподібна (*N. physalodes* (L.) Gaertn.) та петунія (*Petunia* Juss.) – п. гібридна – (*P. hybrida* hort.).

У районі дослідження виявлено поширення двох видів родини *Solanaceae* Berth. et Hook. f., що занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)» [5; 6], зокрема:

1) беладонна звичайна (*Atropa bella-donna* L.). Природоохоронний статус у районі дослідження – вразливий. Реліктовий вид з вираженою ценофобною стратегією. Поодинокі або малочисельними, локальними та різновіковими популяціями (до 10 особин) зростає на лісових галявинах і узліссях в околицях сіл Діброва та Залісці. На території району дослідження частково охороняється у межах ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Луб'янківська дубина». З метою збереження чисельності виду необхідно заборонити порушення природних екотопів його зростання внаслідок вирубування лісів та збирання як лікарської рослинної сировини, досліджувати сучасну стратегію розвитку виду через постійний контроль наявних локалітетів.

2) скополія карніолійська (*Scopolia carniolica* Jacq.). Природоохоронний статус у районі дослідження – рідкісний. Центральноевропейсько-кавказький вид на північно-східній межі ареалу. Дуже рідко, популяціями площею 5–7 м² та середньою щільністю 3–8 рослин на 1 м², поширена у тінистих вологих лісах союзу *Carpinion betuli* в околицях сіл Залісці та Чайчинці. Охороняється у структурі ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Чайчинецька бучина». З метою охорони необхідно заборонити проведення суцільних рубок лісових масивів у місцях зростання виду та його заготівлю населенням як цінної лікарської рослини.

Окрім того, на досліджуваній території нами було виявлено або ж підтверджено ареали зростання б регіонально рідкісних видів, зокрема: паслін низький (*Solanum humile* Bernh.), який спорадично, але досить чисельними за кількістю особин і площею популяціями поширений у розріджених лісах, на узліссях, серед заростей чагарників та забур'янених місцях у околицях сіл Бутин, Чумалі та Чорний Ліс; паслін жовтий (*Solanum luteum* Mill.), котрий розсіяно зростає у широколистяних лісах, на лісових галявинах та серед чагарників в околицях сіл Залужжя та Діброва; паслін крилатий (*Solanum alatum* Moench), що зрідка трапляється на луках, трав'янистих схилах, на не задернованих пісках по долинах річок, на виходах кам'янистих порід в околицях сіл Колодне, Болязуби, Котюжинці та Малі Вікнини; паслін рогатий (*Solanum cornutum* Lam.), який зрідка поширений по узліссях широколистяних лісів та іноді по межі посівів злакових культур в околицях сіл Чайчинці, Котюжинці та Малі Вікнини; паслін сухоребриколистий (*Solanum sisymbriifolium* Lam.), котрий зрідка спорадично-ізольованими популяціями зростає по залишкових лучно-степових і степових ділянках в околицях сіл Романове Село, Киданці та Максимівка та фізаліс звичайний (*Physalis alkekengi* L.), що розсіяно трапляється у лісах та серед заростей чагарників у околицях сіл Малий Кунинець, Бутин, Залужжя, Чорний Ліс і селища Вишневець.

Головними факторами, що визначають скорочення чисельності популяцій червонокнижних і регіонально рідкісних видів родини *Solanaceae* Berth. et Hook. f. на території Збараського (Тернопільського) району Тернопільської області вважаємо наступні:

- ✓ вузька еколого-ценотична амплітуда виду й відсутність екотопів відповідного типу для його подальшого поширення (*Atropa bella-donna* L.);
- ✓ недостатнє природне поновлення та слабка конкурентна здатність виду (*Scopolia carniolica* Jacq., *Solanum cornutum* Lam., *Solanum luteum* Mill.);
- ✓ інтенсивне лісове господарство, посадка на місці вирубок інтродукованих деревних порід (*Atropa bella-donna* L., *Scopolia carniolica* Jacq., *Solanum humile* Bernh., *Physalis alkekengi* L.);
- ✓ розорювання та інтенсивне господарське освоєння залишкових степових і лучно-степових екотопів (*Solanum sisymbriifolium* Lam.);
- ✓ руйнування екотопів внаслідок видобутку корисних копалин (вапняків, пісковиків) (*Solanum alatum* Moench);
- ✓ збирання рослин населенням як лікарської сировини (*Atropa bella-donna* L., *Scopolia carniolica* Jacq.).

З метою охорони, збереження, раціонального використання і відтворення раритетних видів родини Пасльонові у районі дослідження необхідно:

✓ здійснювати системний моніторинг стану та динаміки чисельності популяцій червонокнижних і регіонально рідкісних видів флори, а у разі їхнього чисельного скорочення оперативно встановлювати фактори, які його спричиняють;

✓ у випадку виявлення нових ареалів раритетної флори рекомендувати створення у цих місцях об'єктів природно-заповідного фонду;

✓ заборонити порушення оселищ видів та їх екотопів внаслідок вирубування лісів, видобутку корисних копалин, збирання населенням як лікарської сировини та господарського освоєння залишкових ділянок лучно-степової рослинності;

✓ ініціювати видання регіональних Зеленої й Червоної книг, регулярно інформувати місцеве населення про стан природоохоронної роботи у засобах масової інформації (преса, телебачення);

✓ клопотати перед постійною комісією з питань регулювання земельних відносин, агропромислового комплексу та охорони природного середовища Збараської міської ради (голова – Дмитришин Ігор Володимирович) щодо створення заповідного ботанічного урочища місцевого значення в околицях села Залісці з метою збереження популяцій *Atropa bella-donna* L. і *Scopolia carniolica* Jacq.

Література

1. Визначник рослин України / А. І Барбарич та ін.; за ред. Д. К. Зерова. Київ: Урожай, 1965. С. 583-588.
2. Нечитайло В. А., Кучерява Л. Ф. Ботаніка. Вищі рослини. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. С. 320-323.
3. Определитель высших растений Украины / Д. Н. Доброчаева и др.; за ред. Ю. Н. Прокудина. Киев: Фитосоциоцентр, 1999: Наукова думка, 1987. С. 278-281.
4. Флора УРСР: в 12 т. / за ред. Д. К. Зерова. Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. Т. 9. С. 364-404.
5. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. С. 604-605.
6. Яворівський Р. Л., Дем'янчук П. М. Червонокнижні види флори Тернопільської області. *Матеріали XIV з'їзду Українського ботанічного товариства*. (Київ, 25–26 квітн. 2017 р.). К., б. в., 2017. С. 139.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Oleksiy Tsukarev
(Ukraine, Kamianske)

DISINFORMATION IN FOOD PRODUCTS: IMPACT ON CONSUMER HEALTH AND BRAND TRUST

The prevalence of disinformation in food products in Ukraine represents a significant challenge to consumer protection. This phenomenon encompasses the deliberate misrepresentation of the quality, composition, or origin of food items, with the aim of deceiving consumers. The principal forms of disinformation are as follows:

- manufacturers have been known to provide misleading information on product labels. To illustrate, a product may be labelled as "100% natural," yet it may contain artificial additives, preservatives, or colourants such as E211 (sodium benzoate) or E102 (tartrazine), which are chemicals added with the intention of extending shelf life or enhancing colour.

- Frequently, artificial preservatives, flavour enhancers, or colourants are employed in products without being indicated on the labels, or are concealed under other names. Such practices have the potential to impact consumer health, particularly in cases where individuals suffer from allergies or other conditions. A yogurt or dairy product may contain a high sugar level, which may be disguised under alternative names like glucose syrup or fructose. This can mislead consumers regarding the healthfulness of the product.

The adulteration of food products, including milk, cheese, butter, meat and honey, can be achieved through the replacement of natural components with cheaper alternatives. This may involve the use of vegetable fats in place of animal fats or the substitution of natural honey with syrup. Another example is butter that is labelled as "cream" but contains a significant proportion of vegetable fats, such as palm oil. This results in a reduction in production costs, but it also contravenes the established composition standards.

- It is not uncommon for advertisements to make claims regarding the health benefits of a product that are not supported by scientific evidence. For example, claims that specific products facilitate weight loss or enhance immunity are pervasive. A product that is marketed as a means of facilitating weight loss, such as bars or breakfast cereals, may in fact contain elevated levels of sugar or calories. However, manufacturers employ marketing tactics to attract consumer attention.

- On occasion, manufacturers assert that a product is manufactured in Ukraine or in other countries with rigorous quality standards, whereas the raw materials may in fact be sourced from countries with less stringent regulatory frameworks. Furthermore, cheeses or sausage products sold under names similar to protected geographical indications (e.g., "Parmesan" or "Mozzarella") may also lack genuine origin from those regions and are manufactured with cheaper raw materials.

The following section will examine the causes and consequences of such disinformation.

The prevalence of disinformation can be attributed to the profit-driven strategies of manufacturers seeking to reduce production costs. The utilisation of unscrupulous methods can result in a diminution of consumer confidence, a deterioration in food quality, and, in certain instances, an adverse impact on human health.

In Ukraine, legislation exists to combat disinformation in the food sector. This includes mandatory labeling requirements, product inspections and quality standards. Nevertheless, the issue persists due to the presence of imperfect market controls and inspections.

It is incumbent upon consumers to exercise vigilance when selecting products, paying close attention to the ingredients, quality certifications, and to place their trust in verified brands.

In recent times, there has been a notable rise in the prevalence of fake news items, which have the potential to influence consumers in making thoughtless and chaotic purchasing decisions with regard to food products.

The following example is a fictitious account:

Fake 1: It is anticipated that a shortage of food products will soon emerge in Ukraine, necessitating the prompt acquisition of essential supplies. It is important to note that the phenomenon of panic can result in the creation of an artificial shortage. This phenomenon was exemplified by the disappearance of salt from stores and supermarkets following the announcement of a factory shutdown. In some locations, salt was eventually made available again, but at a price that was three or four times higher than the usual market rate. However, within a week, salt was once again available in all stores, with some being imported. Nevertheless, the price exceeded that of Ukrainian salt by a few hryvnias on average.

The second fake news item is as follows: Given that Ukraine has not yet undertaken any agricultural activities, it is inevitable that there will be a shortage of food. During the 2023 sowing season, Ukraine cultivated 9.9 million hectares of land, representing 68.7% of the current season's 14.4 million hectares. Moreover, Ukraine's existing stockpiles, accumulated in previous years, will provide sufficient sustenance for the country's population for the foreseeable future.

Ukrainians have demonstrated a notable improvement in their ability to discern disinformation, as evidenced by the findings of a study conducted by the NGO "Detector Media." This study assessed the media literacy of Ukrainians in 2023, gauging their capacity to critically analyze information, utilize media resources, and comprehend fundamental regulatory principles.

In the year 2023, 52% of the audience of domestic media assessed their sensitivity to disinformation as above average or high. A comparable survey conducted in 2022 revealed that 43% of respondents rated their media competencies at that level, while in 2021, the figure was 37%. In 2023, 11% of respondents indicated that they considered themselves completely incompetent in detecting fake news.

A majority of media content consumers (66%) seek confirmation of news authenticity from other media outlets. Twenty-nine percent of respondents evaluated the reliability of the source being referenced. A quarter of respondents indicated that they seek the primary source of the referenced information.

A total of 18% of respondents indicated that, when verifying information for accuracy, they consider the reputation of the media that disseminated it. Additionally, 13% of respondents stated that they check who owns the media outlet in question.

The proportion of Ukrainians who verify more than 15% of the information they encounter online for authenticity has increased, reaching 33% (up from 24% in 2022). The proportion of individuals who never verify media content has decreased over the past year, from 31% to 26%.

As previously documented, the study measuring the Media Literacy Index of Ukrainians in 2023 revealed a notable degree of sensitivity to distorted content among the Ukrainian population. This indicates that the audience is becoming increasingly proficient in identifying misinformation. A mere 17% of respondents indicated that they rely solely on their intuition to determine the extent to which they can trust a message. This figure was almost identical to that recorded in the previous year (18%), while in 2021, prior to the conflict, it was a substantial 33%.

The proportion of Ukrainians who identify disinformation by searching for source references in materials has decreased from 39% in 2022 to 37%. The proportion of respondents who rely on video and photo confirmation has decreased from 32% in 2022 to 30%. The proportion of respondents who consider the presence of various viewpoints on an event to be a marker of truthfulness has increased from 31% in 2022 to 34%. Furthermore, 46% of Ukrainians believe that the truthfulness of information is determined by its publication in media they trust, a figure that has remained consistent since 2021 (43%) and 2022 (43%).

References:

1. <https://www.rbc.ua/rus/stylr/chaynaya-lozhka-etogo-sredstva-holodilnika-1654427368.html>
2. <https://ms.detector.media/produkti-go-detektor-media/post/34738/2024-04-23-bilshe-polovyny-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-mayut-vysokyy-riven-chutlyvosti-do-dezinformatsii-doslidzhennya-detektora-media/>
3. <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202023-chetverta-khvylya/>

Supervisor:

Богдан Галицький
(Київ, Україна)

КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Конкурентний потенціал підприємства з точки зору економічного управління є систематизованим комплексом економічних ресурсів та потенційних можливостей підприємства відповідно до конкурентного середовища його функціонування, які у взаємодії та за раціонального використання шляхом узгодження, об'єднання, координації та регулювання всіх економічних процесів, що відбуваються на підприємстві, формуватимуть такі конкурентні переваги, що забезпечуватимуть підприємству стійке функціонування в довгостроковому періоді, високий конкурентний статус та підвищення цінності на ринку загалом.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні, коли посилюється роль споживачів, зростає ризик і невизначеність умов функціонування підприємств, збільшується ступінь залежності від маркетингового середовища, посилюється конкурентна боротьба за ринки збуту товарів, послуг, особливу актуальність набуває проблема забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Щоб сьогодні успішно діяти на ринку, підприємствам мало володіти матеріально-фінансовими ресурсами. На перший план виходять внутрішні можливості підприємства. Менеджери обертають свої погляди не на вивчення конкурентів, клієнтів, посередників, постачальників або оточуюче середовище, а на самих себе, свої внутрішні можливості, які унікальні і властиві тільки даному підприємству, що і визначає наявність конкурентної переваги. Таким чином, пошук конкурентної переваги при широкій доступності ринків матеріальних ресурсів зводиться до володіння інформацією і знаннями [3].

Конкурентний потенціал надає характеристику наявним можливостям підприємства щодо його розвитку, в тому числі використання резервів та вже існуючого фінансово-ресурсного забезпечення підприємства.

Одна з сучасних концепцій стратегічного управління - ресурсний підхід - основною задачею ставить вивчення внутрішніх можливостей підприємства. Автори даної концепції говорять про ключові компетентності, тобто про унікальні ресурси - знання, кваліфікацію і уміння, - завдяки яким підприємства можуть конкурувати на ринку [1].

В літературі розглядають такі поняття, як економічний, ринковий, виробничий, трудовий, інтелектуальний, науково-технічний і інші потенціали.

Балабанова Л.В. та Балабанич А.В. зазначають, що конкурентний потенціал – це сукупність наявних конкурентних переваг і маркетингових можливостей фірми, що мають здатність при сприятливому маркетинговому кліматі трансформуватися в конкурентні переваги підприємства, забезпечуючи йому стійку конкурентну позицію на ринку [1]. Воронкова А.Є визначає конкурентний потенціал як сукупність виробничо-фінансових, інтелектуальних, трудових і екологічних можливостей підприємства, що забезпечують йому стійкі конкурентні позиції на ринку [2].

Проте, більшості розглянутих підходів характерне однобічне відображення даної категорії. Більш повним доцільно вважати визначення, яке Кирчата І.М. і Поясник Г.В. надають в праці [3]: конкурентний потенціал – це "систематизований комплекс взаємоузгоджених можливостей і ресурсів внутрішнього середовища підприємства, який забезпечує отримання конкурентних переваг в умовах змінюваного зовнішнього середовища та обмежених ресурсів, сприяє досягненню поставлених конкурентних цілей та при раціональному використанні забезпечує підприємству високий конкурентний статус".

Багатоаспектність трактування категорій «конкурентний потенціал» та «конкурентні переваги», різноманітність підходів до напрямів їх зростання свідчать, що питання дослідження теоретико-практичних та методичних основ підвищення конкурентоспроможності підприємств вимагають подальшого вивчення та більш поглибленого обґрунтування.

Необхідно відзначити, що конкурентний потенціал є перспективною економічною категорією, але єдиного розуміння і поняття в сучасній літературі не існує, хоча певний теоретичний фундамент для конкурентного потенціалу щодо суміжних понять (ринковий потенціал, стратегічний потенціал, маркетинговий потенціал, виробничий потенціал, економічний потенціал і ін.) вже закладений давно і отримує тенденцію швидкого розвитку і актуальності питання.

Потенціал підприємства – основа формування конкурентного потенціалу з врахуванням багатьох чинників. Кожний чинник створює конкурентні переваги, які і формують першу частину конкурентного потенціалу, тобто досягнуті конкурентні переваги.

Доцільно під конкурентним потенціалом розуміти сукупність зовнішніх і внутрішніх по відношенню до конкурентного середовища можливостей підприємства, реалізація яких створює конкурентні переваги і забезпечує стійку конкурентну позицію на ринку [1].

Конкурентний потенціал підприємства об'єднує одночасно три рівні зв'язків і відносин:

- конкурентний потенціал відображає минуле, тобто сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування і розвитку, можна відзначити, що він фактично набуває значення поняття "ресурс".

- конкурентний потенціал характеризує рівень практичного вживання і використання наявних можливостей. Це забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей, тобто частково співпадає з поняттям "резерв".

- конкурентний потенціал орієнтується на розвиток (на майбутнє). Будучи єдністю стійкого і змінного станів, конкурентний потенціал містить (як можливі) елементи майбутнього розвитку підприємства.

Управління конкурентним потенціалом передбачає спочатку аналіз конкурентного середовища, а потім на основі цього пошук необхідних можливостей і розробку оперативної та стратегічної поведінки (рис.1).

Стратегічне управління конкурентним потенціалом – комплекс процесів і засобів розробки і реалізації портфеля маркетингових конкурентних стратегій підприємства з метою здійснення гнучкого реагування на зміни в конкурентному середовищі і отримання конкурентних переваг на довгострокову перспективу.

Основними умовами успішного стратегічного управління конкурентним потенціалом в розрізі стратегічного бачення є:

- наявність чітких конкурентних цілей і постійний перегляд портфеля конкурентних маркетингових стратегій, заснованих на стрижньовій ідеї підприємства, на специфіці конкурентного середовища і на бажанні досягти певних конкурентних переваг;

- перспективне бачення – повинне бути присутнє переконання в правильності стратегій;

- систематичне програмування використання конкурентного потенціалу;

- підприємства для реалізації конкурентних стратегій;

- концентрація головних зусиль в потрібному місці і в потрібний час;

- гнучкість стратегічної поведінки, що забезпечує використання мінімуму ресурсів для досягнення максимального результату;

- скоординований порядок дій керівництва.

В умовах ринкової економіки забезпечення конкурентоспроможності підприємства – запорука його комерційного успіху, який, в першу чергу, залежить від його конкурентних переваг [2].

Формування стійких конкурентних переваг на ринку споживачьких товарів і послуг дозволить підприємствам зайняти бажану конкурентну позицію, забезпечити ефективну комерційну діяльність в довгостроковій перспективі і досягти максимального синергитичного ефекту від цієї діяльності на конкурентом ринку.

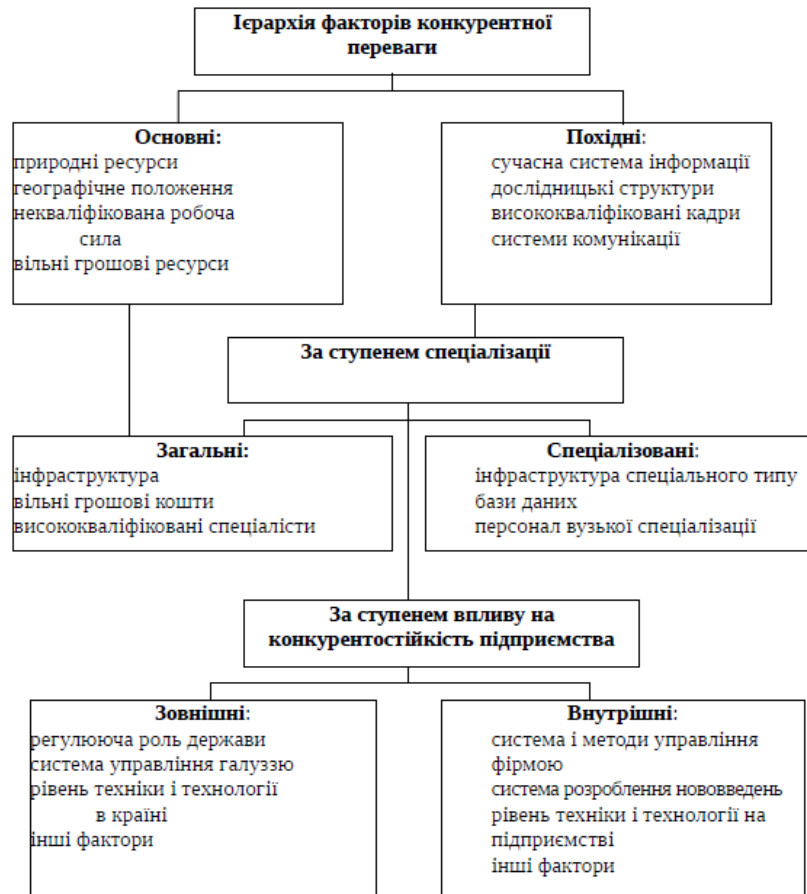

Рис. 1. Класифікація факторів конкурентної переваги

Незважаючи на велику кількість досліджень по даній темі недостатньо розробленим залишається питання управління конкурентними перевагами підприємств.

Разом з тим, найважливішою проблемою для українських підприємств на сучасному етапі є проблема їх виживання і забезпечення подальшого розвитку. В основі її ефективного рішення лежить формування і реалізація конкурентних переваг.

В Україні існує значний інноваційний потенціал, що може служити джерелом ідей і нових продуктів для транспорту, промисловості [3].

Найбільш типовими причинами інновацій, що дають конкурентну перевагу, є:

- нові технології, тому що саме вони найчастіше передують стратегічно важливим нововведенням;
- нові або змінені запити покупців;
- поява нового сегмента в галузі;
- зміна вартості або наявності таких компонентів виробництва, як робоча сила, сировина, енергія, транспорт, зв'язок, засоби інформації, обладнання;
- зміна урядового регулювання (зміна політики уряду в таких галузях, як стандарти, охорона навколишнього середовища, вимоги до нових галузей і різні обмеження).

Таким чином, отримати конкурентну перевагу просто. Набагато складнішим є утримання її протягом довгого часу.

Те, як довго можна утримувати конкурентні переваги, залежить від трьох факторів:

- виду джерела конкурентної переваги;
- кількості наявних у фірм явних джерел конкурентної переваги;
- постійної модернізації виробництва й інших видів діяльності.

Переваги низького рангу, такі як дешева робоча сила або сировина, досить легко можуть отримати і конкуренти. Переваги другого порядку (патентована технологія, диференціація на основі унікальних товарів або послуг, репутація фірми, заснована на посиленій маркетинговій діяльності) можна утримувати більш тривалий час. Їм властиві визначені особливості:

- для того щоб домогтися таких переваг, потрібні великі навички і здібності (більш тренований персонал, спеціалізоване технічне оснащення, тісні зв'язки з головними клієнтами);
- переваги високого порядку звичайно можна отримати за умови довгострокових та інтенсивних капітальних вкладень у виробничі потужності, у спеціалізоване навчання персоналу, проведенням науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, маркетингових досліджень;
- великі обсяги капіталовкладень та більш висока якість виконання діяльності фірмою додає перевагам динамічного характеру, що значно ускладнює конкурентам задачу;

- переваги більш високого порядку довше зберігаються, а також пов'язані з більш високим рівнем продуктивності.

Третя група може змусити конкурента до «нарощування швидкості» у створенні нових видів продукції, впровадженні принципово нових технологій і може призвести до його виснаження. Саме постійна модернізація видів діяльності змушує конкурента бути в постійній напрузі, причому це стосується не тільки економічних аспектів, але й нервової системи керівника.

Одним з напрямків утримання конкурентної переваги є відмова від наявних переваг. Конкурентні переваги визначають конкурентну позицію підприємства на ринку, що дозволяє їм долати тиск конкурентних сил [2].

Концепція конкурентної переваги повинна базуватися на попереджувальному, превентивному характері тактичних і стратегічних дій фірми в конкурентному середовищі. Ефективне управління конкурентним потенціалом підприємства сприятиме реалізації концепції конкурентної раціональності підприємства, яку доцільно розглядати як науково обґрунтований задум (проект) підприємства, який ґрунтується на ухваленні обґрунтованих ефективних рішень, що забезпечують оптимальний конкурентний потенціал, адаптивну конкурентну поведінку і одержання довгострокових стійких конкурентних переваг.

Література:

1. Балабанова Л.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід: Моногр. /Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – 294 с.
2. Воронкова А. Концепція управління конкурентоспроможним потенціалом підприємства // *Економіст*. – 2007. – №8. – С. 14-17.
3. Кирчата І. М., Поясник Г. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент, Спіцина Ангеліна Євгенівна.

**Інна Голова
(Київ, Україна)**

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ

Розвиток транспортної галузі є надзвичайно важливим для соціально-економічного прогресу, оскільки вона забезпечує транспортування вантажів і пасажирів як на внутрішніх маршрутах, так і в контексті експорту-імпорту та транзиту. Крім того, транспортний комплекс є необхідною складовою загальної державної економічної політики та має важливе значення для забезпечення обороноздатності країни. Водночас, транспортний комплекс є ключовим показником соціально-економічного розвитку держави з екологічною спрямованістю, оскільки вона впливає на якість життя населення, створює сприятливе середовище для економічного зростання та розвитку підприємницької діяльності, а також забезпечує охорону навколишнього середовища й інші аспекти [3].

Інтелектуальний потенціал - важливий елемент, що використовується для виробництва економічних благ, який грає в сучасному економічному світі більш важливу роль порівняно з матеріальними факторами виробництва та надання послуг.

На думку вчених інтелектуальний потенціал це: характеристика інтелектуальної сфери країни і джерело нових знань, ідей, інформації, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності економіки та рівня життя населення [1]; здатність системи (держави, підприємства тощо) до знаходження унікальних рішень для досягнення значущих результатів у галузі науки, техніки, технології, в духовно-моральній сфері [4].

Інтелектуальний потенціал, що включає здатність людських ресурсів підприємства сприймати і генерувати інновації, інтелектуальну власність як актив, інноваційну інформованість, забезпеченість інноваційними технічними засобами, оргтехнікою та зв'язком, не тільки виконує забезпечуючу функцію, але і виступає креативним активуючим компонентом інноваційного потенціалу підприємства транспортного комплексу [1].

Кожна складова інтелектуального потенціалу підприємства генерується в процесі виконання функцій управління: аналізу і оцінки, планування, координації, організації, мотивації, контролю.

Формування інтелектуального капіталу підприємства транспортного комплексу базується на пошуку способів ефективного створення і використання знань та інформації [4].

Головною метою при прийнятті управлінських рішень з формування інтелектуального потенціалу виступає підвищення ефективності інтелектуальної праці і використання її продуктів для інноваційного розвитку підприємств транспортного комплексу.

Управління інтелектуальним потенціалом на підприємствах транспортного комплексу реалізується в наступних напрямках [3].

1. Управління НДДКР і технологічними інноваціями включає: планування, організацію, контроль і регулювання процесу розвитку наукових і технічних знань фахівців; формування інтелектуально-інформаційної середовища, що сприяє генеруванню нових ідей, розвитку творчості, винахідництва, раціоналізаторства; формування інтелектуальної бази, що дозволяє підприємству адаптуватися і утримувати свої позиції в мінливому зовнішньому середовищі.

2. Управління інноваційним потенціалом та розвитком працівників: формування та ефективне використання фондів знань; прогнозування потреби в інтелектуальних ресурсах; виявлення емоційно-психологічного та інтелектуального потенціалу співробітників; забезпечення умов безперервного вдосконалення і розвитку персоналу; розробка програм заходів по вдосконаленню і розвитку інтелектуальних ресурсів.

3. Управління внутрішньою та зовнішньою інформацією і комунікаціями: координація дій фахівців, задіяних у процесі управління інтелектуальними ресурсами, за рахунок формалізації і регламентації різних процедур; формування системи збору, передачі, обробки, зберігання і використання внутрішньої і зовнішньої інформації.

4. Управління портфелем прав на інтелектуальні ресурси: оптимізація складу портфеля прав власності на інтелектуальні ресурси у відповідності зі стратегією розвитку підприємства; розробка організаційно-технічних заходів, що забезпечують захист інтелектуальних ресурсів [3].

5. Управління комерціалізацією інтелектуальних ресурсів: забезпечення умов для отримання максимальної вигоди від використання інтелектуальних ресурсів; аналіз і оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, моніторинг комерційного потенціалу інтелектуальних ресурсів.

Інтелектуальні ресурси на регіональному рівні розподілені між діючими суб'єктами або є результатом їх спільної діяльності, тому мова йде не стільки про управління знаннями регіону, скільки про створення сприятливих умов для генерування, обміну і використання знань. Інтелектуальний потенціал промислових регіонів має наступну структуру [1].

Науково-технічний потенціал - це сукупність наукових знань, результатів науково-технічної діяльності, підсумків наукових досліджень, отриманих на різних стадіях науково-технічного циклу; різних інновацій та високотехнологічного виробничого комплексу, невикористані резерви нової техніки і технологій, всі різновиди інтелектуальної власності.

Інноваційний потенціал, що є результатом перетворення наукового знання в нові види продуктів, технологій і послуг, маркетингових досліджень ринків збуту товарів в конкурентному середовищі, управлінських і організаційно-економічних рішень, спрямованих на створення інновацій. Інноваційний потенціал характеризується наявністю спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями, а також кваліфікацією і підготовленістю робітників [1].

Структурною частиною інноваційного потенціалу є заділ науково-технічних розробок і винаходів, необхідних для побудови механізмів його розвитку та використання через підвищення рівня якості власних НДДКР, поліпшення взаємодії між промисловими підприємствами і організаціями галузевої науки, формування ринку інтелектуальної власності регіонів. В цілому виникає те, що можна назвати інноваційною культурою.

Інфраструктура інноваційного процесу в рамках економічного суб'єкта будь-якого організаційно-ієрархічного рівня забезпечує послідовне або паралельне проходження нововведеннями всіх етапів інноваційного циклу аж до перетворення його в інновацію, тобто кінцевий продукт [4].

Головним чинником у створенні та використанні наукового та інноваційного потенціалів є знання, що визначають освітній потенціал регіонів.

Важливим фактором розвитку інтелектуального потенціалу є культурний потенціал, під яким слід розуміти здатність системи відповідати запитам суспільства в цілях підвищення його морально-етичного та духовного рівня. Культурний потенціал відображає специфіку кожного окремого регіону, його історично зумовлені ознаки. Продуктом культурного потенціалу є духовна культура і саме вона пробуджує, підтримує і розвиває в людині особистість. Призначення культурного потенціалу виражається в наступних цілях: перетворення світу; пізнання світу; забезпечення умов спілкування; регулювання діяльності та поведінки; встановлення і підтримання системи цінностей [1].

Таким чином конструктивним рішенням у сфері управління інтелектуальним потенціалом на регіональному рівні буде проведення політики, спрямованої на взаємодію факторів, що забезпечують формування інтелектуального потенціалу та створення інноваційної виробничої системи.

У зв'язку з вищезазначеним пропонується концепція формування інтелектуального потенціалу регіону для активізації інноваційного розвитку підприємств транспортного комплексу що ґрунтується на принципах партнерства і взаємодії.

Партнерська співпраця відбувається в результаті формування освітньо-науково-виробничих кластерів регіонів, які об'єднуються в корпоративний трикутник, де визначальною компонентою є наука.

Регіональний освітньо-науково-виробничий кластер повинен включати наступні складові: транспортні підприємства, які є роботодавцями, що споживають результати наукових досягнень і визначають вимоги до випускників освітніх установ на сучасному етапі розвитку суспільства; навчальні заклади, які повинні враховувати вимоги ринку роботодавців, обумовлюючи конкурентоспроможність і затребуваність своїх випускників; наукові організації, діяльність яких має бути спрямована на забезпечення інтересів суспільства через задоволення інтересів транспорту та бізнесу для розвитку країни,

забезпечення громадянам високого рівня життя і в цілому конкурентоспроможності країни на світовому ринку [2].

Механізм формування регіонального освітньо-науково-виробничого кластеру складається з декількох етапів [2]:

А) попередній етап: 1) розробка моделі, визначення цілей та завдань; 2) формування робочої групи зі створення кластера; 3) обґрунтування складу учасників; 4) розробка місії кластера в поєднанні його образу такредо, постановка цілей та завдань; 5) формування нормативно-правової бази функціонування;

Б) аналітичний етап: 1) дослідження поточного стану та перспектив інноваційного зростання промислових підприємств в межах кластера;

В) організаційно-економічний етап: 1) формування Координаційного штабу та Ради освітньо-науково-виробничого кластера; 2) розробка положення про кластер; 3) розробка положення про партнерські відносини учасників в межах кластера; 4) розробка планів спільної роботи; 5) розробка методологічних інструкцій, що визначають роботу з формування інтелектуального капіталу; 6) розробка критеріїв ефективності та результативності функціонування кластера [2];

Г) експлуатаційний етап: 1) укладання угод між учасниками кластера; 2) навчання та підвищення кваліфікації персоналу учасників кластера; 3) реалізація внутрішньокластерних комунікацій, оцінювання їх оптимальності та результативності; 4) реалізація фінансово-економічних механізмів взаємодії.

Важливим структуроутворюючим елементом кластеру є організація - штаб, що здійснює координаційну діяльність учасників освітньо-науково-виробничого кластеру. Запропоновано називати таку організацію інтелектуально-інноваційний інститут. Види діяльності інтелектуально-інноваційного інституту включають: оцінку інтелектуального капіталу, яким володіють суб'єкти кластера; створення інформаційної бази з оціненим об'єктив, доступною для всіх учасників; формування інтелектуально-інноваційних проектів по створенню нового інтелектуального капіталу та інновацій, а також договорів з використання наявного інтелектуального капіталу в господарській та інноваційній діяльності організацій на основі механізму опціонів; реалізація проектів і договорів; оцінка знов створеного інтелектуального капіталу; оцінка економічної ефективності спільної інноваційної діяльності та використання інтелектуального капіталу [4].

Наукові та освітні структури, що входять до складу кластера, отримують можливість: готувати висококваліфікованих фахівців у відповідності з запитами підприємств; скорочувати терміни передачі технологій на ринок від розробника до споживача; підвищувати рівень оцінки значущості наукових результатів за рахунок розвитку експериментальної бази; брати участь у системі відносин приватно-державного партнерства на принципах проектного управління [2].

Створення освітньо-науково-виробничого кластера регіонів дозволить: підвищити конкурентоспроможність усіх його учасників за рахунок впровадження нових технологій; знизити витрати і підвищити якість відповідних послуг; здійснити перехід на якісно новий рівень впровадження інноваційних освітніх і наукомістких технологій; розробити методику комплексної підготовки спеціалістів, які володіють професійними компетенціями і можуть впроваджувати інновації в діяльність комерційних та державних організацій; підготувати висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців з високим рівнем інформаційно-комунікаційних компетенцій; оптимізувати зростання затрат при підготовці фахівців з компетенціями, що відповідають сучасним вимогам; підвищити ефективність взаємодії освіти, науки і виробництва; розширити середовище відтворення знань, інтелектуальної власності та ефективно залучати їх в господарський оборот; поліпшити якісний склад керівників і фахівців через програму формування резерву; консолідувати лобювання інтересів учасників кластера в різних органах влади [2].

Культурна значимість транспортної галузі проявляється у її вагомому внеску у сприянні комунікації між континентами, країнами, містами та людьми. Транспорт сприяє задоволенню естетичних та духовних потреб і сприяє культурному обміну, що можливий завдяки зручності переміщення та доступу до різноманітних культурних ресурсів і подій.

Література:

1. Верхоглядова Н. І. Сидоров О. А. Підходи до розуміння інтелектуального потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Випуск 18, частина 1. 2018. С. 77-80.
2. Іванов С. В. Транспортно-логістичні кластери в контексті розвитку транспортної системи України та окремо взятого економічного району *Економічний вісник Донбасу* № 1(51), 2018.
3. Катерна О. Інтелектуальні транспортні системи як інструмент економічного зростання країни. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6719>.
4. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: монографія / О. В. Кендюхов / НАН України Інститут економіки промисловості; – Донецьк: ДонУЕП, 2006. – 307 с.

Науковий керівник:

доцент, кандидат педагогічних наук, Спіцина Ангеліна Євгенівна.

Олександр Нестеренко
(Київ, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Основною метою управління людськими ресурсами є створення умов для досягнення довготермінової конкурентної переваги підприємства (регіону, країни) завдяки забезпеченню кваліфікованими і мотивованими працівниками. Розробка та реалізація цілісної і дієвої політики в галузі людських ресурсів сприяє рухові підприємства (регіону, країни) у мінливому середовищі для задоволення його власних комерційних (економічних) інтересів, а також індивідуальних і колективних потреб її членів.

Концепція управління людськими ресурсами ("human resources management" або "HR-management") виникла в середині 1980-х рр. Вона стала наслідком і продовженням досліджень з питань конкурентних переваг фірм (організацій). Так, на початковому етапі становлення цієї концепції виділяли три групи стратегій, які можуть забезпечити досягнення переваг [2]:

- стратегія новизни – виробництво унікального товару (послуг);
- стратегія якості – пропонування високоякісних товарів і послуг споживачам;
- стратегія мінімізації витрат – політика, скерована на уникнення зайвих витрат.

Ці положення розвивалися далі, зокрема було запропоновано розмежувати конкурентну перевагу, яку суперники можуть скопіювати, і стійку конкурентну перевагу, недоступну для копіювання конкурентами (ця відмінна ознака лежить в основі іншої, не менш важливої "концепції відмінних здатностей").

Конкурентна перевага створюється тривалий час на основі формування компанією "ключових компетенцій", які переважають компетенції конкурентів, а також завдяки швидшим, ніж у конкурентів, процесам навчання і ефективнішому застосуванню отриманих знань.

Тому керівники провідних підприємств стверджують, що людські ресурси є основним потенціалом їх підприємств. Адже навіть за наявності найсучасніших технологій ефективність роботи не може бути високою без добре підготовлених працівників. Якісна кадрова робота і вкладення коштів у розвиток людських ресурсів є свого роду довго терміною інвестицією для забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Дослідники визначають такі основні цілі стратегічного управління людськими ресурсами підприємства [1]:

1. Стратегічна інтеграція – поєднання завдань управління людськими ресурсами зі стратегічними планами і врахування потреб управління людськими ресурсами під час прийняття управлінських рішень менеджерами різних рівнів.

2. Формування високої прихильності, яка полягає у розумінні і підтримці працівниками узгоджених цілей компанії та в ідентифікації (добровільному і гордому визнанні) себе приналежними до свого підприємства.

3. Гнучкість – здатність управляти інноваціями через використання адаптивної організаційної структури.

Досягнення стратегічних цілей передбачає виконання таких "тактичних" завдань:

- пошук та утримання кваліфікованих і мотивованих працівників;
- розвиток внутрішніх здібностей працівників (потенціалу і статусу на ринку праці) через створення можливостей для їх безперервного навчання і розвитку;
- розробка чітких процесів наймання і відбору, системи стимулювання результатів праці;
- навчання і розвиток управлінських кадрів;
- розвиток атмосфери співпраці і взаємної довіри між працівниками, зокрема між управлінцями та їх підлеглими;
- культивування середовища для командної роботи, забезпечення гнучкості організаційної структури;
- створення умов для оцінки і винагородження людей за результатами їх дій і досягнень;
- проведення політики рівних можливостей для всіх працівників підприємства;
- реалізація етичного підходу до управління (турбота про людей, справедливість і прозорість діяльності);
- сприяння підтримці фізичного здоров'я працівників.

Виконання цих завдань повинно сприяти формуванню унікальної конкурентної переваги підприємства – кваліфікованих і зацікавлених в успішній діяльності працівників [2].

Система стратегічного управління людськими ресурсами охоплює інтереси багатьох груп зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Усі вони більшою або меншою мірою є учасниками стратегічного управління людськими ресурсами. Місце учасників у системі стратегічного управління людськими ресурсами визначається їхнім інтересом, зокрема приватним і суспільним.

Інтерес має суб'єктивно-об'єктивну природу і формується такими чинниками: умови життя, рівень свідомості, практичні зв'язки і відносини носія інтересу, ідейна скерованість [3].

Основні зацікавлені сторони та їхні інтереси у системі стратегічного управління людськими ресурсами наступні:

Власники зацікавлені у виконанні фірмою покладеної на неї місії. Вони формують відповідну бізнес-стратегію. В цих випадках управління такими організаціями покладаються на призначених керівників, які наділені відповідними повноваженнями.

Керівництво, топ-менеджери, функціональні і лінійні менеджери зацікавлені у забезпеченні реалізації бізнес-стратегії. Вони формують стратегічні плани, орієнтовані на її виконання стратегії та забезпечують їх виконання, зокрема – на ділянці управління людськими ресурсами [1].

Працівники компанії зацікавлені в отриманні винагороди зароботу, яку виконують, та в отриманні задоволення від упевненості у стабільності роботи і від почуття причетності до реалізації певною організацією її місії.

Партнери компанії (постачальники, банки, страхові компанії тощо) зацікавлені у ділових зв'язках з надійною і стабільною організацією, у можливості поширення з її допомогою інформації про свою діяльність, у наданні послуг її працівникам.

Споживачі продукції або послуг компанії зацікавлені в отриманні якісних товарів, виробів, послуг, у престижності і задоволенні, які вони отримують, купуючи продукцію чи послуги саме цієї фірми та спілкуючись із її працівниками.

Суспільство загалом зацікавлене у добробуті, який частково формується завдяки діяльності певної організації, у зменшенні соціальної напруженості завдяки зайнятості, яку частково вона забезпечує, у популяризації країни та залученні капіталу і нових знань завдяки реалізації продукції та послуг певної організації [2].

Заклади охорони здоров'я зацікавлені у менших витратах на "відновлення працездатності" людських ресурсів, що може бути досягнуто завдяки участі компаній у збереженні та покращенні здоров'я працівників. Важливо так побудувати роботу зі стратегічного управління людськими ресурсами, щоб ефективно об'єднати зусилля усіх зацікавлених сторін (використати синергетичний ефект).

На сьогодні актуальною є концепція соціального партнерства, що полягає у становленні таких відносин між роботодавцями і працівниками, за яких забезпечується узгодження їхніх інтересів на основі співпраці трьох сторін (трипартизм): роботодавців, профспілок та органів державної влади [2]. Згідно з принципами Міжнародної організації праці (далі – МОП), соціальне партнерство ґрунтується на засадах свободи, справедливості, взаєморозуміння та участі у прийнятті спільних рішень. У вітчизняній практиці відносини між працівниками і роботодавцями можуть закріплюватися у колективних договорах [2].

Загалом держава зацікавлена в досягненні соціальної злагоди і запобіганні конфліктів на ґрунті неякісних стосунків працівників і роботодавців. За умови досягнення між працівниками та профспілками компромісу щодо умов праці та вимог щодо наймання держава може не втручатися у трудові відносини.

В умовах кризових явищ в економіці або з інших причин виникнення напруженості держава може втручатися у трудові відносини (через такі її функції: встановлення норм і правил, гарантування і захист прав, регулювання, арбітраж, забезпечення злагоди) в особі зацікавлених сторін – уряду, міністерств, відомств, місцевих органів влади як у формі консультацій з профспілками та працівниками, так і через регуляторні дії. У складних умовах (криза, військовий стан) виправданим є так званий патерналізм, коли держава повністю регламентує соціально-трудова відносини. Патерналізм може сформуватися і на рівні окремої організації, коли адміністрація жорстко регламентує соціально-трудова відносини в колективі. Але завжди є загроза порушень прав інших зацікавлених сторін через монополію на владу, яка супроводжує патерналізм [3].

Управління людськими ресурсами – складний процес, оскільки люди за своєю суттю відрізняються від інших ресурсів, а тому необхідні особливі підходи до управління. Особливостями людських ресурсів є:

- люди приходять в організацію усвідомлено, з певними цілями і мотивами;
- люди наділені інтелектом, їх реакція на управління не механічна, а продумана, емоційна, тому управління є двостороннім;
- люди постійно удосконалюються і розвиваються;
- управлінські відносини в організації є довготерміновими, оскільки трудове життя людини може продовжуватись протягом десятків років.

Стратегічне управління людськими ресурсами опирається на принципи стратегічного управління загалом. Зокрема, для виробничої (корпоративної) сфери структуру стратегічного управління показав автор підручника зі стратегічного управління О. Віханський [2].

Існують численні підходи до розуміння співвідношення понять "стратегія" і "стратегічний план" та еволюції їхнього розвитку.

Існують підходи, за якими окрім місії розглядають ще й "бачення" як вищу мету стратегії (місія в цьому випадку виражає прийняття зобов'язань щодо виконання бачення). Тобто "бачення" розуміють як погляд на те, якою може або повинна бути організація (підприємство) за найсприятливішого збігу обставин. Відповідно, місія складається на основі далекогосяжного "бачення" того, якою намагається стати організація. Можна прийняти, що місія – це сформульоване бачення мети існування певної організації. Із наведеного вище випливає, що стратегія має двоякий зміст [1].

По-перше, вона є завершальною ланкою в логічному ланцюжку стратегічного управління: "місія – цілі – стратегія" і може розглядатися як комплекс правил прийняття рішень для переведення об'єкта з існуючого стану в новий, необхідний для виконання його місії. По-друге, стратегія є початковим елементом

у комплексі заходів для досягнення визначених цілей, який може реалізуватися через різноманітні програми та проекти.

Стратегічний план може бути деталізованим на так звані пріоритетні (стратегічні) та операційні завдання. На досягнення операційних завдань орієнтовані продукти відповідних проектів [2].

Відповідно до зазначених цілей повинні бути розроблені стратегії, програми і проекти, зокрема – у сфері управління людськими ресурсами.

Ділова стратегія (бізнес-стратегія) за ієрархією є вищою, ніжінші стратегії організації, бо саме вона відповідає місії. У публікаціях трапляються різноманітні визначення стратегії як підходу до вирішення критично важливих проблем, які можна звести до такого: “Стратегія – це модель програмування діяльності для досягнення встановлених цілей з урахуванням відповідності внутрішніх можливостей організації особливостям зовнішнього середовища”.

Стратегічне управління людськими ресурсами підпорядковане виконанню ділової стратегії (рис.1).

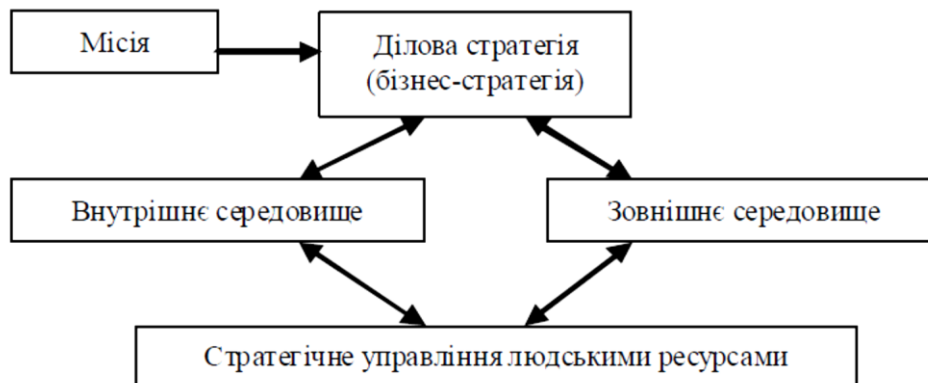

Рис. 1. Схема підпорядкування стратегічного управління людськими ресурсами діловій стратегії

Стратегічне управління людськими ресурсами в різних компаніях може бути суттєво відмінним. Буває так, що деякі компанії за рутинною адміністрування і вирішення поточних болючих питань не бачать необхідності формулювання чіткої ділової (корпоративної) стратегії (бізнес-стратегії). Отже, таких компаніях не може йти про стратегічне управління людськими ресурсами. Відповідно, там і кадрові служби відіграють допоміжну адміністративну роль. І навпаки, – в компаніях із чіткою діловою стратегією можна і потрібно реалізувати стратегічне управління людськими ресурсами у співпраці вищого керівництва, лінійних менеджерів і кадрових служб.

Література:

1. Кудрявцева О. В., механізм реалізації управління людськими ресурсами на підприємствох. *Економіка транспортного комплексу*, вип. 34, 2019. С. 73-85
2. Сардак С. Е. Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації: моногр. / С. Е. Сардак. – Д.: Вид-во ДНУ, 2012. – 460 с.
3. Ткачук В.О. Людський розвиток: конспект лекцій. – Житомир, 2014. – 101 с.

Науковий керівник:

доцент, кандидат педагогічних наук, Спіцина Ангеліна Євгенівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

**Наталія Дем'яненко
(Переяслав, Україна)**

РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО БДЖОЛЯРСТВА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Одним із найдавніших занять українського народу є розведення бджіл. Воно має свою історію та певні поетапні шляхи вдосконалення. Впродовж тисячоліть фактично в кожному поселенні на землях, де теперішня Україна, традиційно утримували бджіл. Цьому сприяли природно-кліматичні умови території, що має багату рослинність, квітнування якої є єдиним природним джерелом корму для бджіл. Їх необмежена кількість та довготривале почергове цвітіння: плодкових і декоративних дерев, кущів, окремих сільськогосподарських посівних культур та дикорослих степових, лісових й лікарських рослин давало можливість людям із давніх часів займатися бджільництвом.

Низка відкриттів попередніх століть у сфері природничих наук та використання сучасних цифрових технологій дало можливість вивести бджолярство на сучасний рівень виробництва в Україні. Основна функція бджільництва, з давніх часів і до сьогодні, залишається – у розведенні, утриманні та використанні бджіл для запилення рослин; отриманні та використанні унікальних дарів природи – продуктів бджільництва (меду, воску, перги, прополісу, бджолоїної отрути). Запилення рослин бджолами має великий вплив на врожайність і виробництво овочів та фруктів та сировини для промисловості.

Про важливість бджіл у природі та світі схвалено міжнародним документом. Так, у 2018 році Генеральна Асамблея ООН проголосила 20 травня Всесвітнім днем бджіл [12], який почали відзначати в усьому світі. Багато всесвітньо-відомих людей також відзначали важливість бджіл у природі. Серед них, учений-фізик А. Ейнштейн говорив: «...якщо на Землі зникнуть бджоли, то через чотири роки зникне і людина. Не буде бджіл – не буде запилення, не буде рослин, не буде тварин, не буде людини» [7].

Бджола медоносна (*Apis mellifera*) – вид медоносних бджіл, що належить до класу комах (Insecta), ряду перетинчастокрилих (Hymenoptera), родини справжніх бджолиних (Apidae) [2]. Свійська комаха, стратегічний запилювач квіткових рослин. Бджола медоносна комаха, яку вдалося одомашнити людині [6].

Бджоли приносять людству величезну користь й водночас мають потребувати захисту та турботи. Останнім часом, в різних регіонах світу, вчені спостерігають тенденцію скорочення популяції бджіл. Серед основних причин – вимирання комах в основному через використання пестицидів у сільському господарстві, а також із-за стихій, ведення бойових дій тощо.

На сьогодні в районах інтенсивних бойових дій на українській землі зазнають руйнування економіка, промисловість, сільське господарство, інфраструктура. Війна суттєво впливає на навколишнє середовище: відбувається забруднення повітря, родючих земель, річок, природних середовищ (ліси, луки, степи та ін.). Також руйнуються унікальні заповідники, національні природні парки, заказники та ін.

Внаслідок вибухів спричиняються вібрації, викиди шкідливих речовин, пожежі, задимлення, паводки. За такого розвитку подій гостро стає питання розведення бджіл та збереження пасік.

Пасіка – господарство для розведення бджіл. Пасікою називають кілька розміщених поруч вуликів, територію на якій вони розташовані. Деякі пасіки можуть мати службові приміщення [1]. До війни пасіки були зареєстровані в кожній області нашої держави – їх налічувалося понад 45 тис. Бджолиних сімей – більш ніж 2 млн. [13].

З початком військової агресії з 2014 року на сході та півдні України багато пасік потрапили під обстріли, а частина їх була повністю знищена в результаті бойових дій (спалено, затоплено, зруйновано), залишено на окупованій території. До 2014 року в так званому медовому поясі України (Харківська, Херсонська, Одеська, Миколаївська, Луганська, Донецька та Запорізька області) вироблялася основна частина товарного меду [8]. Україна входила до п'ятірки лідерів із експорту солодкого продукту. Через російське вторгнення на територію України імпортери стали перестраховуватися і закуповувати мед у Південній Америці, Азії. Таким чином, Україна втратила значні ринки збуту меду та продуктів бджільництва.

Війна принесла великі зміни у бджільничу сферу. У зв'язку із загальною мобілізацією лівова частка пасік стали позбавленими професійного догляду та обслуговування. Особливо це позначилося на невеликих приватних пасіках. За останній період, чимало з них припинили своє існування. Ідучи на війну, пасічники терміново спродували свої вулики з бджолами за низькими цінами, або передавали доглядати іншим членам родини.

У тяжкі часи бджолярів спільна справа об'єднує. Вони гуртуються та намагаються допомогти один одному, віддаючи пасіки у безоплатну та безстрокову аренду своїм колегам. Інколи доглядати за вуликами, щоб зберегти комах, погоджуються сусіди, знайомі. У багатьох сім'ях бджільництво було головним сімейним бізнесом, тому часто жінки взяли на себе повну відповідальність за бджіл і виконують на пасіці усю роботу. Праця на пасіці – складна, потребує глибоких знань природи бджолоїної сім'ї, ведення бджільництва, майстерності, а також доброї фізичної сили [4].

Зазначалося на телепрограмі каналу Суспільне Хмельницький, що пасіку чоловіка, з понад сотнею вуликів, доглядає жителька села Малі Жеребки Хмельницької області – Зоя Шевчук. Чоловік та двоє синів на фронті, захищають Україну, а дружина та мати самостійно веде все домашнє господарство. Жінка

освоїла ремесло і ретельно пасічникує, збільшила пасіку чоловіка з 80-ти до майже 120-ти вуликів. Вона говорить: «В основному треба дивитися за сім'ями, щоб вони не пороїлися і не вилетіли, щоб мед носили, вчасно підставляти їм рамки з вощиною. Я мед чоловіку на фронт передаю». Робота з бджолами жінці дуже подобається і після повернення чоловіка з війни не залишить справу пасічникувати. Зоя розповіла, що її бджоли добрі, проте одна із сімей агресивна, нею можна лякати ворога. «Вони, «дівчата» мирні, але є такі, що хоч в пушку заряджай – покусують і назад повернуться. Стріляти можна ними, такі є злі» [9].

Як повідомила телепрограма каналу Суспільне Чернігів, що Дарина Надточій із Іванкова Новгород-Сіверського району від початку повномасштабної війни взяла на себе батьківську пасіку з понад сотню бджолосімей. Вона замінила батька на пасіці, поки він на війні. «Найважче – це перший день, коли батько поїхав, то трохи засмутилася, а потім взяла себе в руки. І плачі були, та нічого. Просто це велика відповідальність на мені. По телефону консультації батько надавав, дистанційно допомагав. Він мені завжди казав, щоб в Інтернеті відео дивилася, він мені скидав, але я цього всього не читаю, не дивлюся. Я більше навчилася з його слів. У мене просто гарний вчитель», – каже Дарина». Важко з усім впоратися, усе охопити, особливо у період збору меду. Відкачувати мед допомагають старша сестра з мамою. Але основна турбота за бджолами лишається на ній [5].

На сьогодні типова картина того, що дуже велика кількість пасік залишилися без нагляду господарів. Особливо це стосується окупованих територій. Господарі, які виїхали, часто нічого не знають про своє господарство. Жителі, що лишилися в окупації повідомляють, що частина їхніх пасік у занедбаному стані, або розбита, пограбована. Російські солдати руйнують, мародерять, грабують. На Харківщині пасічники зафіксували випадки, що вулики попали під обстріл і були розбиті російськими бомбами, а бджоли перезимували на вулиці у щілинах розрушених будівель, завдяки теплій зимі [10]. На Київщині окупанти заміняли вулик, але вибуху не сталося, дякуючи бджолам. Ворог сподівався, що після відкриття кришки вулика пролунає вибух, але пів року вулика ніхто не відкривав, бо це була окупована територія, а бджоли тим часом, залили запалювачі гранат медом. При відкритті булавки не вискочили. В Україні навіть бджоли проти окупантів [13].

У березні 2022 року каналами новин пройшла інформація, що в Олешківському районі Херсонської області в результаті розграбування пасіки 3 солдати російської армії загинули від укусів бджіл, а 25 були госпіталізовані. Тож українські бджоли теж вміють постояти за себе [11].

Внаслідок військових дій Україна на жаль втрачає території. Прифронтові землі лишаються не придатними для утримання пасік, а сільськогосподарські площі не розробляються через міни та не розівані снаряди. Але попри всі негаразди бджільництво рухається вперед, технологічно розвивається.

У 2023 році було запущено унікальну експериментальну IT-пасіку, де українські пасічники спостерігають за поведінкою бджіл і вчаться користуватися інноваційними вуликами. На сучасних вуликах, виготовлених із поліпропілену, встановлюють GPS – навігатори, сонячні панелі і сенсори. За допомогою смартфонів такими вуликами можна легко керувати. Інформація з датчика передається на сервер, а з відти на телефон бджоляра. Власник вулика через застосунок у телефоні може дистанційно перевірити у реальному часі, у разі потреби, вологість та температуру у вулику, вагу принесеного бджолами меду [8].

Згідно повідомлення порталу Seeds, автоматизовані IT-вулики українсько-польських розробників Ато Ніве отримали визнання на European Bee Award. Їх встановлюють бджоляри в усьому світі. Але постійна пасіка, де проводитимуться навчання для дітей та школярів за новим напрямком «Інформатика та бджільництво», вперше з'явилася в Україні [3].

Перші 10 експериментальних вуликів IT-пасіки розмістили у Васильківському районі Київської області. Над створенням такого вулика працювали фахівці з України та Польщі. Патент на свій винахід оформили в Україні. IT-пасіка має наукову та освітню функцію, викладачі та аспіранти деяких вишів долучаються до досліджень, пропонуючи різні ідеї для покращення умов для бджіл [8].

У експериментальні вулики впускали бджіл трьох порід із різних ареалів: Українська степова, Карпатка, Карніка. Українська степова порода бджіл сформувалася на території степу та лісостепу України. Природне поширення Карпатки – північчя і гірські райони Карпат. Природним ареалом бджіл Карніка є Словенія, південна Австрія, окремі райони Хорватії, Боснії і Герцеговини, Сербії, Угорщини, Румунії і Болгарії. Цих комах науковці досліджують за медоносністю, динамікою весняного розвитку, хворобливостю, стійкістю під час зимування, ефективністю запилення [3].

Отже, незважаючи на військові дії, Україна яка є батьківщиною бджільництва, попри всі негаразди веде активну роботу для поліпшення розвитку пасічницької справи та полегшує роботи бджолярів. В період війни науковцям вдається модернізувати процеси роботи додаючи IT-технології до бджільництва. Нові автоматизовані IT-вулики українсько-польських розробників отримують визнання у Європі, бо переходять із бджільництва позаминулого століття у майбутнє світового бджільництва.

Література:

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%BA%D0%B0>
2. Бабич І.А., Береговий П.М. Виробнича енциклопедія бджільництва Київ: Урожай. 1966. 499 с.
3. В Україні відкрили першу у світі IT-пасіку. Конкурент. Інформаційне агентство. URL: <https://konkurent.ua/publication/117939/v-ukraini-vidkrili-pershu-u-sviti-it-pasiku-foto/>
4. Гурман А. Бджільництво України під час війни. Пасіка від А до Я. URL: <https://pasika.news/bdzhilnyctvo-ukrayiny-pid-chas-vijny/>

5. Замінила батька, поки він воює: як 22-річна жителька Чернігівщини доглядає пасіку з понад сотнею бджолосімей. Суспільне Чернігів Новини. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/765157-zaminila-batkaroki-vin-voue-ak-22-ricna-zitelka-chernigivsini-dogladae-pasiku-z-ponad-sotneu-bdzolosimej/>
6. Золотін О.З. Свійські комахи. Київ. 1988. С. 12.
7. Київська обласна рада професійних спілок. URL: <http://korps.com.ua/novyny/843-20-travnya-vseshvitniyden-bdzhil.html>
8. На Васильківщині відкрили першу у світі експериментальну IT-пасіку. URL: <https://mykyivregion.com.ua/news/na-vasilkivshhini-vidkrili-persu-u-sviti-eksperimentalnu-it-pasiku>
9. Освоїла бджільництво, бо син і чоловік на війні: історія жінки з Хмельниччини. Суспільне Хмельницький. Новини. URL: <https://suspilne.media/khmelnyskiy/788073-osvoila-bdzilnictvo-bo-colovik-j-sini-na-vijni-istoriazinki-z-hmelniccini/>
10. Пасічники Харківщини фіксують збитки внаслідок війни. Суспільне Харків. Новини. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/338146-pasicniki-harkivsini-fiksuut-zbitki-vnaslidok-vijni/>
11. Через війну в Україні зруйновано багато пасік. Чи буде мед і скільки він коштуватиме? Суспільне Харків. Новини. URL: <https://expres.online/lyudi-i-problemi/cherез-viynu-v-ukraini-zruynovano-bagato-pasik-chi-bude-med-i-skilki-vin-koshtuvatime>
12. Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка. URL: <https://www.library.cv.ua/ne-stane-bdzhil-zagune-lyudstvo.html> (дата звернення)
13. Шевченко Ю Українські бджоли проти російських окупантів: рій завадив вибуху гранат, закладених у вулик на Київщині URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinski-bdzholi-proti-rosiyskih-okupantiv-riy-zavadiv-vibuhu-granat-zakladenih-u-vulik-na-kiyivschini-2178934.html>

Алла Курзенкова
(Слов'янськ, Україна)

СКАНДИНАВСЬКІ РУНИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Одним з найважливіших напрямів Європейської інтеграції є міжнародна співпраця в галузі культури. Це партнерство охоплює весь історично помітний період Європейських кроскультурних зв'язків, в тому числі і скандинавські руни. Вони є одним з основних духовних витоків не тільки сучасної культури Північної Європи, насамперед Скандинавії, справили величезний вплив на культуру германців в цілому, а також відбилися в суміжних слов'янській культурі. Вивчення рунічних надписів як історичного джерела має принципове значення при дослідженні етногенезу поліетнічної України, Скандинавії і Європи в цілому. При цьому вони актуальні як в плані ретроспективному, так і в перспективному, оскільки скандинавський чинник відіграв важливу роль у формуванні етнічної ідентичності і продовжує залишатися важливою складовою частиною цього процесу.

Дана проблема має свою історію вивчення. Найбільше актуалізуються та активно опрацьовуються на академічному рівні питання, пов'язані з дослідженням лінгвістичного та історичного розділів рунічних надписів на меморіальних стелах із Скандинавських країн, в текстах яких згадуються взаємозв'язки зі Східною Європою з одного боку, з іншого – рунічних пам'яток, що знаходяться в самій Східній Європі підтверджуючи зв'язки між названими в них людьми із тамтешньою територією [1]. Незамінними для відновлення історичного фону, на тлі якого проходив генезис рун як історичного джерела з історії Давньої Русі є видані праці українського історика-сходознавця, закордонного члена НАН України О.Й. Прицака [2] та російської дослідниці, доктора історичних наук О.О. Мельникової [3]. Проблема інтерпретації шведського рунічного надпису із острова Березань віднайшла активну зацікавленість переважно з боку російських дослідників: Ф.А. Брауна [4] та О.О. Ридзевської [5].

Водночас слід констатувати відсутність ґрунтовних монографій з теми і наявність недостатньо широкого кола наукових робіт, присвячених властивостям скандинавських рун як історичного джерела з історії України.

Базовими джерелами, покладеними в основу статті, виступають епіграфічні (руни Молодшого Футарка та рунічні надписи) [6], історичні твори [7]. Історизм скандинавських рун як історичного джерела полягає не тільки в тому, що в них описуються ті або інші факти минулого, але і в тому, що вони самі є частиною цього минулого, рунічні надписи сучасні подіям, які в них згадані, що є надзвичайною рідкістю для середньовіччя взагалі, а для скандинавської та східноєвропейської історії особливо: крім епіграфічних, найдавніші писемні пам'ятки як в Скандинавії, так і в Давній Русі з'являються лише до кінця XII і в середині XI ст. відповідно, але в обох регіонах вони збереглися у значно пізніших рукописах.

Досліджуючи проблему скандинавських рун як історичного джерела щодо історії України, слід зазначити, що маємо лише одну вказівку про контакти скандинавів із мешканцями о. Березань в середині XI-на початку XII ст. Про це свідчить камінь виконаний скандинавськими молодшими рунами (відкритий в 1905 році професором Новоросійського університету Е.Р. Штерном) в гирлі Дніпра на острові Березань. Згідно з фахівцями пам'ятник був встановлений компаньйонами загиблого і має наступний зміст: «Грани соорудил этот холм по Карлу своему сотоварищу» [8, с. 69]. Рунічний текст викликав активну зацікавленість з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема видатний український історик-

сходознавець О.Й. Прицак вважає, що рунічний камінь – пряме матеріальне підтвердження походів вікінгів до Чорного моря і до Візантії, а острів Березань був останньою зупинкою на шляху скандинавів із «варяг у греки» [9, с. 412].

Російська дослідниця О.О. Мельникова інтерпретує рунічний текст як згадку про торгові зв'язки між о. Березань і Швецією, вважаючи, що вжитий в тексті термін «felag» («filak») тлумачиться як об'єднання декількох людей для сумісного ведення справ насамперед заморської торгівлі; при цьому компанійно набуває ряд прав близьких до прав родичів особливо при розділі спадку [10, с. 160-163]. Олена Олександрівна вважає, що такі товариства утворювалися на час однієї поїздки, для ведення торгових справ. Звідси можна припустити, що знахідка подібного рунічного надпису може свідчити про зародженням об'єднань для торгівлі скандинавів із зарубіжними країнами (в даному випадку із островом Березань) в середині XI – на початку XII ст.

Слід зазначити, що маємо два рунічні надписи, зосереджені в Норвегії і Готланді, в котрих засвідчуються назви топонімів періоду Давньої Русі. Особливість їх полягає у випадковості згадок географічної номенклатури. Зустрічаються вони лише один раз і включені в текст, очевидно, в силу якихось особливих обставин, наприклад, розповіді очевидців.

Норвезький надпис на камені з Альстада в Опландській області, виконаний в першій третині XI ст., має наступний зміст: «Эгиль установил этот камень по Торальду, своему сыну. Он умер в Витахольме между Устахольмом и Гардом» [11, с. 179-181.]. Розглядаючи рунічний текст, вітчизняні та зарубіжні дослідники виявили, що топоніми «Vitaholmr» та «Ustaholmr» пов'язані з Середнім Подніпров'ям та ототожнюються з давньоруськими містами Вітичев та Устя, розташованими на південь від Києва [12, с. 411]. Цікаво, що відповідно до надпису «Vitaholmr» називається місцем смерті людини, на честь якої встановлено пам'ятник, і, якщо це дійсно Вітичев, то перебування в ньому скандинава навряд чи може бути дивним: у Вітичеві, за повідомленням Костянтина Багрянородного, в середині X ст. знаходився пункт збору караванів для плавання у Візантію, важливу роль він грав очевидно і в XI ст. [13, с. 46-47].

Aifur, поріг на Дніпрі (Ненаситець) та один із його перекатів Rufstain (Рваний камінь) згадуються в рунічному надпису з Пільгордса в Готланді (Швеція, початок XI ст.): «Ярко окрашенные установлены эти камни (и его) брат Хродвисл. Эйстейн (и) Эймунд вместе установили эти камни по Хравну к югу от Ровстейна. Они добрались вплоть до Айфора. Вифиль вел (отряд)» [14, с. 183].

Із змісту тексту можна здогадатися, що замовники каменю перебували в поході разом із загиблим братом і, тому, були добре інформовані про назву місця, звідки повернули назад. Тлумачення отриманим із рунічного тексту гідронімам, можна виявити в праці Константина Багрянородного «Об управлении империей», в котрій вказується, що ділянка порогів займала особливе положення при плаваннях вниз по Дніпру, саме у Айфора засідки бували особливо часті із-за того, що товари спускали на сушу [15, с. 46-49]. Очевидно, що як в X, так і в XI ст. тут гинуло багато воїнів і купців, які прямували у Візантію або поверталися назад.

Таким чином скандинавські рунічні надписи відкриті на території Норвегії і Швеції, можуть служити вагомим джерелом з історії України, адже виявлені в них топоніми, пов'язані з Середнім Подніпров'ям допомагають встановити найбільш активний маршрут скандинавських воїнів і купців у Візантію, визначаючи вагому роль функціонування Дніпровського шляху для норманів в X-XI століттях. Рунічні написи надають хоча короткі і розрізнені, але цінні відомості про зв'язки торговельного або воєнного характеру скандинавських країн Норвегії та Швеції із територіями, які належать сучасній державі Україна, руни доповнюють давньоруську літературу та підтверджують повідомлення щодо існування шляху «із варягів в греки». Перспективи дослідження проблеми пов'язані з визначенням змістовного навантаження виявлених маркерів зі скандинавських рунічних надписів та пошуком еквівалентних смислових аналогій в давньоруських джерелах, що дозволить в умовах активної модернізації історії виявити степінь репрезентативності джерела.

Література:

1. Мельникова Е.А. Скандинавские рунические надписи. Тексты, перевод, комментарий / Е.А. Мельникова. – Москва: Наука, 1977. – 276 с.
2. Прицак О.Й. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських sag): В 2 тт. Т. I. / Омелян Йосифович Прицак. – Київ: Обереги, 1997. – 1080 с.
3. Мельникова Е.А. Древняя Русь в свете зарубежных источников / Е.А. Мельникова. – М.: Логос, 2003. – 606 с.
4. Браун Ф.А. Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани / Ф.А. Браун // Известия имп. Археологической комиссии. – 1907. – Вып. XXIII. – С. 66-75.
5. Рыдзевская Е.А. Древняя Русь и Скандинавия в IX-XIV вв. / Елена Александровна Рыдзевская. – М.: Наука, 1978. – 239с.
6. Norges runetidskrifter (Норвежские рунические надписи) / Utg. ved G. Storm – Oslo: Norsk. 2007. – 885 p.; Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research. – 1906-2011. – Доступний з: <<http://fornvannen.se/>>.
7. Константин Багрянородный Об управлении империей [Текст]: перевод, комментарии / К. Багрянородный Ред. Г.Г. Литаврин, А.П. Новосельцев, АН СССР, Ин-т истории, Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Наука, 1989. – 493 с.
8. Браун Ф.А. Назв. праця. – 1907. – Вып. XXIII. – С. 69.

9. Прицак О.Й. Назв. праця. – С. 412.
10. Мельникова Е.А. Свидетельства скандинавских рунических надписей XI-XII вв. о народах Восточной Европы / Е.А. Мельникова // Скандинавский сборник. – 1975. – № 20. – С. 158-165.
11. Мельникова Е.А. Древняя Русь в свете зарубежных источников / Е.А. Мельникова. – М.: Логос, 2003. – С. 179-181.
12. Прицак О.Й. Назв. праця. – С. 411.
13. Константин Багрянородный. Назв. праця. – С. 46-47.
14. Мельникова Е.А. Назв. праця. – С. 183.
15. Константин Багрянородный. Назв. праця. – С. 46-49.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

**Валентина Загалевиц, Олена Дужева
(Кам'янець-Подільський, Україна)**

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ У КОЗАЦЬКУ ДОБУ

У добу козацтва соціальна допомога мала дещо інший характер, ніж у сучасному розумінні цього явища. У козацькій спільноті соціальна підтримка була глибоко інтегрована в структуру військової організації та громади. Головними принципами соціальної допомоги були взаємна підтримка, братерство та колективна відповідальність [1, с. 46].

Спробуємо виокремити основні форми соціальної допомоги в козацькому суспільстві:

1. **Взаємодопомога в козацькому товаристві.** Козаки вважалися "братами по зброї", і тому взаємна підтримка в побуті й у військових кампаніях була звичною. Якщо козак втрачав здоров'я або був поранений, інші члени громади допомагали йому матеріально і фізично.

2. **Опіка над пораненими та хворими.** Військові медики (часто це були монахи або спеціально навчені козаки) надавали допомогу пораненим. Також існували спеціальні шпиталі при монастирях, куди могли звертатися козаки.

3. **Забезпечення вдовиць і сиріт.** Якщо козак гинув у бою, його родина не залишалася без підтримки. Громада або курінь могли взяти на себе забезпечення вдови та сиріт загиблого козака. Існували традиції розподілу його майна серед найближчих родичів або надання допомоги з боку товариства.

4. **Монастирська благодійність.** Монастирі відігравали важливу роль у системі соціальної допомоги. Вони не лише надавали притулок хворим і пораненим, але й часто роздавали милостиню бідним або допомагали продуктами та одягом. Козаки часто жертвували на монастирі, що підсилювало їхні можливості підтримки нужденних.

5. **Земля як винагорода.** Земля була важливою складовою соціальної допомоги, яку козаки отримували за свою службу. Вони могли отримувати ділянки землі як винагороду за участь у військових кампаніях, що забезпечувало їм можливість утримувати свої сім'ї і мати засоби для життя.

Соціальна допомога в козацькій спільноті була тісно пов'язана з їхніми моральними цінностями та прагненням до колективного виживання і підтримки в умовах постійної боротьби.

Гетьмани також відігравали важливу роль у наданні допомоги бідним та знедоленим. Вони не тільки дбали про політичні та військові справи, а й займалися соціальними питаннями, проявляючи благодійність і підтримку нужденним [1, с. 45].

Милостиня та благодійність. Гетьмани часто жертвували значні кошти на благодійні цілі, зокрема на будівництво церков, монастирів і шпиталів, де могли отримувати допомогу бідні, хворі та безпритульні. Наприклад, **Богдан Хмельницький** відомий своїми пожертвами на розвиток православної церкви, яка, своєю чергою, забезпечувала соціальну підтримку нужденним. Так, Богдан Хмельницький відомий переважно як видатний політичний і військовий діяч, але його внесок як мецената також заслуговує на увагу. Хоча масштаби меценатства Хмельницького не можна порівняти з такими великими благодійниками, як Іван Мазепа, гетьман все ж підтримував церкву, монастирі та культуру, що мало важливе значення для тогочасної України [1, с. 46].

Хмельницький активно підтримував православну церкву, яка в той час була важливим центром національної ідентичності та духовного життя українців. Він прагнув зміцнити позиції православ'я в Україні після періоду значного тиску з боку Речі Посполитої, де панівною була католицька та уніатська церкви. Одним із найважливіших досягнень Хмельницького було забезпечення відновлення та зміцнення православної церковної ієрархії. Після довгих переслідувань, православна церква отримала підтримку від козацького гетьмана, що дало змогу їй розвиватися та утверджувати свою присутність в суспільстві. Богдан Хмельницький підтримував низку монастирів, зокрема ті, які мали історичне значення або важливу духовну роль. Наприклад, Києво-Печерська лавра отримувала підтримку від гетьмана, як і інші важливі православні центри, а у Чигирині, столиці Гетьманщини, за його підтримки було відновлено кілька церков, які стали не тільки релігійними осередками, але й символами національної єдності. Хоча основний акцент у діяльності Хмельницького був спрямований на політику та військові справи, він не залишав поза увагою питання освіти. Завдяки його політичній підтримці, Києво-Могилянська колегія (пізніше академія) отримала можливості для подальшого розвитку. Ця академія була важливим центром освіти і культури в Україні, і Хмельницький розумів її стратегічне значення [2, с. 94].

Б. Хмельницький захищав церковне майно та земельні володіння, що належали православним монастирям і церквам. В умовах визвольної боротьби українського народу проти польського панування це було важливо для збереження економічної та культурної незалежності православних інституцій. Як вірний православний син України, він жертвував коштовні подарунки церквам, передавав ікони, книги та інші церковні реліквії. Наприклад, у Києво-Печерську лавру та інші значущі храми були передані дорогі церковні речі, які мали не лише матеріальну, а й **символічну цінність**.

Створення та підтримка шпиталів. Деякі гетьмани фінансували шпиталі та сиротинці. Наприклад, Іван Мазепа виділяв кошти на утримання монастирів, де надавали допомогу хворим та сиротам. Він був відомий своєю щедрістю та меценатством, підтримуючи не лише духовенство, але й соціально незахищені

освіти, а відтак – до формування в учнів низки наскрізних умінь, зокрема й уміння «логічно обґрунтовувати позицію».

У зв'язку з цим освітній процес у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), зокрема процес навчання біології, має студіювати систему міркувань учнів, яка вимагає від учнів нового виду мислення – творчого, креативного, критичного, логічного. Сьогодні учитель має викликати в школярів великий інтерес до всіх навчальних предметів, зокрема й «Біології», тим самим допомагати їм активно працювати, самостійно здобувати нові знання, а також мислити по-новому, не боятись помилятися, чітко відстоювати думку, логічно обґрунтовувати свою позицію. З цього приводу у Держстандарті базової середньої освіти окреслено загальні й предметні компетентності, програмні результати навчання, а також простудійовано низку наскрізних умінь, серед яких важливе місце посідає вміння «логічно обґрунтовувати позицію», на яких ми акцентуємо увагу [1].

Тому на різних етапах уроку біології доречно використовувати технологію опрацювання дискусійних питань, впроваджувати інтерактивні методики шляхом проведення роботи в парах, групах, використовувати такі інтерактивні вправи, як «Мозковий штурм», «Асоціативний куш», «Мікрофон», проводити взаємне навчання, ділові ігри, використовувати блочний метод викладання матеріалу; здійснювати кооперативну форму навчання шляхом проведення нестандартних уроків, зокрема уроків-практикумів, уроків-пошуків, уроків-дискусій, уроків-мандрівок, уроків-панорам, а також намагатися відстежувати емоційні переживання учнів під час розгляду тієї чи іншої теми. Для цього доречно користуватися методом «Кольоровий щоденник настрою». У здійсненні ефективності навчання важливе місце посідатимуть рольові та імітаційні ігри, квести, кейси, розгадування загадок, шарадів, кросвордів тощо.

Велику увагу потрібно приділяти домашньому завданню, при чому пам'ятати, щоб не переобтяжувати учнів. Тому доцільними можуть стати цікаві завдання, одне з яких має бути творчого характеру: скласти термінологічний словник, розгадати або скласти шаради, сенкан, кросворд, написати доповідей, скласти тестові завдання, створити мультимедійну презентацію тощо.

Інтерактивне навчання має стати все популярнішим серед учителів та учнів, оскільки воно занурене в спілкування, в основі якого лежать принцип особистісно-орієнтованого навчання, спрямоване на діяльнісний підхід учнів [3].

Впровадження нетрадиційних методів повинно суттєво змінити технологію побудови всіх уроків, зокрема й уроків біології у 7 класі, створити оптимальні умови для розкриття індивідуальних особливостей кожного учня, успішно здійснити диференційований підхід у навчанні. Активна участь усіх учнів у виконанні освітніх завдань має велике значення, оскільки сприяє формуванню активної життєвої позиції учня. Використання сучасних методів навчання дозволяє формувати й розвивати креативно мислячу особистість, яка зможе розв'язувати проблеми, що виникають у житті кожної людини.

Сьогодні людина повинна вміти вирішувати кожну життєву ситуацію творчо, самостійно приймати рішення й нести за них відповідальність. З огляду на це виникає необхідність у новому типі особистості, яка повинна володіти певними якостями: гнучко адаптуватися в життєвих ситуаціях, оскільки сучасне життя є внутрішньо суперечливим процесом, що потребує від особистості вміння володіти собою та обставинами свого життя, регулювати свій життєвий процес, соціальну поведінку [3].

Сьогодні необхідно вміти самостійно та критично мислити, тому особистість із таким стилем мислення буде не лише ефективно реагувати на постійні зміни технології на своєму робочому місці, а й розглядати їх як можливість одержувати життєво необхідне моральне задоволення від розв'язування інтелектуальних проблем. У зв'язку з цим учні закладів загальної середньої освіти мають вміти грамотно працювати з інформацією, а саме вміти збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези щодо розв'язування проблем, робити необхідні узагальнення, аргументовані висновки та використовувати їх для розв'язування нових проблем.

Тому на уроках біології учні, формуючи наскрізне вміння «логічно обґрунтовувати позицію», мають вміти працювати в колективі та самостійно працювати над розвитком особистого морального, інтелектуального та культурного рівня. А це висуває необхідність набуття сучасними учнями високих особистісних якостей, головними з яких – психологічна так організаційна готовність до орієнтації на власні сили у виконанні життєвих завдань.

У зв'язку з цим ми зосереджуємо увагу на евристичному способі навчання учнів біології, який в науковій літературі одержав назву – частково-пошуковий.

Тому учні мають засвоювати знання за такою моделлю: сприйняття – осмислення – запам'ятовування – практичне застосування. Ефективність засвоєння знань залежить від того, наскільки учасники процесу навчання є активними, коли учень не лише прослуховує матеріал, а й сам активно намагається знайти логічне пояснення того чи іншого факту, явища й пояснити товаришу свою точку зору, шукати шляхи у вирішенні низки завдань, обґрунтовувати свої рішення, доводити правильність думки, аргументувати факти, доводити до логічного завершення.

Отже, найголовніша мета інтерактивного навчання – навчити учнів мислити, аналізувати, систематизувати матеріал, ділити на логічно завершені частини, навчати відстоювати позицію, вміти дискутувати з наведенням конкретних прикладів, зібраних з медіаджерел.

Організація інтерактивного навчання вимагає від вчителя високого рівня підготовки, що вміє моделювати життєві ситуації, використовувати рольові ігри, спільно вирішувати проблеми на основі

аналізу обставин та відповідної ситуації. Розкриваємо методику проведення окремих інтерактивних вправ, які сприяють учням формувати в собі наскрізне уміння «логічно обґрунтовувати позицію» шляхом розв'язування, наприклад евристичних задач [5].

Наприклад, інтерактивна вправа «Мозковий штурм» полягає в тому, що всі учні по черзі висловлюють думки з приводу проблеми. Аналіз дилеми (проблеми) проводиться таким чином, що учні в колі обговорюють певну дилему чи проблему, коли кожен висловлює свої варіанти, що складаються внаслідок вибору. Інтерактивна вправа «Займи позицію» проводиться шляхом надання можливості кожному висловитися, демонструвати різні думки по темі, обґрунтувати свою позицію, знайти і висловити найбільш переконливі аргументи, порівняти їх з аргументами інших.

Таким чином, проблему з формування в учнів наскрізного уміння «логічно обґрунтовувати позицію» ми розглядаємо з позиції важливості залучення учнів до різноманітної діяльності з використанням діяльнісного інтерактивного підходу, який сьогодні відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти набув особливої актуальності.

Література:

1. Державний стандарт базової середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
2. Загальна методика навчання біології: навчальний посібник / І.В. Мороз, А.В. Степанюк, О.Д. Гончар та ін.; За ред. І.В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – С. 269-276.
3. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Концепція Нова українська школа: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrayinska-shkol>
5. Методика розв'язування евристичних задач на уроках біології <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-rozv-yazuvannya-evristichnih-zadach-na-urokah-biologii-1>
6. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Волошин Сузанна Василіна.

**Соломія Ілляш, Юлія Курилець
(Дрогобич, Україна)**

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Формування гендерної культури та активне її впровадження в різні наукові галузі, такі як педагогіка, психологія, соціологія, філософія, культурологія зумовлено актуальністю проблем, які створюють передумови для аналізу теорії гендера як філософської парадигми, в якій зароджується новий погляд на гендерну культуру.

В контексті досліджуваної проблеми важливим є те, що термін «гендер» пов'язаний з такими поняттями, як «гендерна культура» і «гендерне виховання», які в сучасних умовах акцентують увагу не лише теоретиків, але й практиків [4, с. 6].

Сьогодні значна частина досліджень присвячена проблемі формування гендерної культури. Її окремі аспекти широко аналізуються сучасними науковцями (С. Вихор, Л. Кобелянська, В. Кравець, Г. Лактіонова, О. Луценко, С. Олійник, П. Терзі, О. Цокур, Л. Яценко, С. Яшник), під час науково-практичних конференцій (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кравець, О. Сухомлинська, Л. Штильова), а також в дисертаційних дослідженнях.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що гендерна культура в дослідженнях науковців визначена як культура, яка передбачає наявність у людини правильного уявлення про правила і культуру взаємовідносин між статями, турботу, про гендерну рівність, взаємовідносини в соціумі тощо.

У сучасній соціально-економічній ситуації актуальність розвитку гендерної культури хлопчиків і дівчаток обумовлена тим, що суспільство декларативно визнає гендерну рівність, однак в реальному житті спостерігається гендерна асиметрія загальносоціальних і сімейних норм, стереотипів.

Метою гендерного виховання у початковій школі має бути подолання гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості дитини, як хлопчика, так і дівчинки. Впровадження гендерних підходів в школі сприяє розвитку партнерських взаємин між статями, виховує їх у дусі толерантності [1, с. 65].

Формування гендерної культури – актуальна проблема сучасності. Однак тематика «гендеру» є новою для сучасної школи. У педагогіці був упущений один із важливих аспектів виховання особистості дитини – гендерний аспект, який припускає, що відмінності в поведінці і сприйнятті чоловіків і жінок

визначаються не стільки їх фізіологічними особливостями, скільки вихованням і поширеними в кожній культурі уявленнями про суть чоловічого і жіночого [3, с. 112].

Учитель має бути ініціатором позитивного спілкування хлопчиків і дівчаток. Для цього можна проектувати партнерську діяльність, організовувати конкурси, походи, бесіди, де можливий прояв рицарської поведінки хлопчиків і жіночної поведінки дівчаток. Тут можна використовувати тренінги з моделювання певного типу поведінки, до якого повинні прагнути майбутні чоловіки і жінки, впровадження системи цінностей для хлопчиків і дівчаток.

Формування гендерної культури необхідно здійснювати у взаємозв'язку з усіма іншими напрямками освітньої роботи школи. Необхідний єдиний підхід з боку батьків, педагогів і фахівців із гендерної освіти. Цілі, засоби, методи і зміст варіюються залежно від віку. Мета усієї виховної роботи школи – формування цілісної особи чоловіка і жінки, які реально оцінюють що відбувається і здатних поступати згідно з особистими переконаннями, враховуючи встановлені норми.

В результаті численних досліджень було помічено, що діти молодшого шкільного віку отримують цілеспрямоване гендерне виховання шляхом створення різного виховного середовища для хлопчиків і дівчаток що проявляється в наступних аспектах взаємовідносин батьків і дітей в сім'ї:

- ступінь свободи, яка надається дітям;
- стереотипи, які розділяються батьками відносно здібностей їх дітей;
- особливості відношення батьків щодо хлопчиків і дівчаток та ін. [2, с. 96].

На нашу думку, для вирішення проблеми формування гендерної культури дітей молодшого шкільного віку необхідно залучати батьків. При цьому починати роботу слід з приходу дітей до школи. Необхідно запрошувати батьків на спільні виховні заходи з дітьми, а також необхідно проводити лекції, дискусії, конференції та семінари. Саме це допоможе їм краще зрозуміти рівень стосунків у їх власній сім'ї, з'ясувати суть понять «мужність», «жіночність», наблизитися до правильного розуміння цих категорій, усвідомити, що від рівня гендерної культури дітей багато в чому залежить подальше сімейне життя підростаючого покоління.

Отже, вищевикладене націлює на інтенсифікацію вирішення проблеми виховання гендерної культури дітей і підлітків за рахунок подальшої розробки науково-методичного забезпечення цього процесу, тісної взаємодії школи і сім'ї, підвищення компетентності фахівців і батьків тощо.

Література:

1. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково методичні матеріали до тренінгової програми. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 8. С. 64-68.
2. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект: навч. посіб. Тернопіль: Богдан, 2004. 124 с.
3. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2007. 236 с.
4. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. Директор школи. Україна. 2006. № 6. С. 6-12.

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент Ілляш Соломія Дмитрівна.

**Микола Пантюк, Юлія Бойчук
(Дрогобич, Україна)**

СВОБОДА І ПАТРІОТИЗМ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛІНСЬКОГО

Напрацювання Василя Олександровича є частиною педагогіки, заслуговують окремої уваги, особливо в сучасних підходах до розробки концепції освіти і виховання в Україні. Зазначимо, що свобода і відповідальність це насамперед філософські категорії, що виражають діалектичну суперечність між діяльністю людини як розумної істоти й об'єктивними законами природи і суспільства, і які по-різному відбиваються на поведінці людини [1].

Відтак, завдання кожного вчителя виховувати у своїх учнів свободу поведінки і водночас відповідальність за кожну свою дію, кожне своє слово, кожний свій вчинок. Отже, свобода і відповідальність є провідними базисними характеристиками особистості. Педагоги (А. Богуш, С. Карпенчук, І. Мартинюк, Т. Суценок та ін.) розглядають відповідальність як якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із суспільними нормами, законами [1].

Отже, відповідальність обіймає проблему співвідношення здатності та можливості людини виступати суб'єктом (автором) своїх дій; здатність людини свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені перед нею завдання; здійснювати правильний моральний вибір, досягати певного результату.

Вочевидь, закономірною, своєчасною і необхідною була поставлена на обговорення широкої освітня галузі асоціацією імені В. Сухомлинського проблема співвідношення свободи і

відповідальності, повз якої не міг пройти вдумливий педагог. На шпальтах його книг, педагогічних роздумів ми зустрічаємо вдумливий аналіз вчинків і поведінки школярів, відповіді на запитання як учителів, так і учнів. Завдання педагога, зазначав він, полягає у тому, щоб кожний його вихованець уже в дитинстві набув морального досвіду в глибоко особистих відносинах з іншими людьми діяти таким чином, як велить його громадянський обов'язок. А гармонійне виховання учений розумів як одночасно виховання дисципліни, обов'язку, відповідальності перед колективом, суспільством і перед самим собою – перед власною совістю [3, с. 303].

В. Сухомлинський виокремлює як дороговказ у життєдіяльності людини – «обов'язок», і називає параграф книги «Людина повинна» [3]. Педагог переконаний, що життя «перетворилося б на хаос, серед білого дня не можна було б вийти на вулицю, якби не було людського обов'язку» [3, с. 185]. Свідоме дотримання людиною обов'язку – це і є, на його думку, виявом свободи. Звертаючись до учнів, учений пояснює: «Ясне розуміння і суворе додержання свого обов'язку перед людьми – це твоя справжня свобода» і водночас застерігає: «Спробуй звільнити себе від обов'язку – і ти перетворишся на раба своїх примх. Чим людяніше, свідоміше ти додержуєш свого обов'язку перед людьми, тим більше береш ти з невичерпного джерела справжнього людського щастя – свободи» [3, с. 186].

У своїх педагогічних роздумах він намагається переконати учнів, до чого це може призвести. «З того, що людина робить не те, що вона повинна робити, не те, що треба робити, а те, що їй хочеться, починається моральне «спустошення, розбещення і падіння» і дає таку педагогічну пораду: «бійся духовного поневолення своїми бажаннями, – якщо не тримати їх у шорах і не підпорядковувати повинності, ти перетворишся у безвільну істоту» [4, с. 185].

В. Сухомлинський пов'язує почуття відповідальності з почуттям совісті. Його педагогічним кредом у вихованні майбутніх громадян була така сентенція: «відповідальність перед колективом зливається з відповідальністю перед власною совістю. Там, де немає відповідальності перед колективом, – писав він, – людина не знає голосу власної совісті» [4, с. 303]. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського, його теоретичні розробки, досвід практичної реалізації інноваційних ідей на сучасному етапі в період модернізації в галузі освіти мають особливе значення і заслуговують окремої оцінки.

Література:

1. Богуш А.М. Дефініції «дитинство», «духовність» і «довкілля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Педагогічні нотатки та роздуми. Збірник науково-методичних праць. Запоріжжя, 2001. 352 с.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К.: Рад. школа, 1978. 263 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 5: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К.: Рад. Школа, 1977. 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 4: Павлівська середня школа. К.: Рад. Школа, 1977. 767 с.

Наталія Якуніна
(Дружківка, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Поняття «інновація» в перекладі з грецької мови – «оновлення», «новизна», «зміна» Інновація в освіті – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем; процес оновлення чи вдосконалення теорії та практики освіти, який оптимізує досягнення мети.

Інноваційні технології це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів [1].

Інноваційні методи навчання – це не лише використання найсучасніших технологій у класі чи постійне наздоганяння останніх трендів освіти, це методи викладання й навчання!

Усі вони стосуються використання нових стратегій навчання, які більше зосереджуються на учнях. Ці інноваційні заохочують їх активно приєднуватися та спілкуватися зі своїми однокласниками та учителем – під час уроків [2].

Учитель є критичною ланкою процесу навчання. Він не тільки є джерелом інформації та академічних фактів – він допомагає учням зрозуміти сам процес навчання, знайти необхідну їм інформацію, сприяє розумінню того, як використовувати цю інформацію для відповіді на поставлені питання і вирішення складних проблем.

Застосування інноваційних технологій на уроках сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвиває творчі здібності учнів, збільшує зацікавленість учнів до навчання, розвиває мислення і творчі здібності дитини, формує дослідницькі вміння та навички та активну життєву позицію в сучасному суспільстві [3].

Переваги застосування інноваційних методів освіти:

- спонукають учнів досліджувати, шукати нові інструменти для розширення світогляду;
- покращуються навички вирішення проблем, критичне мислення – учні навчаються шукати власні відповіді, не просто використовувати ті, що написані у підручниках;

- інформація розбивається на невеликі блоки, учні засвоюють її швидше та легше;
- дозволяють краще стежити за процесом навчання, своєчасно виявляти проблемні місця, знаходити відповідні способи вирішення проблеми;
- учні чітко розуміють, навіщо вивчають ту чи іншу інформацію, як застосовувати отримані знання у реальному житті;

- розвиток творчого потенціалу

Інноваційні методи допомагають учням навчитися працювати в команді, планувати та керувати часом, правильно розставляти пріоритети [4].

Корисні поради вчителям:

1. Заохочуйте дослідження. Інноваційні підходи до навчання заохочують учнів досліджувати та відкривати нові речі та інструменти, щоб розширити свій розум.

2. Удосконалюйте навички вирішення проблем і критичного мислення. Креативні методи навчання дозволяють учням навчатися у своєму власному темпі та спонукають їх до мозкового штурму нових шляхів вирішення проблеми замість пошуку відповідей, уже написаних у підручниках.

3. Уникайте одночасного отримання великої кількості знань. Вчителі, які використовують нові підходи, все ще дають учням інформацію, але вони схильні розбивати її на менші частини. Перегляд інформації тепер стає доступнішим, а короткі речі допомагають учням швидше опанувати основи.

4. Скористайтеся більше м'якими навичками. Учням доводиться використовувати складніші інструменти в класі, щоб закінчити свою роботу, що допомагає їм вивчати нове та стимулювати їхню творчість. Також, виконуючи індивідуальні або групові проекти, вони вміють керувати своїм часом, розставляти пріоритети завдань, спілкуватися, краще працювати з іншими та багато іншого.

5. Перевірте розуміння учнями. Оцінки та іспити можуть щось сказати, але не все про здібності та знання учнів до навчання. Вчителі можуть збирати дані про успіхи учнів і швидко визначати, з якими проблемами учні стикаються. Це полегшує коригування методів навчання відповідно до індивідуальних потреб.

6. Покращуйте самооцінку. Завдяки чудовим методам від викладачів учні можуть зрозуміти, чого вони навчилися і чого їм бракує. Виявивши те, що їм ще потрібно знати, вони можуть зрозуміти, навіщо вчитися конкретним речам, і з більшим бажанням це робити.

7. Оживіть класні кімнати. Не дозволяйте вашим класам бути повними вашого голосу або незручної тиші. Інноваційні методи навчання дають учням щось інше, чим вони захоплюються, заохочуючи їх більше говорити та спілкуватися [2].

Творче вирішення проблем – це процес створення унікальних та інноваційних рішень проблем або завдань. Це вимагає придумати нестандартні ідеї замість традиційного способу виконання завдань. Це поєднання мислення по-іншому, визначення того, що найкраще, бачення речей під різними кутами та використання нових можливостей або генерування ідей.

Метою творчого вирішення проблем є пошук практичних, ефективних та унікальних рішень, які виходять за рамки звичайних (і іноді ризикованих, звичайно).

Переваги володіння навичками творчого вирішення проблем:

Покращення процесу прийняття рішень: вони допомагають вам підходити до проблем з різних сторін і приймати кращі рішення.

Підвищення адаптивності: здатність знаходити творчі рішення може допомогти вам адаптуватися до змін і ефективно вирішувати нові виклики.

Покращення продуктивності: Вирішення проблем інноваційними способами може призвести до підвищення продуктивності, продуктивності та ефективності [5].

М'які навички – це особисті якості, звички, здібності до спілкування та комунікативні здібності, необхідні на робочому місці. Приклади м'яких навичок включають:

- Навички спілкування.
- Командна робота та співпраця.
- Вирішення проблем.
- Адаптованість.
- Керівництво.
- Тайм-менеджмент [6].

Інноваційна педагогічна техніка стосується сучасних і творчих підходів до викладання та навчання, які виходять за рамки традиційних методів. Деякі приклади:

• Проектне навчання: студенти отримують знання та навички, працюючи протягом тривалого періоду часу, щоб досліджувати та відповідати на цікаве та складне запитання, проблему чи виклик.

• Проблемне навчання: Подібне до проектного навчання, але зосереджується на складній проблемі, що дозволяє учням вибирати та володіти процесом навчання.

• Навчання на основі запитів: учні навчаються через процес сумніву припущень і постановки запитань для дослідження. Учитель сприяє, а не навчає безпосередньо.

Інноваційні методи навчання:

- Інтерактивні уроки.

Ваші учні інноваційні! Односторонні уроки є дуже традиційними та іноді виснажливими для вас і ваших учнів, тому створіть середовище, в якому вони відчуватимуть бажання висловлювати свої ідеї.

- Використання технології віртуальної реальності.

Пориньте в цілий новий світ прямо у своєму класі за допомогою технології віртуальної реальності. Подібно до 3D-кінотеатру чи гри у VR-ігри, ваші учні можуть занурюватися в різні простори та взаємодіяти з «реальними» об'єктами замість того, щоб дивитися речі на плоских екранах.

Ваш клас може за лічені секунди помандрувати в іншу країну, вийти у відкритий космос, щоб дослідити наш Чумацький Шлях, або дізнатися про юрську еру з динозаврами, які стоять лише за кілька метрів.

- Використання ШІ в навчанні

ШІ допомагає нам виконувати велику частину нашої роботи, тож хто сказав, що ми не можемо використовувати його в освіті? Цей метод зараз напрочуд поширений.

Використання ШІ не означає, що він робить усе й замінює вас. Це допомагає таким викладачам, зменшити навантаження та навчати учнів ефективніше.

- Друк 3D

3D-друк робить уроки веселішими та дає учням практичний досвід, щоб краще вивчати нове. Цей метод виводить залучення в класі на новий рівень, з яким неможливо порівняти підручники. 3D-друк дає розуміння реального світу та запалює їх уяву учнів. Навчання стає набагато легшим, коли вони можуть тримати в руках моделі органів, щоб дізнатися про людське тіло, або побачити моделі відомих будівель і досліджувати їх конструкції.

- Взаємонавчання

Учні краще розуміють і опановують знання, коли вони можуть їх чітко пояснити. Під час презентації вони можуть заздалегідь вчити напам'ять і говорити вголос те, що запам'ятали, але щоб навчити своїх однолітків, вони повинні добре розуміти проблему. Надання учням можливості навчати своїх однокласників підвищує їхню впевненість, заохочує до самостійного навчання та покращує навички презентації.

- Перехресне навчання

Перехресне навчання поєднує в собі досвід навчання як у класі, так і на вулиці. Досліджуйте поняття в школі разом, а потім організуйте візит до певного місця, де ви можете продемонструвати, як ця концепція працює в реальній обстановці. Ще ефективніше було б розвивати урок, проводячи обговорення або доручаючи групову роботу на уроці після поїздки або віртуальної екскурсії [2].

Найкращий проект – це той, яким учні захоплені і який дозволяє їм навчатися та розвиватися.

Одним з найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації освіти України є забезпечення якості підготовки учнів до того, щоб у майбутньому вони стали спеціалістами на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання [3].

Література:

4. Інноваційні технології навчання у сучасній школі. URL:

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

**Тетяна Кириченко
(Переяслав, Україна)**

**ПСИХОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ГРИ**

Перші роки життя дитини закладають основи таких якостей, які глибоко і міцно пов'язують її зі своїм історичним корінням, впливають на формування пам'яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому. В дитячі роки зароджується національна самосвідомість особистості, почуття відданості Батьківщині.

Патріотичні почуття не є статичними, вони видозмінюються, збагачуються впродовж усього життя. Первинні уявлення утворюються вже в ранньому дитинстві, поповнюються та уточнюються в наступні роки; вони не розчиняються у часі, не зникають, хоча без належного усвідомлення можуть бути витісненіми у підсвідомість. До кінця дошкільного віку вже чітко простежується спрямованість особистості дитини як показник рівня її духовно - національного розвитку.

У умовах сучасного соціально-культурного життя України одним із ключових напрямів удосконалення суспільства стало духовне відродження народних традицій. Багато в чому воно базується на народних іграх. Ми погоджуємось із твердженням І. Бабій, що дошкільний вік – найважливіший період людського життя, справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яким було виховання дошкільника – значною мірою залежить якою людиною стане сьогоднішня дитина [1]. Тому на наш погляд, дошкільний вік є сприятливим для формування патріотичних почуттів засобами народних ігор.

За твердженням К. Д. Ушинського «...виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу...», а також «...виховання, коли воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним...» [1].

На наш погляд, доцільним є застосування народних рухливих ігор в дошкільних закладах. Вміле звертання до народних рухливих ігор у виховній роботі дає змогу забезпечити тісний контакт дошкільного закладу з сім'єю. Завдяки цьому життя в дитячому садку набирає звичного для дитини домашнього характеру, що допомагає реалізувати наступність і взаємозв'язок у вихованні дошкільників батьками та педагогами. Адже оптимальне формування особистості дитини можливе за умови міцних педагогічних позицій родинно-суспільного виховання. Тоді дошкільнята зростають, засвоївши духовні надбання народу, продовжуючи національні традиції, а також суспільнопобутову культуру. Народна творчість в такому випадку стане ефективним шляхом розвитку мовлення дошкільника, його інтелектуального виховання і загалом психічного розвитку дитини, збагачення її емоційно-чуттєвого та когнітивного досвіду.

Народна гра досить рано входить у життя дітей – уже на першому році життя. Добираючи її, слід враховувати вік дітей, чітко визначати мету кожної гри. Дітям старшого дошкільного віку в житті доступні й складніші хороводні ігри з текстом для співу: «Галю по садочку ходила...», «Калина», «Я лисичка, я сестричка», «Ой у перепілки...», «Жили у бабусі...». Це є характерною особливістю української народної гри.

На наш погляд, доцільним є застосування народних ігор для розвитку патріотичних почуттів дитини старшого дошкільного віку дошкільних закладах.

Вміле звертання до народних рухливих ігор у виховній роботі дає змогу забезпечити тісний контакт дошкільного закладу з сім'єю. Завдяки цьому життя в дитячому садку набирає звичного для дитини домашнього характеру, що допомагає реалізувати наступність і взаємозв'язок у вихованні дошкільників батьками та педагогами.

Народні ігри створені народом так само, як казки, приказки, загадки, вони передаються з покоління в покоління. Із їх змісті відбито національну психологію кожного народу: «У всіх народів існує чималий запас ігор, котрі якоюсь мірою відбивають побут народу».

Народні ігри охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею.

Народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи. Вона має свій погляд на людину, Батьківщину, добро, уявлення про тебе і світ. Бо мистецтво - це метод пізнання себе і світу.

Народна гра записала в собі і закодувала в генах дії не лише народні знання, а нас із вами, наш національний характе. За допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки.

Народні ігри відкривали дітям живу історію свого народу, вчать любити народних героїв і ненавидіти кривдників.

Народні ігри у давнинубули і своєрідним «дитячим садком». Батьки багатодітних родин постійно були в полі, і діти об'єднувались для ігор у самостійні осередки. Для багатьох дітлахів такі заботи були не тільки формою дозвілля, але й своєрідною школою.

Народні ігри класифікують за такими групами: дидактичні, рухливі з обмеженим мовленнєвим текстом, рухливі хороводні ігри, ігри мовленнєвої спрямованості, обрядові та звичаєві ігри, ігри історичної спрямованості, ігри з відображенням трудових процесів та побуту народу.

Дидактичні ігри – це ігри розумової спрямованості, які потребують використання раніше набутих знань, кмітливості, активної мислительної діяльності. Народні дидактичні ігри вчать дитину ненав'язливе, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає того навчання. У скарбниці народної дидактики є дидактичні ігри для будь-якого віку. Наприклад: «Кую-кую чобіток», «Гу-гу-гу, варю кашу круту», «Сорока - ворона», «Чорне та біле», «Фарби», «Краска», «Дід Макар», «Фанти», «Бірка», «Кури» та ін. [5, 7].

Значну групу становлять народні рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом. У них текст подається як лічилка, примовка, перегукування. Це ігри «Панас», «Їду, їду», «Звідки ти?», «Жмурки», «Горю-дуб», «Котилася бочка...», «На чім стоїш?», «Іваночку, покинь схованочку», «Зайчик і Бурчик», «Бочечка», «Квочка», «Ірву, ірву горішечки» та ін.

Народні ігри як фольклорний жанр мають специфічні особливості. Це ігри гуртові, вони об'єднують від 10-ти до 20-ти і більше дітей, їх структурна особливість дозволяє об'єднати всіх бажаючих грати.

Народні ігри можуть проводитись у будь-якій обстановці: у помешканні й на галявині, на подвір'ї і біля ставу, на луках і на річці.

Народні ігри багатоваріантні. Одна й та сама гра у різних регіонах України має не однакові приспиви, повтори. Це легко простежити на таких іграх, як: «А ми просо сіяли», «Мак», «Калина».

У грі «Мак» діти звертаються до Городника, чи полив він мак та чи поспів мак. При цьому кожне запитання оспівується приспівом: «Маки, маки, маківочки, золотії голівочки». Характерною особливістю народних ігор є навчальний зміст, який подається в ігровій формі. За своєю структурою більшість народних ігор прості, однопланові, завершені, в них в єдине ціле поєднуються слово, рух, пісня [2, 3, 6].

Народні ігри для дітей старшого дошкільного віку можна поділити на кілька груп.

До першої групи належать рухливі ігри з текстом-діалогом: «Кози», «Панас», «Чорне - біле», «Гуси», «У гусей», «Жмурки», «Квочка», «Крук», «Сірий кіт», «Залізний ключ» та ін. Наприклад, гра «Жмурки».

До другої групи належать хороводні ігри зі співом. Текст цих ігор ознайомлює дітей з трудовими процесами, із звичаями українського народу. Це такі ігри, як «Соловейко-сватку», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька» та ін.

Наступну групу становлять ігри розважального характеру, в яких відбито народні звичаї. Це ігри «Ягілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить Гарбуз по городі», «Як у нас біля воріт», «Ой є в лісі калина», «Ой на горі жито» та ін.

Однією з характерних рис народних ігор є їх синкретичне виконання, поєднання рухів з піснею або речитативом. В грі «Ой, щит, щит» діти лічилкою вибирають «Неньку», яка співаючи пісню, підходить по черзі до кожної дитини і кланяється, після чого цей учасник має стати позаду неї і покласти руки їй на пояс.

Змістовними є ігри-змагання, які прийшли до нас з козацьких часів. Ці ігри гартують спритність та уважність. Одна з таких ігор «Зняти шапку». Двоє учасників одягають шапки і тиснуть одне одному руки. Після слів «риба-карась, гра почалась» відпускають руки і намагаються відібрати один в одного шапку, той хто переміг змагається з наступним супротивником.

Нам імponує думка науковців, які вважають, що лише після закладення основ патріотизму, любові до Батьківщини потрібно формувати у дітей уявлення про інші етноси, нації. Тобто першочерговим повинно бути формування уявлень дітей про особливості рідного етносу, адже людина, яка позитивно сприймає, розуміє та цінує самобутність свого народу, зможе сприймати та розуміти психологічні особливості інших.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму. Справді, якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Шлях виховання любові до Батьківщини формується за логікою «від близького до далекого» – від любові до батьків (точніше рідного дому), до дитячого садка, до вулиці, села, любов до рідної країни.

Разом із тим тут також постає питання про необхідність повідомлення дітям інформації про їх вулицю: її назва, що на ній розташовано, який ходить транспорт, як зв'язана ця вулиця з тією, на якій знаходиться дитячий садок, – можна пройти пішки чи треба їхати. Добре, якщо батьки або вихователі зроблять фотографії дітей на вулиці, або зроблять кінозйомку прогулянки, а потім в групі подивляться фільм і розкажуть про цю вулицю.

Виховання ставлення до своєї країни ґрунтується на когнітивному компоненті: дітям повідомляють інформацію, яку вони повинні і можуть засвоїти. Особливістю є те, що знання повинні бути емоційними і спонукати дитину до активної діяльності. Назву країни закріплюємо з дітьми в іграх: («Хто більше назве країн», «З якої країни гості», «Чия це казка», «З якої країни ця іграшка», у іграх типу «Із різних назв країн визнач нашу країну», тощо).

Перед тим як запропонувати дітям певну народну гру, психолог має познайомити їх з історією її виникнення, атрибутами та дійовими особами, розповісти, як у цю гру грали в давнину.

Звертатись до дітей із запитаннями в ході розповіді, щоб активізувати їх увагу, викликати бажання щось дізнатися самостійно, спробувати про щось здогадатися, запитати. Спонукати мислення дітей проблемними запитаннями: «Як вигадаєте, чому саме на цьому місці люди вирішили побудувати село? Звідки така назва? Що вона може означати?».

Для формування в дітей початкових соціальних і громадянських уявлень, моральних суджень і оцінок потрібно насамперед накопичити в них конкретні враження про навколишнє життя, збагатити їх певними знаннями про суспільні явища, події, громадянську поведінку людей. Лише на цій основі у дітей виховуються перші почуття, які поступово перетворюються в осмислене і обґрунтоване ставлення до навколишнього. Враження і уявлення про різні суспільні явища вихованці дошкільних закладів дістають двома шляхами: стихійно, індивідуально, ненавмисно – в процесі впливів всієї різноманітності навколишнього життя – і цілеспрямовано, систематично – в організованому педагогічному процесі. Перший шлях збагачує дитину яскравими, заснованими на емоціях уявленнями, другий систематизує враження і підводить до узагальнень.

Патріотичні почуття виступають як складна система духовних феноменів, що формується впродовж усього періоду психічного розвитку дитини.

Патріотичні почуття тісно пов'язані з етнічною свідомістю, вони дають поштовх усвідомленню своєї етнічної приналежності та етнокультури. Розвиток патріотичних почуттів дітей дошкільного віку в усіх його аспектах відбувається на основі поєднання когнітивного, емоційного та діяльнісного (поведінкового) компонентів. Патріотизм як інтегроване почуття є одним з найглибших вищих почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини.

Література:

1. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. *Освіта регіону*. 2016. № 2. С. 253-257.
2. Бех І. Д. Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина – патріота України. Черкаси, 2018. 156 с.
3. Волин О. В. Національне виховання – невід'ємна складова гармонійного розвитку особистості. *Виховна робота в школі*. 2016. № 4. С. 2-4.
4. Кириченко Т. В. Етнопсихологія: навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: Видавництво С К В, 2017. 273 с.
5. Лозинська Є. Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку: Метод. посібн. для дошк. закл. Львів: Оріяна - Нова, 2018. 208 с.
6. Машовець М. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розвитку суспільства. Вісник *інституту розвитку дитини: зб. наук праць. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія*. Вип. 5 / редкол. В. П. Андрущенко. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. С. 125-129.
7. Харламова О. Л. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. Київ, 2014. С. 34-37.

Олександр Равчев
(Київ, Україна)

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Громадська активність рідко виступає самостійним предметом в психологічних дослідженнях. Попри це, на даному етапі розвитку науки, в ході дослідження інших психологічних феноменів, зібрана значна кількість наукових фактів, що стосуються громадської активності, та її впливу на розвиток особистості. Розгляд і використання цих фактів потребує від дослідника уважності та обережності, адже терміном громадська активність позначають різні за змістом явища. На разі термін «громадська активність» відсутній у більшості словникових джерел, що ускладнює визначення його меж та сфери застосування.

Більшою мірою громадську активність досліджують в рамках соціокультурного підходу, в рамках якого її пов'язують з менталітетом певного народу, національними особливостями колективного несвідомого, національною ідентичністю та особливостями психологічної соціалізації. В рамках соціокультурного підходу громадська активність пояснюється самою структурою суспільства, яка визначає нормативний рівень громадської активності. Так, О. Донченко і Ю. Романенко дослідивши національний характер українців, стверджують що для даної нації не є характерною кооперація та взаємодопомога, а отже низький рівень громадської активності.

Значний обсяг даних зібрано в рамках дослідження взаємин особистості та держави в рамках соціальної та політичної психології. Тут, важливою є думка Н. Хазратової, про можливість існування у системі відносин особистість-держава, перверзійних тенденцій, які пояснюються несвідомими ірраціональними імпульсами. Особистість може проектувати на державу батьківський образ, несвідомо переносити на неї подавлене відчуття непокори та бунту, а також проектувати на державу власної відповідальності [4, 5 с.]. Це зумовлює специфічний, хворобливий стиль взаємодії особистості з іншими представниками суспільства. Так, індивід може відмовлятися брати участь у вирішенні спільних проблем громади, мотивуючи це негативним ставленням до держави чи перенесенням на неї відповідальності за власне життя.

Н. Хазратова виокремлює три можливих детермінанти взаємодії особистості та держави. Тобто спонукальних сили, які можуть викликати активність особистості в ході стосунків з державою. Серед них: внутрішньо мотиваційна, що заснована на потребі самореалізації особистості; зовнішньонормативна, заснована на потребі відчуття безпеки та контролю зовнішнього соціального середовища; аксіологічна, заснована на потребі пошуку сенсу буття.

Політичний режим та менталітет визначають парадигму відносин особистості і держави, в рамках якої визначено роль особистості в цих стосунках та її ставлення до ролі держави. Якщо особистість сприймає свої стосунки з державою як такі, де вона виступає об'єктом, а держава суб'єктом її громадська активність буде значно нижчою, ніж якщо вона сприймає себе як активного суб'єкта державних відносин.

Хоча існують певні суперечки, стосовно співвідношення понять громадська та соціальна активність, ми схилиємось до думки, тих вчених що називають громадську активність формою соціальної активності. В радянські часи під соціальною активністю розумілась суспільно корисна діяльність людей, направлена на реалізацію потреб та інтересів суспільства, класів та окремих соціальних груп. В рамках такого розуміння виокремлювались такі форми соціальної активності як: трудова, суспільно-політична (громадсько-політична), та активність в сфері культури та побуту.

Об'єднання в одну форму активності у сфері політичного та громадського життя призводить до змішування явищ, що хоч і мають багато спільного в реальному житті, проте суттєво відрізняються за своїми психологічними складовими. Політична активність це одна з форм соціальної активності особистості, що полягає у діяльності, яка має на меті впливати на прийняття політичних рішень та здійснення своїх інтересів. Таке тлумачення є близьким до тлумачення громадської активності. Тим паче, що суб'єктами політики, в широкому сенсі, виступають не лише політичні організації та органи влади, а й всі учасники соціальної взаємодії. Але змішування понять політичної та громадської активності в руслі психологічних досліджень некоректне. С. Рубінштейн вказував, що ході реалізації активності у свідомості особистості виникає певний образ її об'єкта. У випадку з політичною активністю, таким об'єктом часто виступає певна політична сила. «Ставлення особистості до певного об'єкту чи предмету обмовляє мотивацію здійснювати певні дії по відношенню до цього об'єкту» [2, с. 50]. Так, за наявності негативного ставлення до політичної сили, особистість може не проявляти активність, навіть якщо когнітивно визнає її доцільність. Образ політичної сили може стати обмеженням політичної активності особистості, особливо якщо врахувати негативне ставлення до представників політичного середовища України.

Хоча ми не можемо поставити знак тотожності між громадською та політичною активністю, ми не можемо також і стверджувати про їх кардинальну відмінність, та не враховувати розробки у напрямку розвитку політичної активності особистості.

Складним є запитання про співставлення громадської активності та альтруїзму, що зазвичай визначається як психологічна основа волонтерства. За А. Гусєвою громадська активність відноситься до суспільно-корисної діяльності. Відповідно до твердження В. Абеяра неодмінним компонентом суспільно-корисної діяльності є альтруїзм. Він же схилиється до думки, що альтруїзм з'являється в людини в результаті соціалізації та цілеспрямованого виховання, оскільки людина народжується егоїстичною. Іншої думки притримується російський вчений В. Хайкін. Він, спираючись за значну педагогічну спадщину, стверджує, що людина від народження є ні альтруїстичною, ні егоїстичною, що вона стає такою лише в результаті соціалізації [5, с. 120].

Громадська активність відображає рівень громадянської культури суспільства, та певної мірою визначається ним. В той же час рівень індивідуальної громадської активності визначає рівень розвитку суспільної громадської активності. Це взаємопов'язані явища, де особистість проявляючи громадську активність підвищує її суспільний рівень, що в свою чергу зумовлює прояви громадської активності інших людей.

Громадська активність заснована на свідомому бажанні людини брати участь у суспільному житті. Громадська активність особистості розглядається як прояв діяльній природи людини та уособлює собою ініціативний вплив особистості на оточуюче середовище, на інших людей і на саму себе.

Досліджуючи залежність громадської активності, від території проживання А. Гусєва довела, що молоді в різних регіонах України має різні показники активності. Різницю у рівнях громадської активності в регіонах пояснюють культурною традицією та соціальним капіталом територій [1, с. 13].

Виокремлення меж громадської активності також є проблемним. В сферу громадської активності за А. Гусєвою входить:

- участь у вирішенні спільних проблем;
- розробка та реалізація програм розвитку громади;
- контроль влади та відстоювання прав громадянина.

В той же час, С. Чолій розмежовує громадську активність, що є участю особистістю в неполітичних відносинах з іншими людьми та суспільством в цілому та громадянську активність, що відповідає за реалізацію контролю влади та відстоювання своїх прав. На нашу думку, такий підхід є більш доцільним. Громадянська активність більшою мірою заснована на усвідомлення особистістю себе громадянином певної держави, як учасника правових відносин між ним та державою. Громадянська активність детермінується громадянськістю особистості, вона заснована на бажання дотримуватись правил та законності існування в державі, та тісно пов'язана з правовою свідомістю.

Задачі, що ставить перед особистістю суспільство, потребують для свого вирішення не лише загальних навичок діяльності, таких як планування, оцінка, контроль, тощо. Для їх успішного розв'язання особистість має володіти специфічними вміннями, які називають – навички громадської дії. Це набір дій, що необхідно виконати для вирішення спільних проблем. До таких навичок можуть належати: вміння вести ділову переписку з органами влади, вміння передати інформаційне повідомлення до великої кількості адресатів, вміння взаємодіяти з представниками правоохоронних органів, тощо. Відсутність цих навичок послаблюють громадську активність особистості, адже фактично в індивіда відсутній досвід, і як наслідок значна кількість ресурсів буде витрачена неефективно.

Важливим компонентом розвитку громадської активності виступає довіра особистості до громадського об'єднання, а також ставлення до оточуючих. Високий рівень розвитку активності особистості, призведе до розвитку її соціальної спрямованості. В той же час, висока особистісна активність не означає високу громадську активність особистості. Громадська активність полягає у вирішенні індивідами спільних проблем взаємодії з державою та співіснування. Відповідно за умови наявності лише високого рівня активності особистості, індивід може вирішувати власні проблеми за рахунок інших членів його громади чи об'єднання. В такому випадку, власні потреби постають для індивіда більш значимими ніж потреби інших людей. Психічно здорові особистості, навіть за умов конкуренції відчують певне почуття провини, у випадку, якщо вони задовольняють свої потреби нехтуючи потребами оточуючих. Важливе виключення ставлять індивіди, що характеризуються низькими рівнем емпатії, тобто розуміння емоційного стану іншої людини та співпереживання. Так особистість може не усвідомлювати, що її егоїстичні дії завдали шкоди іншій людині.

Рівень емпатії виступає специфічним чинником розвитку громадської активності, адже для більшості інших сфер реалізації активності він не є настільки важливим. Зокрема трудова, навчальна, пошукова та творча активності не потребують наявності в особистості високого рівня співпереживання. В той же час, для громадської активності, емпатія виступає дуже важливим чинником.

Вирішення спільної проблеми потребує постійної кооперації та спілкування між собою. Слабко розвинені комунікативні навички можуть суттєво завадити вирішенню проблемної задачі. На відміну від загального рівня активності особистості, що може бути значно індивідуалізованою, громадська активність – це завжди колективний процес, в ході якого індивіди об'єднуються для вирішення спільних задач.

Підсумовуючи, можна сказати, що громадська активність може розглядати як:

- Суспільно-політична активність;
- Соціально-політична активність;
- Політична активність;
- Громадянська активність.

Дослідження громадської активності, як самостійного феномену лише починаються. Серед чинників громадської активності можна виділити:

- наявність навичок громадської дії;
- рівень емпатії особистості;
- рівень розвитку комунікативних навичок;
- загальна громадянська культура населення;
- ефективність діяльності соціальних інститутів.

Література:

1. Гусева А.В. Психологічні чинники готовності до громадської активності: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2009. – 19 с.
2. Мясищев В.Н. Психология отношений. – М.: МПСИ, 2005. – 158 с.
3. Психология человека от рождения до смерти / Под общей редакцией А.Реана. СПб. ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. – 683 с.
4. Хазратова Н.В. Психология отношений личности и державы. Монография. – Луцьк: РВВ ВДУ "Вежа", 2004. – 276 с.
5. Хайкин В.Л. Активность (характеристики и развитие). – М.: НПО «МОДЭК», 2000. – 448 с.
6. Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2010. – 607 с.

СЕКЦІЯ: ФІЗИКА

Сауле Нуркасымова, Абылай Қажымұхан
(Астана, Казахстан)

ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ПО ФИЗИКЕ

Своем вступлении президент Республики Казахстана Токаева К.К. от 11 января 2022 «**В целом, нам всем нужно изменить взгляд на образование. Пора увлечения гуманитарными специальностями прошла, приоритет нужно отдать техническим профессиям. Предстоит взрастить новое поколение инженеров, промышленников международных компаний и выгодных для страны партнеров**» [1].

Для эффективной организации учебного процесса в современных условиях преподавания курса "Физики". К таким условиям относятся:

- сокращение количества часов лекций, которое является следствием и применения кредитной системы обучения;
- наличие связей между физикой и специальными дисциплинами;
- незначительное количество современных учебных пособий, особенно частно- методического характера [2].

В настоящее время одной из проблем высшем учебном заведении является создание оптимальных условий, при которых возможно повышение качества преподавания физики для студентов технических специальностей.

Решение задач требует от преподавателя определенных навыков в принятии оперативных решений, связанных с необходимостью направить обсуждение в нужное русло, обеспечить корректность высказываний, активизировать обучаемых, способствовать как проявлению индивидуальности, так и совместному творческому поиску.

Повышение скорости усвоения материала — одно из самых сильных сторон решение задач.

Понятие энтропии введено в 1865 г. Р. Клаузиусом. Для выяснения физического содержания этого понятия рассматривают отношение теплоты Q , полученной телом в изотермическом процессе, к температуре T теплоотдающего тела, называемое **приведенным количеством теплоты**.

Приведенное количество теплоты, сообщаемое телу на бесконечно малом участке процесса, равно $\delta Q/T$. Строгий теоретический анализ показывает, что приведенное количество теплоты, сообщаемое телу в *любом обратимом круговом процессе*, равно нулю:

$$\oint \frac{\delta Q}{T} = 0 \quad (1)$$

Таким образом,

$$\frac{\delta Q}{T} = dS \quad (2)$$

Функция состояния, дифференциалом которой является $\frac{\delta Q}{T}$, называется

энтропией и обозначается S .

Из формулы (1) следует, что для *обратимых процессов* изменение энтропии:

$$\Delta S = 0 \quad (3)$$

В термодинамике доказывается, что энтропия системы, совершающей *необратимый цикл*, возрастает:

$$\Delta S > 0 \quad (4)$$

Энтропия замкнутой системы может *либо возрастать* (в случае необратимых процессов), *либо оставаться постоянной* (в случае обратимых процессов).

Если система совершает равновесный переход из состояния 1 в состояние 2, то изменение энтропии:

$$\Delta S_{1 \rightarrow 2} = S_1 - S_2 = \int_1^2 \frac{\delta Q}{T} = \int_1^2 \frac{dU + \delta A}{T} \quad (5)$$

Исходя из выражения (5), найдем изменение энтропии в процессах идеального газа. Так как

$$dU = \frac{m}{M} C_V dT, \quad \delta A = p dV = \frac{m}{M} RT \frac{dV}{V}$$

то

$$\Delta S_{1 \rightarrow 2} = S_1 - S_2 = \frac{m}{M} C_V \int_{T_1}^{T_2} \frac{dT}{T} + \frac{m}{M} R \int_{V_1}^{V_2} \frac{dV}{V}$$

или

$$\Delta S_{1 \rightarrow 2} = S_1 - S_2 = \frac{m}{M} \left(C_V \ln \frac{T_2}{T_1} + R \ln \frac{V_2}{V_1} \right) \quad (6)$$

т. е. изменение энтропии $\Delta S_{1 \rightarrow 2}$ идеального газа при переходе его из состояния 1 в состояние 2 не зависит от вида процесса перехода 1→2.

Адиабатический обратимый процесс протекает при постоянной энтропии. Поэтому его часто называют **изоэнтропийным процессом**. Из формулы (6) следует, что при изотермическом процессе ($T_1 = T_2$):

$$\Delta S = \frac{m}{M} R \ln \frac{V_2}{V_1}$$

при изохорном процессе ($V_1 = V_2$):

$$\Delta S = \frac{m}{M} C_V \ln \frac{T_2}{T_1}$$

Более глубокий смысл энтропии вскрывается в статистической физике: энтропия связывается с термодинамической вероятностью состояния системы.

Так как реальные процессы необратимы, то можно утверждать, что все процессы в замкнутой системе ведут к увеличению ее энтропии — **принцип возрастания энтропии**.

Первое начало термодинамики, выражая закон сохранения и превращения энергии, не позволяет установить направление протекания термодинамических процессов.

Появление второго начала термодинамики связано с необходимостью дать ответ на вопрос, какие процессы в природе возможны, а какие нет. Второе начало термодинамики определяет направление протекания термодинамических процессов.

Рассмотрим примеры решения задач [3].

Задача. Найдите изменение энтропии газа и окружающей среды, если n молей идеального газа расширятся изотермически от давления p_1 до давления p_2 найдти: а) обратимо; б) против внешнего давления $p < p_2$.

Решение:

Решить данную задачу рассмотрим:

а) В обратимом изотермическом процессе изменение энтропии $\Delta S_{\text{газ}}$ нужно определить:

$$\Delta S_{\text{газ}} = \int_{IV_1}^{V_2} \frac{dQ_{\text{обр}}}{T}$$

где $dQ_{\text{обр}}$ — элементарное количество тепла, полученное газом. При изотермический обратимый процесс протекает при постоянной температуре поэтому работа определяется выполненной газом:

$$dQ_{\text{обр}} = W_{\text{обр}} = \int_{V_1}^{V_2} p dV$$

Уравнение состояния для идеального газа:

$$PV = nRT$$

тогда

$$p = \frac{nRT}{V}$$

поэтому:

$$dQ_{\text{обр}} = \int_{V_1}^{V_2} \frac{nRT}{V} dV = nRT \int_{V_1}^{V_2} \frac{dV}{V} = nRT \ln \frac{V_2}{V_1}$$

Поскольку процесс изотермический, тепло $Q_{\text{обр}}$ также определяет изменение энтропии:

$$\Delta S_{\text{газ}} = \frac{dQ_{\text{обр}}}{T} = \frac{nRT \ln \frac{V_2}{V_1}}{T} = nR \ln \frac{V_2}{V_1}$$

Теперь выразим $\frac{V_2}{V_1}$ через давления, используя уравнение состояния. Поскольку $p_1 V_1 = p_2 V_2 = nRT$, то

$$\frac{V_2}{V_1} = \frac{p_1}{p_2}$$

Таким образом,

$$\Delta S_{\text{газ}} = nR \ln \frac{V_2}{V_1}$$

Для окружающей среды в обратимом процессе $\Delta S_{\text{окр}} = -\frac{dQ_{\text{обр}}}{T}$, так как окружающая среда отдает тепло газу:

$$\Delta S_{\text{окр}} = -nR \ln \frac{p_1}{p_2}$$

Итог для обратимого процесса изменение энтропии газа:

$$\Delta S_{\text{газ}} = \nu R \ln \frac{V_2}{V_1}$$

Изменение энтропии окружающей среды

$$\Delta S_{\text{газ}} = -\nu R \ln \frac{V_2}{V_1}$$

б) В случае необратимого изотермического расширения газа против постоянного внешнего давления $p < p_2$, работа, совершенная газом, меньше, чем в обратимом процессе, так как давление p остается постоянным.

Работа при постоянном внешнем давлении равна:

$$W_{\text{необр}} = p \cdot (V_2 - V_1)$$

где V_1 и V_2 — начальный и конечный объемы газа.

Тепло, переданное газу, для изотермического процесса (так как внутренняя энергия газа не меняется) тепло, полученное газом, равно выполненной им работе:

$$Q_{\text{необр}} = W_{\text{необр}} = p \cdot (V_2 - V_1)$$

Тогда изменение энтропии газа для газа изменение энтропии зависит только от начального и конечного состояний, поэтому оно остается таким же, как и в обратимом процессе:

$$\Delta S_{\text{газ}} = nR \ln \frac{p_1}{p_2}$$

Изменение энтропии окружающей среды

Для окружающей среды изменение энтропии при передаче тепла $Q_{\text{необр}}$ газу будет равно:

$$\Delta S_{\text{окр}} = -\frac{Q_{\text{необр}}}{T} = -\frac{p \cdot (V_2 - V_1)}{T}$$

Выразим V_1 и V_2 через давление, используя уравнение состояния. Тогда:

$$V_1 = \frac{nRT}{p_1} \quad V_2 = \frac{nRT}{p_2}$$

Подставим это в выражение для $\Delta S_{\text{окр}}$:

$$\Delta S_{\text{окр}} = -\frac{p \cdot \left(\frac{nRT}{p_1} - \frac{nRT}{p_2} \right)}{T} = -nR \frac{p}{p_2} \left(1 - \frac{p_2}{p_1} \right)$$

Суммарное изменение энтропии

Суммарное изменение энтропии для необратимого процесса:

$$\Delta S_{\text{сумм}} = \Delta S_{\text{газ}} + \Delta S_{\text{окр}}$$

Так как $\Delta S_{\text{окр}}$ меньше по модулю, чем $\Delta S_{\text{газ}}$, суммарное изменение энтропии будет положительным:

$$\Delta S_{\text{сумм}} > 0$$

Итог для необратимого процесса:

Изменение энтропии газа:

$$\Delta S_{\text{газ}} = nR \ln \frac{p_1}{p_2}$$

Изменение энтропии окружающей среды:

$$\Delta S_{\text{окр}} = -\frac{p \cdot (V_2 - V_1)}{T}$$

Суммарное изменение энтропии системы и окружающей среды: $\Delta S_{\text{сумм}} > 0$

В результате работы решения задачи по физике следует использовать для создания новых возможностей передачи знаний (деятельности педагога), восприятия знаний (деятельности обучаемого), оценки качества обучения и, безусловно, всестороннего развития личности обучаемого в ходе учебного процесса.

Литература

1. Реформы Токаева: полный текст выступления в Мажилисе 11 января 2022, Президент Казахстана выступил с обращением 11 января
2. Нуркасымова С.Н. Пособие по физике. - Астана, 2018 с. 112-116
3. В.В. Еремин, С.И. Каргов, Н.Е. Кузьменко. Задачи по физической химии.
4. Сорокин В. С. 2004. Макроскопическая необратимость и энтропия. Введение в термодинамику. М.: ФИЗМАТЛИТ

Научный руководитель:

доктор педагогических наук, профессор Нуркасымова Сауле Нуркасымовна.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Тарас Кириченко, Світлана Галат, Євген Чечуга
(Переяслав, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СПОРТСМЕНІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В ПАУЕРЛІФТИНГУ

Видається доцільним, перш ніж приступити до аналізу різних методик побудови навчально-тренувального процесу в пауерліфтингу, зупинитися на двох важливих складових, а саме:

По-перше – дати характеристику провідних фізичних якостей, які зумовлюють успіх у даному виді спорту.

По-друге – визначити компонентний склад аналізованих факторів.

Досить поширеною точкою зору є думка про те, що в пауерліфтангу не потрібна вибухова сила. За даними дослідників у силовому триборстві проявляється «повільна сила», тобто. здатність виявляти абсолютні значення сили без яскраво вираженого швидко-силового компонента рухових дій (як, наприклад, у важкій атлетиці) [2, 6].

На наш погляд, слід приділяти увагу й іншим видам силових здібностей, які мають важливе значення для успішності виступу у змаганнях. Зокрема, це - статична сила, яка проявляється як у так званих «мертвих точках» при виконанні присідань, жиму лежачи та станової тяги, а також у процесі фіксації піднятої ваги.

Торкаючись компонентного складу показників для аналізу тренувальних програм, можна відзначити таке. У плануванні тренувального навантаження використовуються типові для теорії та методики важкоатлетичного спорту складові: інтенсивність (відсоткове ставлення до максимальних результатів), кількість підходів до снаряду, кількість повторень у конкретній вправі [2, 4, 5, 6, 7, 8].

Не можна не наголосити на тому факті, що сучасні підходи до планування навчально-тренувального процесу в пауерліфтингу базуються на суміжних знаннях та теоретичних розробках з інших атлетичних видів спорту, зокрема – важкої атлетики, бодібілдингу, фітнесу.

Вибіркові заняття з обтяженнями можуть ефективно впливати на соматичу тих, хто займається, значно збільшувати або навпаки, зменшувати обхватні розміри тіла. У ряді досліджень було показано, що основними відмітними компонентами в методиці тренувань, спрямованої на розвиток та збільшення м'язової маси (анаболічна спрямованість) є тренування зі значними обтяженнями (вага обтяжень, як правило, становить від 70 до 100 відсотків від максимального), кількість повторень дорівнює від 6 до 4-х і менше, в залежності від ваги, що піднімається), інтервали відпочинку довільні і складають від трьох до шести хвилин. Найбільш ефективним методом є повторний метод та його варіанти (повторних та максимальних зусиль, зростаючої інтенсивності тощо) [1, 3, 5, 6, 7, 8].

У роботах тренерів-практиків [1, 2, 3, 4, 5] наводяться правила складання комплексу занять із обтяженнями для новачків з використанням обладнання тренажерного залу. Основна увага приділяється профілактиці травматизму. Одним із важливих шляхів для досягнення цієї мети є правильне виконання техніки виконання вправ.

Показано, що використання адекватних початковим фізичним можливостям навантажень, що займаються, з обтяженнями, позитивно впливає на мотивацію до подальших занять, підвищує інтерес до даного процесу. Вважається, що кругове тренування є одним із ефективних форм проведення атлетичних занять, особливо з початківцями [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Під час занять пауерліфтингом використовуються як загальні принципи спортивного тренування та бодібілдингу, розроблені Д. Уайдером, так і специфічні принципи, характерні для силового триборства.

Вони включають такі положення:

- основними показниками м'язової сили є обсяг та маса м'язів, швидкість їх скорочення та тривалість зусилля, що визначає форми силового прояву (максимальна довільна сила, вибухова сила та силова витривалість);

- ефект виконання тієї чи іншої вправи залежить від відповідного підкріплення - повторної дії, при цьому можливе звикання до вправи передбачає своєчасну зміну умов та характеру вправ зі збільшенням вимогливості;

- індивідуальні та мотиваційні особливості тих, хто займається, вимагають вибору меж напруженості впливу (максимальних та мінімальних), що виражається в тривалості вправи, величині навантаження, режимі вправи та занять, для силового тренування типовий показник «повторний максимум»;

- у силовому тренуванні перевага зазвичай віддається «долаючому» режиму за умови, що останнє повторення в кожному підході має бути з граничною напругою, а вправи в статичному та поступальному режимах повинні лише доповнювати ефект першого;

- важливим є тестування вихідного рівня підготовленості показників, що займаються по комплексу: ваговому співвідношенню, оцінці м'язової топографії тіла та окремих ланок тіла, ступеня розвитку сили в різних умовах та інші [7].

Як фактор забезпечення силового тренування треба розглядати раціональне харчування з урахуванням трьох основних функцій організму: створення запасу енергії, забезпечення обміну речовин та

відповідну рівновагу в організмі, забезпечення будівництва клітин та тканин, що визначається вмістом, обсягом та співвідношенням поживних елементів, а також додаткові стимулюючі засоби відновлення: масаж, теплові процедури. Дуже точні та корисні правила силового тренування викладені науковцями [1, 4, 8], які рекомендують при заняттях з початківцями самому тренеру мати такі знання та вміння, а саме:

- 1) вивчити основні групи м'язів та їх розташування на тілі;
- 2) навчитися, перш за все, самому правильно в технічному відношенні виконувати вправи з навантаженнями;
- 3) проводити силові тренування після попередньої розминки всіх суглобів, зв'язок та м'язів;
- 4) для початківців оптимальним слід вважати вагу обтяження, з яким вони можуть виконати шість повторень;
- 5) забороняється піднімати великі ваги при поганому настрої або самопочутті;
- 6) при заняттях з обтяженням потрібна страховка, особливо при використанні граничної ваги;
- 7) необхідно регулярно (не рідше одного разу на півроку) контролювати показники здоров'я та фізичного стану тих, хто займається пауерліфтингом.

Ряд принципів викладено у книзі Ф.К. Хетфілда. Зокрема, вони включають такі положення силового тренування:

1. вихідна спільність навантаження всіх вправ для м'язів, мається на увазі відмінність в адаптаційних процесах при силовому тренуванні і, наприклад, при заняттях спрямованих на м'язову витривалість;

2. принцип перевантаження, пов'язаний з поступовим збільшенням тренувальних силових навантажень, що супроводжуються відповідними адаптаційними процесами;

3. принцип специфічної адаптації до встановленим вимогам проявляється у виконанні специфічної роботи, спрямованої в розвитку абсолютної сили.

У заняттях з обтяженнями дуже важливо добиватися такої побудови тренувального процесу, при якому спостерігалася б постійна зміна тренувальних навантажень. У своїх рекомендаціях Г. Зулак пропонує використати такі прийоми:

- 1) виконувати силові вправи з точним виконанням повторень та з «читингом»;
- 2) варіювати число повторень;
- 3) змінювати послідовність виконання вправ;
- 4) частіше міняти підбір вправ у тренуванні;
- 5) виконувати вправи з будь-якою вагою обтяжень при постійній напрузі;
- 6) варіювати швидкість виконання вправ;
- 7) змінювати час відпочинку між підходами;
- 8) варіювати величину обтяжень та число сетів;
- 9) використовувати різні принципи тренувального процесу;
- 10) змінювати схему побудови занять у разі розвитку окремих м'язових груп.

При проведенні занять з триборцями-початківцями дослідники [1, 2, 6] рекомендують наступні положення:

- необхідність виконання вправ на тренуванні в повному обсязі, що дозволяє підготувати організм молодих спортсменів до ще більших навантажень;
- акцентований розвиток тих м'язових груп, які задіяні при виконанні змагальних вправ (присідання, жима лежачи та станової тяги);
- спрямованість тренувань на розвиток м'язової маси та зменшення жирової маси тіла;
- комплексний розвиток всіх м'язових груп;
- виборчий розвиток відстаючих м'язових груп.

Організація тренувального навантаження з точки зору багатьох науковців [6, 8] має базуватись на наступних методиках:

• Методика суперпідходу (тривале виконання різних за спрямованістю вправ). Схема: виконання вправ на прес (8 повторень), потім виконання вправ у розвиток м'язів спини (8 повторень); далі спина (8 повторень) 4 прес (8 повторень); далі прес (8 повторень) + спина (8 повторень).

• Методика супермножинного підходу (почергове виконання вправ для різних м'язових груп). Схема: прес - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини) + прес - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини) + прес - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини) + спина - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини) + спина - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини) + спина - 8 повторень (відпочинок 2 хвилини).

• Методика складового підходу (є чергування вправ у розвиток різних м'язових груп, наприклад верхніх і нижніх кінцівок).

• Методика підходів (є вибір оптимального числа повторень і інтервалів відпочинку між підходами з тим розрахунком, щоб подальша вправа виконувалася також на оптимальному рівні).

• Методика периферійної серцевої активності (є тренування для розвитку різних м'язових груп з акцентом на загальну фізичну підготовку та розвиток аеробних здібностей).

• Методика кругового тренування.

Необхідно відзначити специфічний для силового спорту нюанс у використанні спеціального екіпірування (спеціальних майок, комбінезонів і тощо), яке дозволяє підвищувати силові можливості

атлетів. Під час тренування у присіданнях тренери-практики вважають за доцільне використовувати «легкий» комбінезон, жорсткі та тугі бинти [2, 6].

Для збільшення результатів у жимі штанги лежачи за доцільне дотримуватися наступних методичних положень: поєднувати формуючі та ізолюючі вправи для розвитку м'язів грудей; набуття специфічних відчуттів (відчуття ваги при кожному сантиметрі руху, включаючи негативну фазу); включення тричі на тижневому циклі зимових вправ. Число повторень у підході від 3 до 7, один раз на два-три тижні рекомендується проводити контрольні прикидки.

Для тренування в становій тязі рекомендується в місячному циклі використовувати вісім вправ для розвитку м'язів розгиначів тулуба. Вага обтяжень визначається залежно від підготовленості атлетів, необхідно враховувати, щоб 2-3 повторення виконувались за достатньої напруги. Усі вправи, пов'язані з виконанням тяги, необхідно виконувати із прогнутою спиною. Це є профілактикою травматизму. Кількість «ударних тренувань» у чотиритижневому циклі будується за системою: 2 - 3 - 2-2. Останнє ударне тренування (високий обсяг та інтенсивність) доцільно проводити за 10 днів до змагань [1, 8].

Однією з головних проблем тренування пауерліфтерів - початківців є вибір найбільш ефективної методики занять. Поряд з оптимальними тренувальними навантаженнями, правильною організацією та повторенням занять, важливе значення має вибір методів тренування.

Література:

1. Кириченко Т.Г. Загальна фізична підготовленість спортсменів – пауерліфтерів як основа ефективного розвитку сили. Науковий часопис українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Вип. 12 (172) 23. 2023 р. С. 100-107.
2. Кириченко Т.Г. Оптимізація силового тренування осіб жіночої статі на прикладі занять пауерліфтингом. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Вип 12 (144). 2021. С. 66-71.
3. Кириченко Т.Г. Аналіз психологічних особливостей спортсменів в умовах тренувального процесу і спортивних змагань. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Вип 11К (156). 2022. С. 23-29.
4. Навроцький Е.М., Пантік В.В. Удосконалення силових якостей студентів засобами атлетичної гімнастики. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 47-51.
5. Олешко В. Г. Силові види спорту. Київ: Олімпійська література, 2004. 287 с.
6. Стеценко А.І. Дитячо-юнацький пауерліфтинг у системі ДЮСШ. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. 2011. № 10. С. 84-88.
7. Стеценко А. І., Пилипко В. Ф., Ван Синька. Загальні основи дитячого та юнацького пауерліфтингу. Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 11. С. 110-113.
8. Школа О.М., Гуляєва А.І. Вплив силового навантаження на показники фізичного розвитку юнаків старших класів на уроках фізичної культури. *Олімпійський спорт, фізична культура, здоров'я нації*. Луганськ, 2012. С. 375-379.

Тарас Кириченко, Іван Ткаченко, Віталій Харченко
(Переяслав, Україна)

АТЛЕТИЧНА ГІМНАСТИКА ЯК ОЗДОРОВЧА СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

В даний час базова силова підготовка пов'язується з атлетичною гімнастикою [1, 5, 9].

Можливість встановлення посилюючого навантаження, великий діапазон вправ, наочність результатів занять, що виражається або у збільшенні сили та збільшенні м'язової маси, або у зменшенні жирового прошарку та підвищенні м'язового тону, зробили атлетичну гімнастику популярною серед підростаючого покоління. Школярі та студенти вищих навчальних закладів становлять 55% від загальної кількості тих, хто займається атлетичною гімнастикою [4, 6].

За даними В.Г. Олешка, 60% від загальної кількості учнів, які займаються атлетичною гімнастикою, складають школярі та учні системи професійної освіти та 40% студенти вузів; 47% становлять учні до 17 років і 53% у віці 17 - 21 рік [6].

Виділимо основні переваги атлетичної гімнастики перед іншими видами фізичної активності:

➤ *доступність* - займатися атлетичною гімнастикою можуть як юнаки, так і дівчата шкільного віку, різного рівня підготовленості;

➤ *безпека* - ймовірність травм при заняттях на тренажерах надзвичайно низька, а при виконанні вправ зі штангою та гантелями використовується страхування та самострахування. За даними дослідників [5, 6, 7] коефіцієнт травматизму (кількість травм на 1000 людино-годин занять) у атлетизмі складає 0,7 значно менше ніж у таких видах спорту, як легка атлетика, лижі, гімнастика, спортивні ігри, які становлять основу традиційного шкільного курсу фізичної культури;

➤ *постійність* - на відміну від лижного спорту та легкої атлетики, що є сезонними, атлетична гімнастика забезпечує фізичну активність незалежно від кліматичних та погодних умов;

➤ *різнобічність* - засоби атлетичної гімнастики дозволяють проробляти всі м'язи, розвивати координацію, гнучкість, силову витривалість.

Виходячи з вищевикладеної та педагогічної практики занять атлетичною гімнастикою, нам видається доцільним конкретизувати поняття «оздоровча атлетична гімнастика» - це система вправ з обтяженнями, спрямована на залучення учнів до регулярних фізичних вправ силового спрямування, забезпечення високої працездатності протягом навчального періоду та не передбачає участі у змаганнях та досягнення граничних спортивних результатів [3, 6, 9].

Основними функціями атлетичної гімнастики, як системи фізичних вправ, що використовується для фізичного виховання учнів, на думку І.О. Капка є такі: загальна силова підготовка; спеціальна силова підготовка; профілактика гіподинамії та гіпокінезії; реабілітація опорно-рухового апарату після травм.

Аналіз літературних джерел засвідчує [1, 5, 6, 7], що до функцій спортивно-тренувального характеру необхідно додати функції атлетичної гімнастики виховного характеру, особливо важливі при заняттях з учнями, а саме: а) виховання здорового способу життя; б) прагнення до самореалізації та соціалізації; в) фізкультурної освіти.

Засоби педагогічного впливу атлетичної гімнастики, можна згрупувати в наступні блоки:

➤ засоби виховання: концентрація уваги, міжособистісне спілкування, формування характеру, управління емоційним станом;

➤ засоби оздоровлення: вправи для зміцнення дихальної системи, для профілактики порушень постави, навички самомасажу;

➤ засоби фізичного розвитку: тренування м'язової сили, силової витривалості, швидко-силових якостей, спритності та гнучкості;

➤ засоби освіти: знання про значення занять фізичною культурою для покращення здоров'я; знання про методику розвитку основних рухових якостей; навички самостійного складання комплексів тренувальних занять, проведення розминки;

➤ засоби гігієни: виконання загартовуючих процедур, контроль за своїм функціональним станом, раціональний режим дня.

Атлетична гімнастика, з точки зору дослідників [2, 3, 5], повинна розглядатися як система фізичного виховання, що має у своєму арсеналі різноманітні засоби для комплексного впливу на особистість школяра.

У процесі занять атлетичною гімнастикою можуть моделюватися життєві ситуації, які потребують мобілізації фізичних та психічних ресурсів організму, що особливо актуально для старших школярів, які вступають у світ дорослих [1, 3, 8].

Особливо наочно це проявляється в умовах закладу позашкільної освіти, де педагогічний процес більш наближений до реалій життя на відміну від закладу середньої освіти, де атлетична гімнастика може і має стати дієвим засобом виховання та формування особистості учнів.

Наведемо думку А. Шварценеггера: «Маючи величезний досвід, я не знаю випадку, коли людина домагалася б успіхів у атлетизмі, не відчуваючи при цьому зростаючого почуття самоствердження, впевненості у своїх силах, не отримуючи задоволення від життя. Зрештою, регулярні тренування, збільшення сили м'язів і звичка до самодисципліни, без якої не домогтися прогресу, впливають на розумові здібності та настрої людини. Багато хто з молоді намагався повернути увагу до себе за допомогою антисоціальних засобів, то тепер вони повертають захоплену увагу людей, які шанобливо ставляться до їхніх досягнень. Ця увага породжує гордість і впевненість у собі» (А. Шварценеггер, Б. Доббінс, 1993) [4].

При грамотній побудові педагогом-тренером заняття і виборі адекватних навантажень, учень, який займається в атлетзалі буде на кожному занятті робити, нехай невеликий, але видимий крок вперед. Це може бути збільшення кількості підйомів снаряду, виконання технічно складної вправи, зростання результатів, що створюють ситуацію успіху, що сприяє зростанню усвідомленої мотивації до занять, підвищує рівень самооцінки [6, 8].

Перевагою атлетичної гімнастики є симетричність виконання рухів, а саме: переважна більшість вправ зі штангою, гантелями, тренажерами виконується одночасно двома руками, з рівномірним навантаженням, з однаковими траєкторіями руху.

Основний засіб атлетичної гімнастики – вправи з обтяженнями, що комплексно впливають на організм школяра, який формується.

Тренування з обтяженнями, на думку вчених [1, 5, 6, 9]:

➤ збільшує м'язову силу;

➤ підвищує м'язову витривалість;

➤ є засобом формування гармонійної тілобудови;

➤ збільшує міцність кісток і зв'язок, кількість капілярів у м'язах;

➤ збільшує гнучкість;

➤ покращує здоров'я та фізичну підготовленість;

➤ допомагає контролювати вагу та знижувати відсоток жиру;

➤ зміцнює серце та нормалізує тиск крові;

➤ допомагає запобігти остеопорозу;

➤ сприяє формуванню позитивної думки про себе;

➤ розвиває дисциплінованість та посилює мотивацію, яка переноситься на всі інші сфери життя.

Таким чином, регулярні заняття атлетичною гімнастикою позитивно впливають не тільки на фізичний розвиток та фізичну підготовку, але й на інші складові здоров'я та здорового способу життя учнівської молоді. Раціональне харчування, відсутність шкідливих звичок, дотримання раціонального режиму навчання, відпочинку та гігієни є безумовною умовою досягнення успіху на заняттях атлетичною гімнастикою.

Медичні та педагогічні дослідження показують, що існує взаємозв'язок і взаємообумовленість розумової та фізичної працездатності. Так, наприклад, встановлено достовірно позитивну кореляцію між показником фізичної працездатності та коефіцієнтом продуктивності уваги та достовірно негативну кореляцію між життєвим індексом та концентрацією уваги [2, 6].

Серед школярів із низьким фізичним розвитком неуспішність у навчальній діяльності становить понад 43%, серед школярів із середнім фізичним розвитком - лише 12% та серед школярів із високим рівнем фізичного розвитку 4 - 5% [1, 9].

Дослідження психологічних та інтелектуальних якостей учнів показало, що для успішних школярів з високим інтелектуальним розвитком характерні висока загальна активність, підвищений тонус, енергійність, моторна лабільність. Для неуспішних школярів характерні повільність і знижений тонус. Слід зазначити, що високий рівень розвитку рухових якостей відбувається за одночасного розвитку психічних, особливо інтелектуальних і вольових якостей [5, 8].

Фізична культура - це особлива сфера діяльності людини. Вона виникла і розвинулася одночасно із загальною культурою людини. Історичний підхід дозволяє виявити генетичні зв'язки фізичної культури із загальнолюдською культурою [3, 4, 5].

Окрім задоволення потреби у русі, фізична культура може і повинна задовольняти й інші потреби людини: духовні (потреба у творчості, самопізнанні, естетичній насолоді) та соціальні (потреба у спілкуванні, у визнанні іншими людьми); дію і особисті якості людини: волю, наполегливість, рішучість [5, 7].

Низький рівень здоров'я населення та особливо підростаючого покоління створює негативний тиск на соціум. Збільшуються прямі витрати сім'ї та суспільства на охорону здоров'я, просвітництво, як дітей так і батьків. Тому потрібно всіляко сприяти зміцненню здоров'я всього населення і особливо учнів [2].

Для вирішення цих завдань потрібно оптимально використовувати різноманітні оздоровчі системи фізичних вправ, провідне місце серед яких, на думку низки авторів, займає атлетична гімнастика [6, 8].

Атлетична гімнастика – це система вправ з різними обтяженнями, спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток сили та витривалості, формування гармонійної тілобудови [1, 2].

Засобами атлетичної гімнастики можуть бути: штанги, гантелі, гирі, амортизатори, блочні пристрої, вага власного тіла і тіла партнера, набивні м'ячі, різноманітні тренажерні пристрої.

Тому активні заняття фізичними вправами є невід'ємною складовою здорового способу життя учнів і необхідні для їх фізичного та особистісного розвитку, адже сутністю фізичної культури є «задоволення природних потреб людини у руховій активності та забезпечення на цій основі необхідної в житті фізичної дієздатності» [1, 8].

Обмеження фізичної активності суперечить фізіології молодого організму учнів, що негативно впливає на його морфологію та фізіологію, призводить до функціональних змін: 1) частішають серцеві скорочення; 2) зменшується кількість крові, що викидається серцем, і скорочується ємність судинного русла; 3) уповільнюється швидкість загального кровообігу; 4) систолічний артеріальний тиск падає, а діастолічний – підвищується [7].

Фахівці зазначають [1, 9], що слабкість м'язів часто призводить до того, що пасивні системні структури, наприклад суглоби, зв'язки, а також сполучна тканина зазнають перевантажень і втрачають еластичність.

Крім того, діяльність, що носить монотонний характер з обмеженою фізичною активністю, як при шкільних навчальних заняттях, призводить до зниження працездатності та негативно впливає на організм учнів. Навчальні навантаження створюють, крім того, значну емоційну напругу [4, 8].

Використання фізичних вправ має забезпечувати, з одного боку, - загальний фізичний розвиток, підвищення стійкості організму до впливу несприятливих факторів, розширення діапазону фізіологічних резервів та компенсаторних можливостей людини, покращення здоров'я та працездатності людини, з іншого боку, - вироблення та розвиток найважливіших психофізичних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності [3, 5].

З практичної точки зору основна мета фізичної культури - підвищення рівня фізичного стану організму, а саме: зміцнення м'язової, серцево-судинної, дихальної систем, кісткового апарату, зміцнення нервової системи, координаційних здібностей, збільшення фізичної працездатності [7].

Література:

1. Апанасенко Г., Долженко Л. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму. *Теорія і методика фіз. виховання і спорту*. 2007. №1. С. 17-21.
2. Григоренко Г.В. Теоретичні аспекти реалізації фахового компоненту спортивно-педагогічного вдосконалення з силових видах спорту. *Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту*: зб. наук. праць. Харків: ХДАФК, 2018. Вип. 2. С. 141-146.
3. Земцова І.І. Спортивна фізіологія: навч. посіб. для ВНЗ. Київ, 2010. 219 с.

4. Кириченко Т.Г. Атлетизм в системі тренувальних занять різних груп населення: спортивно-прикладні аспекти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 15. Вип. 11к (142). 2021. С.40-43.
5. Навроцький Е.М., Пантік В.В. Удосконалення силових якостей студентів засобами атлетичної гімнастики. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 47-51.
6. Олешко В. Г. Силові види спорту. Київ: Олімпійська література, 2004. 287 с.
7. Пуцов О.І., Капко І.О., Олешко В.Г. Атлетизм: навч. посібн. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 232 с.
8. Стеценко А.І., Гунько П.М. Теорія і методика атлетизму: навч. посібн. Черкаси: Видавничий відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. 216 с.
9. Школа О.М., Гуляева А.І. Вплив силового навантаження на показники фізичного розвитку юнаків старших класів на уроках фізичної культури. *Олімпійський спорт, фізична культура, здоров'я нації*. Луганськ, 2012. С. 375-379.

Тарас Кириченко, Андрій Шевчук
(Переяслав, Україна)

ВПЛИВ ОЗДОРОВЧОЇ АТЛЕТИЧНОЇ ГІМНАСТИКИ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН СТАРШОКЛАСНИКІВ

Крім впливу на рівень соматичного здоров'я особистості учня заняття фізичною культурою та атлетичною гімнастикою зокрема, як і будь-який вид людської діяльності, впливають і на особистісний потенціал школяра. Наразі досить ґрунтовно досліджено вплив занять спортом на особистість. Проте вплив занять оздоровчою атлетичною гімнастикою, на становлення особистості старших школярів, на думку вчених [7, 6, 9] є недостатньо дослідженим.

Старший шкільний вік має особливе педагогічне значення, так як саме у цьому віці активно відбувається процес соціалізації: закладається соціальна основа особистості, формується система ціннісних установок, відбувається процес професійного самовизначення [9].

Тому нами в ході педагогічного експерименту, поряд із дослідженням фізичного стану, було проведено дослідження впливу занять атлетичною гімнастикою на розвиток особистісних якостей старшокласників. Педагогічна ефективність занять атлетичною гімнастикою визначається не лише змінами фізичного стану особистості учнів (рівнем фізичного розвитку та рухової підготовленості), а й пов'язаними із заняттями змінами в особистісних якостях.

Основними психологічними особливостями старших школярів є наявність у них потреби у спілкуванні та прагнення до самоствердження. Ці потреби виявляються серед однолітків. Досліджувані навчальні групи, експериментальна та контрольна, з точки зору психології фізичного виховання, слід розглядати як «фізкультурні групи, які мають на меті зміцнення здоров'я, зняття розумової та фізичної втоми, відновлення психічної рівноваги та гарного настрою» [1, 2, 3].

Кінцевим результатом педагогічного процесу фізичного виховання, у тому числі й нашого дослідження є не лише підвищення рівня фізичного стану та підвищення рівня фізичної освіченості, а й розвиток естетичних та моральних якостей особистості учня, задоволення потреб у спілкуванні. Тому, крім контролю зміни у фізичному стані учнів, було проведено анкетування з метою визначення рівня володіння учнями основними поняттями та навичками здорового способу життя.

Анкета №1 складалася із трьох груп питань. Перша група визначала ставлення до понять, що становлять здоровий спосіб життя, друга група визначала ставлення до режиму дня і шкідливих звичок, третя група визначала думку учнів, щодо питань сучасного стану формування здорового способу життя.

Тестування старшокласників дало змогу зафіксувати наступні результати. Оскільки дані досліджень для обох груп виявилися практично однакові, ми наводимо узагальненні результати. Тільки 47% учнів знайомі з терміном «валеологія». Дещо краще становище з усвідомленням значення фізичної культури у формуванні здорового способу життя - 53% опитаних учнів указують на фізичну культуру, як один із факторів, що впливає на здоров'я людини. Практичні навички здорового способу життя притаманні далеко не всім учням. Дотримуються режиму дня загалом лише 51% опитаних школярів. Тільки 9% школярів роблять ранкову зарядку. Фізичною культурою, окрім обов'язкових уроків з фізичного виховання, займаються 57% школярів. Загартовуючими процедурами займаються лише 32% учнів.

Деякі з причин такого стану справ відображаються у третій групі питань. Відповіді на ці запитання щодо всіх груп однорідні, тому наведемо узагальненні статистичні дані. Так, 74% опитаних школярів, вважають, що шкільне середовище не сприяє або сприяє недостатньо формуванню здорового способу життя, 78% опитаних школярів вважають, що суспільство загалом не сприяє або сприяє незначною мірою формуванню здорового способу життя. Переважна частина знань ЗОЖ отримується у сім'ї – так відповіло 50% опитаних учнів.

Таким чином, проведене дослідження виявило низький рівень сформованості здорового способу життя учнів обох груп і недостатню мотивацію до занять фізичною культурою. Це, за результатами анкетування, можна пояснити, здебільшого, недовіками шкільного освітнього середовища з формування культури здоров'я.

Анкетування, проведене наприкінці експерименту, показало зміну уявлень учнів про здоровий спосіб життя. В експериментальній групі з поняттям «валеологія» знайомі всі, у контрольній групі число зовсім не знайомих з поняттям «валеологія» скоротилося до 11%.

Поліпшилося становище з усвідомленням значення фізичної культури для здорового способу життя – 66% опитаних учнів контрольної групи вказують фізичну культуру, як один із факторів, що впливає на здоров'я людини, а в експериментальній групі цей відсоток суттєво вищий – 78%. Стали дотримуватися режиму дня в цілому в експериментальній групі 75%, у контрольній групі – 62%. Загартовуючими процедурами займаються відповідно 55% та 40% учнів. Фізичною культурою, окрім обов'язкових уроків фізичного виховання, стали займатися 95% учнів в обох групах.

Відповіді на третю групу питань здебільшого відповідали вихідним. Так, 70% опитаних школярів вважають, що шкільне середовище не сприяє чи недостатньо сприяє формуванню здорового способу життя, 75% опитаних школярів вважають, що суспільство загалом не сприяє чи сприяє недостатньо формуванню здорового способу життя.

Більшість знань про здоровий спосіб життя отримується учнями поза школою, зокрема у спортивних колективах – так відповіли 55% досліджуваних учнів контрольної групи, тоді як 65% учнів експериментальної групи, за їхніми відповідями, такі знання набули під час занять оздоровчою атлетичною гімнастикою.

Таким чином, на підставі анкетування можна зробити висновок, що школярі, які займалися в обох групах, стали краще володіти знаннями та навичками здорового способу життя, порівняно з початком занять.

Однак, педагогічний ефект суттєво вищий у експериментальній групі - більше учнів займаються загартуванням, дотримується режиму дня, в цій групі знизився відсоток шкідливих звичок.

Для оптимальної організації занять важливо знати, як учні ставляться до процесу занять і до умов занять. Ці знання дозволяють педагогу організувати навчальний процес так, щоб було враховано особливості даного контингенту школярів і, отже, більш диференційовано та індивідуалізовано підійти до планування занять.

Актуальність змісту нашої роботи (педагогічний процес занять учнів атлетичної гімнастикою в закладах позашкільної освіти) підтверджується результатами відповідей на перші питання анкети - лише 8,3% учнів мають можливість займатися атлетичною гімнастикою у своїй школі. Не лише в школах немає достатніх умов для рекреаційно-оздоровчих занять, не вистачає їх і в системі позашкільної освіти - майже половина (41,7%) опитаних немає можливості відвідувати відповідний заклад позашкільної освіти поблизу місця проживання. Однак, заклади позашкільної освіти, які учні могли б відвідувати, багато в чому не задовольняють їх інтереси. Тим часом завданням педагога полягає не лише в прищепленні навичок у обраній сфері діяльності, а й у розвитку інтересу до неї, до занять у колективі однолітків.

Результати нашого анкетування дозволяють нам зробити висновок, що навчальний процес в експериментальній групі відрізняється більшою ефективністю порівняно з контрольною групою.

Одним із шляхів розвитку рухових якостей в умовах закладу позашкільної освіти є застосування відповідних комплексів фізичних вправ, у тому числі і вправ з обтяженнями.

Наше основне практичне завдання полягало в тому, щоб показати можливість покращення моторної функції при використанні комплексів атлетичних вправ. Розвиток моторної функції учнів, створює сприятливі умови для розвитку та вдосконалення опорно-рухового апарату та формування необхідних рухових навичок.

Швидкісні та швидкісно-силові якості. Здатність до швидкого переміщення є важливою якістю і необхідно у професійно-прикладній підготовці учнів. Швидкість добре проявляється у такій вправі як спринтерський біг. Зазначимо, що шкільний вік є сенситивним для розвитку швидкості. Початкові результати в бігу на 20 метрів з високого старту в обох групах були приблизно однаковими, різниця між ними статистично недостовірна ($P > 0,05$).

Динаміка швидкості бігу на 20 м зі старту. В експериментальній групі покращення результатів у бігу на 20 метрів склало, в середньому, $0,33 \pm 0,04$ с ($P < 0,05$), у контрольній ці зміни були значно меншими, відповідно $0,17 \pm 0,03$ с ($P > 0,05$). Істотно більший приріст результату в експериментальній групі порівняно з контрольною (майже вдвічі) статистично достовірним ($P < 0,001$).

Аналогічними, з результатами бігу на 20 метрів є результати тестування стрибка у довжину з місця.

Динаміка довжини стрибка з місця. Початкові середні величини стрибка в довжину з місця не мали суттєвих відмінностей в обох групах ($P > 0,05$) і склали в експериментальній групі $168,4 \pm 2,8$ см, в контрольній $169,3 \pm 2,6$ см, і відповідали рівню фізичної підготовленості – низький.

Результати тестування в кінці експерименту показали, що покращення результатів відбулося в обох групах: в експериментальній групі на $23,6 \pm 1,6$ см ($P < 0,001$), а контрольній групі на $20,7 \pm 2,5$ см ($P < 0,001$). Однак приріст стрибка в експериментальній групі статистично достовірно більший, ніж у контрольній групі ($P < 0,05$). Зазначимо, що кінцеві результати відповідають вищому оціночному рівню - нижчому за середній.

Ми вважаємо, що причина переваги результатів експериментальної групи порівняно з контрольною полягає в більш ефективній роботі в експериментальній групі на розвиток м'язів нижніх кінцівок - м'язів стегна та гомілки.

Це пояснюється регулярним виконанням учнями експериментальної групи вправ на м'язи ніг (присідання зі штангою, жим ногами лежачи, станової тяги), тоді як у контрольній групі такі вправи виконувались епізодично.

У бігу на короткі дистанції, зокрема на 20 метрів, і в стрибках у довжину з місця визначальний вплив мають м'язів ніг. Тому розвиток в учнів сили цих м'язів засобами атлетичної гімнастики, у поєднанні з вправами, що сприяють збільшенню рухливості в гомілковостопному суглобі, дозволяє суттєво покращити біомеханіку бігу, підвищити рухові можливості організму та сприяти підвищенню результатів у бігових дисциплінах.

Оптимізація фізичного стану є одним з основних компонентів фізичного здоров'я і завдання його зміцнення є одним з основних для фізичного виховання учнів. Здоров'я є базою високого рівня фізичної та психічної працездатності, особливо необхідних підростаючому поколінню в шкільний період життя.

Позитивний вплив занять оздоровчою атлетичною гімнастикою на статичну витривалість є одним із вирішальних чинників на користь використання оздоровчої атлетичної гімнастики для фізичного виховання школярів.

Силові можливості організму, поряд із витривалістю, є визначальними для фізичного розвитку та професійної діяльності людини. Природним результатом занять атлетичною гімнастикою, основним засобом якої є вправи з обтяженням, буде збільшення сили різних м'язових груп.

Нами також було досліджено вплив занять атлетичними вправами на силу м'язів-розгиначів рук і ніг при виконанні тестових вправ: «жим штанги лежачи» та «жим ногами лежачи».

Результати цих вправах зросли в обох групах. Приріст результатів у жимових вправах безпосередньо відображає структуру та обсяг виконуваних вправ - велике навантаження на руки в контрольній групі дало більший приріст у жимі, що становив $31,3 \pm 2,1$ кг ($P < 0,001$), тоді як в експериментальній групі приріст становив $26,5 \pm 2,1$ кг ($P < 0,001$), причому величина приросту в контрольній групі достовірно вища ($P < 0,01$).

Інша картина в жимі ногами: приріст в експериментальній групі склав $25,8 \pm 2,3$ кг ($P < 0,001$) проти $21,0 \pm 2,2$ кг ($P < 0,001$) у контрольній групі, причому різниця в прирості результатів статистично також достовірна ($P < 0,01$). Це стало результатом більшого обсягу вправ на м'язи стегна, а також більшим навантаженням у тягових вправах в експериментальній групі порівняно з контрольною групою.

Література:

1. Апанасенко Г., Долженко Л. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму. *Теорія і методика фіз. виховання і спорту*. 2007. №1. С. 17-21.
2. Земцова І.І. Спортивна фізіологія: навч. посіб. для ВНЗ. Київ, 2010. 219 с.
3. Кириченко Т.Г. Атлетизм в системі тренувальних занять різних груп населення: спортивно-прикладні аспекти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Вип 11К (142)*. 2021. С. 40-43.
4. Кириченко Т.Г. Атлетизм в системі фізичного виховання студентів закладу вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Вип 11 (143)*. 2021. С. 69-75.
5. Навроцький Е.М., Пантік В.В. Удосконалення силових якостей студентів засобами атлетичної гімнастики. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 47-51.
6. Олешко В. Г. Силові види спорту. Київ: Олімпійська література, 2004. 287 с.
7. Пуцов О.І., Капко І.О., Олешко В.Г. Атлетизм: навч. посібн. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 232 с.
8. Стеценко А.І., Гунько П.М. Теорія і методика атлетизму: навч. посібн. Черкаси: Видавничий відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. 216 с.
9. Школа О.М., Гуляєва А.І. Вплив силового навантаження на показники фізичного розвитку юнаків старших класів на уроках фізичної культури. *Олімпійський спорт, фізична культура, здоров'я нації*. Луганськ, 2012. С. 375-379.

Віталій Поліщук, Олексій Ткачук
(Переяслав, Україна)

ІНТЕГРАЦІЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПСИХОФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

З часу оголошення незалежності України йдеться про національний дитячий садок, про створення системи дошкільної освіти й виховання, яка не тільки відповідала б нашому сьогоденню, ознайомлювала б із надбаннями минулого, а й відкривала двері у майбутнє.

Одним з пріоритетів сучасної освіти і виховання є соціальний розвиток дитини, розширення ступенів самостійної активності дошкільника. Важливе не лише те, що і як знає дитина, а й те, чи здатна вона діяти відповідно до здобутих знань і різних життєвих ситуаціях. Отже, йдеться про вироблення певної життєвої позиції дошкільника, розвиток його елементарної життєвої компетентності [1]. Вирішення цих завдань в системі навчання і виховання дітей дошкільного віку є першочерговими. Одним з найефективніших способів їх вирішення є більше впровадження в практику дошкільного фізичного виховання елементів туризму і туристсько-краєзнавчої діяльності.

Дитячий туризм – це насамперед здоров'я дітей, їх фізичний гарт, рухова активність, а також захоплюючий вид активного відпочинку. Краєзнавство ж – це живе пізнання навколишнього світу, поглиблене ознайомлення з найближчим природним і соціальним середовищем, метою якого є пробудження у дітей ціннісного ставлення до природи, людей, минулого і сьогодення [3]. На нашу думку, саме ця діяльність і є особливим типом розвивального середовища, що забезпечує свободу і активність маленької дитини, максимально задовольняє її потреби та інтереси, має інтенсивно розвивальний характер.

Дидактика й теорія виховання містить різноманітні положення краєзнавства. Принципи навчання й виховання на основі краєзнавства і провадили всі педагоги – мислителі та практики, цим принципам не менше 400 років. Піонером раціональних ідей у навчанні й вихованні, попередником славетного Я. Коменського треба вважати ще Т. Мора з його «Утопією», Вівеса, Рабле, Монтеня, Бекона. Після Я. Коменського (батька сучасної педагогіки) та Локка ті самі принципи навчання й виховання на основі оточення пропонували Фіранко, Руссо, Базедов, Песталоцці, Герберт як представник теорії «всесвітнього інтересу». Своїми теоріями вони підтримували ці принципи і вважали, що ними, власне, найкраще забезпечити і розвиток індивідуальності.

Ще на початку ХХ століття видатний діяч у галузі дошкілля А. Симонович – організатор першого дитячого садка в Росії, надавала великого значення саме краєзнавству. У своїй книзі «Детский сад» вона зазначала: «Власне краєзнавство починається в дитячому садку. Це низка систематичних бесід, прогулянок, спостережень, попередньо добре обдуманих вихователем, які ведуть до свідомого ознайомлення з батьківщиною і готують дитину до дальшого розуміння географії, космографії, астрономії... Краєзнавство не слід розуміти так, ніби воно просто ознайомлює дитину з довкіллям. Краєзнавство вибирає тільки ті предмети з життя людей, які можуть дати дитині певні моральні розумові сили» [3].

В. Сухомлинський зазначав: «Краса природи рідного краю виховує витонченість почуттів, допомагає відчувати красу людини». Він вважав за необхідне вводити малюка в навколишній світ природи так, щоб кожного дня він відкривав у ньому для себе щось нове, щоб ріс дослідником, щоб кожний його крок був мандрівкою до витоків чудес у природі, ошляхетнював його серце та загартовував волю. Василь Олександрович майже 30 років тому написав пророчі рядки: «Більше, ніж будь-коли, зараз ми повинні думати про те, що вкладаємо в душу людини» [6].

Видатний педагог К. Ушинський також приділяв виключне значення впливу природи рідного краю на формування світогляду дитини [7].

Мета роботи. На основі вивчення та аналізу науково-методичної літератури і передового практичного досвіду визначити основні положення туристсько-краєзнавчої діяльності в дошкільному закладі.

Обговорення. Краєзнавчо-туристська діяльність (КТД) охоплює одночасно три компоненти: оздоровчий, виховний, пізнавальний, тобто передбачає гармонійний розвиток особистості. Саме в пізнавальній діяльності відбувається формування початкової стадії інтегрованого сприйняття навколишньої дійсності, осмислення причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей явищ природи і суспільства [5].

КТД організовується в усіх групах дошкільного закладу. Освоєння довкілля відбувається поступово від споглядально-ознайомлювальних форм сприйняття навколишнього до глибокого його пізнання дітьми старшого віку. Це комплексний вплив на дитину, який дозволяє розвивати її шляхом максимального використання дарованих природою можливостей, задовольняючи потреби:

- у пізнанні довкілля («чомушки»);
- у самореалізації («я сам»);
- у самовираженні (відкриваючи світ, діти фантазують, формуючи свій «внутрішній світ», що є для них джерелом повноцінного життя);
- у русі (в процесі практичного пізнання довкілля) [4].

Під час краєзнавчо-туристської діяльності відбувається зміна типу взаємодії вихователя з дітьми від позиції наставника до позиції співдружності, коли між дорослим і малюками встановлюються партнерські стосунки [5].

Саме ця діяльність, на нашу думку, є найкращою формою пізнання кожного вихованця, тому що тут ми спостерігаємо дитину в діяльності, в природних умовах, коли вона розкута, коли між нею і педагогом немає бар'єра.

Привабливість дитячого туризму не тільки в тому, що це надійний засіб фізичного розвитку, йому притаманно багато функцій [2]:

- турпохід – це засіб для закріплення корисних гігієнічних навичок, прищеплення дітям правил особистої гігієни. У поході наочно виявляється користь чистоти і охайності;
- не останню роль також відіграє самообслуговування – вміння правильно користуватися одягом, взуттям, спорядженням. Тут – невичерпні можливості виховання у дітей охайності, організованості. А саме від цих якостей і залежить самопочуття та благоустрій туриста під час мандрівки;
- трудове виховання в туризмі не обмежується тільки формуванням відповідних туристських вмінь, навичок самообслуговування та культурно-гігієнічних навичок. Тут діти ознайомлюються з суспільно корисною працею. Під час походів не тільки засвоюють елементарні прийоми побутової праці, а й вчаться узгоджувати спільні дії в роботі;
- туризм має на меті виховання колективістів, тобто людей, які вважають спільні інтереси вищими від особистих, які вміють, долаючи труднощі та перешкоди, поділяти радість та біль оточуючих;

- туристу невідомий дефіцит спілкування, у нього завжди багато друзів;
- загальна мета в поході об'єднує дітей. Кожний пройдений кілометр укріплює впевненість у своїх силах, приносить велике моральне задоволення.

Найважливіша суть КТД – це нерозривний зв'язок вивчення основ наук із практикою, життям, довідками. У процесі роботи над темами й блоками у дітей розвивається інтерес до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу, відбувається усвідомлення ними сутності процесів у природі та між людьми, принципів співіснування, історичних зв'язків. Саме ця діяльність стане основою виховання любові до батьківського роду, рідної природи, материнської мови і пісні, допоможе уникнути історичного безпам'ятства й бездуховності. Отже, КТД в дошкільному закладі визначається наступними положеннями:

1. КТД – це системно організоване життя дітей, у якому однаково всі сфери життєдіяльності дитини: природа, культура, люди, я сам.

2. КТД – це особливий вид розвивального середовища, спрямований на всебічний і гармонійний розвиток дітей.

3. КТД – це комплексний вплив на дитину, що дає змогу розвивати дитину шляхом максимального використання дарованих природою можливостей.

4. КТД – це інтегрований спосіб навчання і виховання дітей, за якого відбувається взаємопроникнення та інтеграція всіх видів діяльності дітей: гра, спілкування, предметно-практична, духовна, трудова, самостійна художня, освітня, образотворча, експериментально-дослідницька, мовленнєва, пізнавальна тощо.

5. КТД – це діяльність, до якої відбувається зміна типу взаємодії вихователя і дитини від позиції наставника до позиції співдружності, коли встановлюються між дорослими і дітьми партнерські стосунки. Не диктат, не авторитаризм, не пріоритет старшого, а глибоке визнання за молодшим його переваг, його творчого потенціалу, його резервів та можливостей для творчої співпраці.

6. КТД – це особистісно орієнтована модель побудови педпроцесу, в центрі уваги якої – дитина, повноцінне проживання нею сьогодення, врахування об'єктивних закономірностей індивідуального психічного розвитку кожного вихованця. Саме ця діяльність є найкращою формою пізнання дитини, тому що тут ми спостерігаємо дитину в діяльності, у природних умовах, коли вона розкута, коли між нею та педагогом немає бар'єра, коли дитина не припускає і абсолютно не помічає, що її вивчають.

7. КТД спрямована на гуманізацію педпроцесу, основний принцип якого – рівність педагога і дитини, ціннісно-змістова рівність дорослого і дитини. Мандрівка – процес творчий. Тут виникає зовсім інша педагогічна ситуація, у якій і дорослі, і діти разом помиляються, разом виправляють помилки, роблять хороші й погані вчинки, спільно діють. Беручи участь разом з дітьми в різних видах діяльності, дорослі ненав'язливо передають їм свій досвід, своє бачення світу. Тобто здійснюється процес виховання, але він не викликає в дітей протесту та опору, тому вихователі й вихованці разом живуть, розмірковують, творять, сумують і радіють успіху справи [3].

Висновки. Регулярні прогулянки-походи, цільові прогулянки, переходи, екскурсії різної тривалості та інтенсивності з подоланням перешкод розвивають у дітей витривалість, перебування протягом тривалого часу на свіжому повітрі в русі загартовує організм, проведення на місці привалу ігор-естафет, рухливих ігор, змагань, подолання смуги перешкод та інших рухових завдань на маршруті удосконалює рухові вміння дітей, розвиває їхні фізичні якості. Діяльність у цьому напрямі сприяє створенню активного рухового режиму в дитячому садку.

1. КТД збагачує, урізноманітнює педагогічний процес, її елементи органічно переплітаються з іншими видами діяльності дітей. Спираючись на базові знання малюків з різних розділів програми, краєзнавчо-туристська діяльність поглиблює весь процес розвитку дитини (інтелектуальна, моральна, психічна, фізична, розумова, волева, емоційна, чуттєва сфери), формує глибокі та системні знання про навколишній світ у взаємозв'язках і залежностях. Різноманітність тем, методів, засобів та форм роботи сприяє виявленню особистісних якостей дітей, їхніх задатків, нахилів та здібностей.

2. Романтика походів зацікавлює не тільки дітей, а й батьків, постійно утримуючи інтерес до цієї діяльності. Згуртованість колективу батьків, дітей та вихователів сприяє посиленню педагогічного впливу на малюків.

3. КТД дає можливість сформувати у дітей первинний досвід. Кожна подорож – це нові враження, знаходження нового у знайомому, знайомого в новому, проникнення в світ значного і прекрасного.

4. КТД сприяє великій дружбі дитячого садка й школи – постійні взаємовідвідування свят, концертів, конкурсів, турзлетів, виставок; спільні прогулянки в ліс і змагання на стадіоні, вітання малят на першому й останньому дзвоніку, участь в шкільній газеті тощо виховують у дітей бажання бути школярами.

Література:

1. Державна національна програма "Освіта": Україна XXI століття". – К., 1994
2. Вавилов Е.Н. Укрепляйте здоровье детей. – М.: Просвещение, 1986.
3. Грицишина Т. Маленькі туристи. Краєзнавство, туризм у дошкільному закладі. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с.
4. Дмитренко Т.І. Теорія і методика фізвиховання в дитячому садку. – К., 1979.

5. Демченко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. – Х.: Світ дитинства, 1999.
6. Сухомлинський В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1990. – 288 с.
7. Ушинський К.Д. Собранные сочинения – К.: Вища школа, 1974. – 119 с.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ірина Василенко
(Київ, Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Нашу статтю присвячено аналізу особливостей перекладу політичного дискурсу, зумовлених впливом екстралінгвістичних факторів, а саме лінгвокультурних. Останнім часом в науці відводиться окрема ніша для вивчення процесу перекладу з урахуванням лінгвокультурних особливостей вихідного тексту з метою віднайти належні способи відтворення тексту оригіналу в тексті перекладу.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу лінгвокультурних факторів впливу на процес перекладу україномовного та англійськомовного політичного дискурсу, а також у відтворенні екстралінгвістичного аспекту вихідного матеріалу цільовою мовою. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низки поставлених завдань:

- 1) охарактеризувати дискурс як лінгвістичне явище;
- 2) розкрити суть поняття політичного дискурсу як комунікативного явища та його роль у поза лінгвістичному просторі;
- 3) виявити основні засоби відтворення лінгвокультурних особливостей політичного дискурсу під час перекладу.

Поняття "дискурс" дуже багатозначне. Воно походить від латинського слова *discursus*, що буквально означало "біг у різних напрямках". У науковій літературі, насамперед лінгвістичній, слово дискурс, в основному, вживається як синонім слова текст. Причому під текстом може розумітися не тільки специфічний продукт мовної діяльності, а й будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і певним чином структуроване: наприклад, фільми, спектаклі, мітинги, дебати тощо [1, с. 23].

Дискурс – це складний соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має "видиму" – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та "невидиму" – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який упродовж розгортання дискурсу "будується" його репродуцентом (автором) та інтерпретується реципієнтом [3, с. 25].

Політичний дискурс як комунікативне явище включає і наступні важливі характеристики: у політичному дискурсі поєднуються риси різних стилів мовлення: офіційно-ділового (спільні риси – клішованість, формальність резолюцій звітів та інших політичних документів), суспільно-політичного (спільні риси – лексичні одиниці), наукового (спільні риси – значний власний термінологічний фонд, мова політології як науки), стилю художньої літератури (спільні риси – синкретичність, гетерогенність, відкритість політичного словника, емоційне навантаження політичної лексики) [2, с. 9].

Головна мета політичного дискурсу – переконати аудиторію – зумовлює постійну антропоспрямованість політичного дискурсу. Це вимагає урахування когнітивних, психологічних і соціальних параметрів аудиторії, рівня освіти, професійної та регіональної належності, віку і статі. На мовному рівні це відбивається на виборі лексичних одиниць, наприклад, спеціалізованої лексики, жаргонізмів, використанні звертань і привітань на мові або відповідному діалекті аудиторії [4, с. 241].

Отже, перш за все зосередимося на способах перекладу, а краще сказати адекватної передачі змісту тексту оригіналу, реалій політичного дискурсу. Переклад реалій передбачає застосування наступних перекладацьких прийомів – транскодування, калькування та описовий переклад. Прийом транскодування включає в себе транслітерацію і транскрипцію. Більшість реалій у політичному дискурсі є загальновідомими, але є і такі, що не мають еквівалентів, адже відносяться до культурних традицій, наприклад, американського народу і тому, не можуть бути зрозумілими українському народові, і потребують описового перекладу. Наведемо деякі приклади:

У партії Януковича, як у жодній іншій, існує потужне ядро непоправних апаратників [7, с. 1].

Yanukovich's party contains the largest core of unreconstructed apparatusiks of any party [10, с. 1].

Тут перекладач вдається до прийому транскодування, і додає також закінчення множини в англійському перекладі, з метою передачі екстралінгвального аспекту.

Розглянемо приклад описового, але дуже лаконічного і влучного перекладу, коли повністю переданий зміст і комунікативна інтенція фрази.

Ми вийшли на бій з укоріненою корупцією, призвали до відповіді українських магнатів-грабіжників і сприяли становленню життєво важливого громадянського суспільства [7, с. 1].

We began the battle against entrenched corruption, imposed the rule of law on Ukraine's robber barons, and encouraged the birth of a vital society [10, с. 1].

Тож проаналізуємо переклад наступної фрази:

The Senate may vote on the governor's confirmation during the lame-duck session, but the House will probably postpone its vote until next year [9, с. 1].

Сенат, можливо, висуне на голосування питання про ствердження губернатора на своєму засіданні з приводу передачі повноважень новообраному складу. Стосовно палати представників, вона, можливо, відкладе голосування до наступного року [5, с. 1].

Словосполучення **lame-duck** доводиться перекладати описово, через те, що воно являє собою реалію відсутню в українському суспільно-політичному житті. Для того, щоб надати адекватний переклад, перекладач повинен володіти потужною базою фонових знань, або у разі можливості звертатися до додаткових джерел інформації.

Звернення до історичних подій, що багато означають для народу, часто зустрічається і у промовах українських політичних діячів. Такі посилання мають свою специфічну мету, а тому дуже важливо надавати уточнення, для того щоб цільова аудиторія змогла зрозуміти всю важливість промови. Наведемо приклад:

У цей день згадаймо героїв, що полягли за Перемогу, мучеників Освенцимів і ГУЛАГів, жертв Голодомору, депортацій і Голокосту [6, с. 1].

On this day let's commemorate the heroes who died for Victory, martyrs of Nazi and Soviet camps, victims of Holodomor (genocide famine of 1932-33), deportation and Holocaust [8, с. 1].

Оскільки мета перекладу політичного дискурсу – викликати в іншомовного адресата реакцію, подібну до реакції адресатів вихідного тексту, то завдання перекладача ускладнюється ще й тим, що політичний дискурс апелює до ієрархії цінностей, актуальної лише в межах певної культури, для якої політичний дискурс власне створений. Перекладач повинен, перш за все, правильно інтерпретувати вихідний текст, а тоді починати пошук засобів мови перекладу, здатних передати функцію вихідного повідомлення, його прагматику та емоційність. Адекватний переклад не може бути дослівним, адже дуже часто концепти чи реалії, які відсутні в мові перекладу, але наявні в оригіналі, вимагають додаткових пояснень чи тлумачень. Національно-специфічні реалії, особливості мовлення окремих політиків, авторські метафори та ідіоми, які підкреслюють національний колорит політичного дискурсу, завжди викликали значні труднощі для перекладу.

Література:

1. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
2. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / - КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 21 с.
3. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово інформаційного дискурсу): Автореф. дис. ... д-ра. філол. наук: 10.01.08 / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 32 с.
4. Харламова Т.В. Политический дискурс как отражение общественных процессов // Романо-германская филология. – Саратов: изд-во Саратовского университета. – Вып. 4. – 2004. – С. 240-245.
5. Звернення Джона Маккейна на Національному з'їзді членів республіканської партії. – www.ua-reporter.com.ua.
6. Звернення президента України Віктора Ющенка до українського народу під час інавгурації. – 23 січня 2005. – www.yuschenko.com.ua.
7. Тимошенко Ю.В. Вирішальний вибір України // Daily Times. – www.tymoshenko.com.ua.
8. Inaugural address of the President of Ukraine Victor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square. – 23 January 2005. – www.yuschenko.com.ua.
9. John McCain Address to the Republican National Convention. – www.morningstaronline.co.uk.
10. Ukraine's watershed election // Daily Times. – www.tymoshenko.com.ua.

Людмила Сога
(Переяслав, Україна)

THE CURRENT LANDSCAPE OF TRANSLATION CHALLENGES

One of the most significant issues in translation is the preservation of linguistic and cultural nuances. Every language embodies unique cultural references, idioms, and expressions that may not have direct equivalents in another language. For instance, the phrase «kick the bucket» in English refers to dying, but its literal translation into another language might confuse non-native speakers who lack cultural context [1]. As translators, we must navigate these linguistic intricacies to ensure that the essence and cultural significance of the original text are maintained.

The translator's task is not merely to convert words from one language to another but to convey the underlying meaning, emotions, and cultural connotations. This challenge calls for a deep understanding of both source and target cultures, which can be further enhanced through the study of cultural translation theories, such as those proposed by Maria Tymoczko and Edwin Gentzler [2]. With the advent of technology, we are witnessing significant transformations in the translation landscape. Machine translation (MT) tools, such as Google Translate,

have become widely accessible and can produce immediate translations. However, while these tools can be helpful for basic understanding, they often fall short in delivering quality translations that require contextual knowledge and nuanced understanding [3]. A major issue here is the reliance on technology without critical assessment. Translators must strike a balance between leveraging technological advancements and maintaining the quality and fidelity of their translations. The integration of computer-assisted translation (CAT) tools can enhance efficiency and consistency but should not replace the translator's expertise and creativity [4]. As professionals, we must continuously adapt to these technologies and utilize them as aids rather than crutches.

Ethical issues also loom large in the realm of translation. The translator often acts as a mediator between cultures, and the choices they make can significantly impact the perception and reception of the text [5]. Questions of fidelity versus adaptation arise frequently. Furthermore, ethical considerations extend to the representation of marginalized voices, emphasizing the importance of ensuring that diverse perspectives are accurately conveyed [6]. Translators have the responsibility to ensure that diverse perspectives are accurately represented and that power dynamics are acknowledged. The field of translation studies has increasingly recognized the importance of ethics in translation, advocating for greater awareness and sensitivity to these issues [5].

Globalization poses both challenges and opportunities for translators. On one hand, it has led to an increased demand for translation services across various sectors, including business, law, and healthcare. On the other hand, it has intensified competition, often pressuring translators to produce high-quality work at lower costs [7]. This situation raises concerns about the sustainability of the profession and the potential devaluation of translation work. It is crucial for translation professionals to advocate for fair compensation and recognition of their expertise in a rapidly changing market.

Conclusion

In conclusion, the field of translation is at a critical juncture, confronting a myriad of challenges that demand our attention and proactive engagement. As we navigate the complexities of translation, we must recognize that our role extends beyond the mere transfer of words from one language to another; it encompasses the intricate task of conveying meaning, emotion, and cultural context. The preservation of linguistic and cultural nuances remains paramount, as each language carries its own unique set of references and idioms that reflect its speakers' experiences and worldviews. The advent of globalization has intensified the need for effective translation, yet it has also introduced pressures that may threaten the quality and integrity of our work. In this rapidly changing landscape, translators must remain vigilant in their commitment to ethical practices. This involves making informed decisions about fidelity and adaptation, ensuring that we accurately represent diverse voices, especially those that have historically been marginalized. Our role as cultural mediators requires a nuanced understanding of both the source and target cultures, allowing us to bridge gaps and foster understanding between different communities. Furthermore, the integration of technology into translation practices presents both opportunities and challenges. While tools like machine translation can enhance efficiency, they should not replace the critical thinking and creativity that human translators bring to the table. It is essential to harness technology judiciously, using it as a supportive resource rather than a substitute for human expertise. Continuous professional development and engagement with emerging technologies will empower us to adapt to the evolving demands of our field while maintaining the high standards of quality that our profession deserves. As we look to the future, it is crucial for translators to advocate for the value of our work in society. This includes promoting awareness of the importance of translation in facilitating communication, understanding, and cultural exchange. By articulating the significance of our profession and the unique skills we possess, we can help ensure that translators are recognized as essential contributors to the global dialogue. In summary, the challenges we face in the field of translation are multifaceted and require a collaborative and informed approach. By embracing the complexities of our work, advocating for ethical practices, and leveraging technology thoughtfully, we can enhance our profession's impact and ensure that translation continues to play a vital role in connecting cultures and fostering mutual understanding in an increasingly interconnected world.

References:

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Tymoczko, M., & Gentzler, E. (2002). *Translation and Power*. University of Massachusetts Press.
3. Kenny, D. (2011). Equivalence in Translation: A Key Concept. In *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge.
4. Doherty, S. (2015). The Impact of Technology on Translation and Translators. In *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge.
5. Baker, M. (2010). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
6. Pym, A. (2014). *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a Flawed Dream*. St. Jerome Publishing.
7. Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. Routledge.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Бойчук Юлія** – студентка Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, факультету початкової освіти та мистецтва.
- Галицький Богдан Юрійович** – аспірант Національного транспортного університету.
- Голова Інна Георгіївна** – аспірант Національного транспортного університету.
- Дем'яненко Наталія Дмитрівна** – старший науковий співробітник Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».
- Дужева Олена Григорівна** – викладач циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної культури ВСП Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО «Кам'янець - Подільський державний інститут»,
- Заблоцька Софія Ігорівна** – магістрантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
- Загалевиц Валентина Леонідівна** – Голова циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної культури ВСП Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут».
- Ілляш Соломія Дмитрівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Курилець Юлія** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Қажымұхан Абылай Бақтыбайұлы** – магістр, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева.
- Нестеренко Олександр Олександрович** – аспірант Національного транспортного університету.
- Нуркасымова Сауле Нуркасымовна** – доктор педагогических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева.
- Пантюк Микола Павлович** – доктор педагогічних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Поліщук Віталій Валентинович** – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.
- Сога Людмила** – кандидат історичних наук, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Ткачук Олексій Олегович** – викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.
- Цукарев Олексій** – студент Дніпровського державного технічного університету.
- Яворівський Руслан Любомирович** – завідувач лабораторії морфології та систематики рослин, асистент кафедри ботаніки та зоології хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Университет Григория Сковороды в Переяславе»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 30 ноября 2024 г. проводится XVII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Евразии».**Планируется работа по секциям:****I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Бионженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономики.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.

6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ**ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ**

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.

4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Металлургия.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника.
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекосведение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии

XX. ФИЗИКА

1. Общая физика
2. Экспериментальные физика
3. Астрономия и физика космоса
4. Молекулярная физика
5. Ядерная физика
6. Физика металлов
7. Физика функциональных металлов
8. Нанозифика

XXI. ХИМИЯ

1. Аналитическая химия
2. Неорганическая химия
3. Органическая химия
4. Физическая химия
5. Химия высокомолекулярных соединений

XXII. МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

1. Фармацевтические науки
2. Клиническая медицина
3. Профилактическая медицина
4. Теоретическая медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГИЯ**XXIV. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ**

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджикистанський, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 29 листопада 2024 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) кошти переказуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕКАЗУ

Почтовим перекладом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав, ул. Сухомлинського, 34, к. 908. РЕКОМЕНДУЄМО почтовим перекладом!

2.

ПриватБанк			
Получатель платежа			
Организация банка	МФО банка	КОД ЕГРПОУ получателя	КОД ЕГРПОУ банка
ПриватБанк	305299	14360570	14360570
Счет получателя	IBAN	Дата	Сумма
29244825509100	UA743052990000026202675019272	01.10.2019	
Пополнение текущего счета 4731219650655586, БОБРОВНИК ЮРИЙ ВИКТОРОВИЧ, 3048907279			

3. СПОСОБ ПЕРЕКАЗУ MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

4. СПОСОБ ПЕРЕКАЗУ Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

5. СПОСОБ ПЕРЕКАЗУ Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

6. СПОСОБ ПЕРЕКАЗУ (якщо оплата йде в одному платежі за дві та більше наукових робіт) **Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Jurij Viktorovich)** (вказати код перекладу, Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

7. ПЕРЕКАЗ З КАРТИ НА Карту.

8. СПОСОБ SWIFT-ПЕРЕКАЗУ.

BENEFICIARY: Получатель (Ф. И. О. владельца счета латиницей и адрес)	BOBROVNIK JURIJ 08401, Ukraine, region Kyivska, district Pereiaslav-Khmelnyskyi, city Pereiaslav, street Sukhomlynskooho, building 34, flat 905
ACCOUNT: Счет в банке получателя (номер пластиковой карты или текущего счета в ПриватБанке)	4731219650655586
BANK OF BENEFICIARY: Банк получателя	JSC CB PRIVATBANK, 1D HRUSHEVSKOHO STR., KYIV, 01001, UKRAINE SWIFT CODE/BIC: PBANUA2X
CORRESPONDENT ACCOUNT: Счет банка получателя в банке-корреспонденте	36445343
INTERMEDIARY BANK: Банк-корреспондент	Citibank N.A., NEW YORK, USA SWIFT CODE/BIC: CITIUS33
IBAN:	UA743052990000026202675019272

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Евремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.:
Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30.11.2024 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибку не отправления**, отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактный телефон: **+38 (097) 923 16 58**

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 30 листопада 2024 р. проводиться XVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

XX. ФІЗИКА

1. Загальна фізика
2. Експериментальна фізика
3. Астрономія та фізика космосу
4. Молекулярна фізика
5. Ядерна фізика
6. Фізика металів
7. Фізика функціональних металів
8. Нанофізика

XXI. ХІМІЯ

1. Аналітична хімія
2. Неорганічна хімія
3. Органічна хімія
4. Фізична хімія
5. Хімія високомолекулярних сполук

XXII. МЕДИЧНІ НАУКИ

1. Фармацевтичні науки
2. Клінічна медицина
3. Профілактична медицина
4. Теоретична медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГІЯ

XXIV. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 29 листопада 2024 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши слова «ЗАВАНТАЖИТИ ЗБІРНИК».

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4731 2196 5065 5586 (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту **MONOBANK 4441 1110 4615 7172** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) після переказу орг. внеску потрібно відправити SMS підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком *Іван Петренко*
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністію) телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@gmail.com** (тема повідомлення: **30 листопада 2024 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу **neasmo@ukr.net**)).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це, і ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 34, гурт. 2, кім. 308.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ МЕНШЕ 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Роман Фафула (Львів, Україна) КІНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ Na ⁺ , K ⁺ -АТР-ази ЛІМФОЦИТІВ ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ ХВОРИХ НА РЕВМАТОЇДНИЙ АРТРИТ ТА АНКІЛОЗИВНИЙ СПОНДИЛОАРТРИТ	5
Руслан Яворівський, Софія Заблоцька (Тернопіль, Україна) ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ТА РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ РОДИНИ SOLANACEAE Berth. Et Hook. f. У ФЛОРИ ЗБАРАЗЬКОГО (ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО) РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	6

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Oleksiy Tsukarev (Ukraine, Kamianske) DISINFORMATION IN FOOD PRODUCTS: IMPACT ON CONSUMER HEALTH AND BRAND TRUST	9
Богдан Галицький (Київ, Україна) КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ	10
Інна Голова (Київ, Україна) КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ	13
Олександр Нестеренко (Київ, Україна) КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ	16

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Наталія Дем'яненко (Переяслав, Україна) РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОГО БДЖОЛЯРСТВА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	19
Алла Курзенкова (Слов'янськ, Україна) СКАНДИНАВСЬКІ РУНИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	21

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Валентина Загалевиц, Олена Дужева (Кам'янець-Подільський, Україна) ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ У КОЗАЦЬКУ ДОБУ	24
Сузанна Волошин, Ганна Ільницька (Дрогобич, Україна) ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНОГО УМІННЯ «ЛОГІЧНО ОБҐРУНТОВУВАТИ ПОЗИЦІЮ» У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ (7 КЛАС)	25
Соломія Ілляш, Юлія Курилець (Дрогобич, Україна) ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	27
Микола Пантюк, Юлія Бойчук (Дрогобич, Україна) СВОБОДА І ПАТРІОТИЗМ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛІНСЬКОГО	28
Наталія Якуніна (Дружківка, Україна) ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ	29

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Тетяна Кириченко (Переяслав, Україна) ПСИХОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ГРИ	32
Олександр Равчев (Київ, Україна) ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	34

СЕКЦІЯ: ФІЗИКА

Сауле Нуркасымова, Абылай Қажымұхан (Астана, Казахстан) ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ПО ФИЗИКЕ	37
---	----

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Тарас Кириченко, Світлана Галат, Євген Чечуга (Переяслав, Україна) ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СПОРТСМЕНІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В ПАУЕРЛІФТИНГУ	40
Тарас Кириченко, Іван Ткаченко, Віталій Харченко (Переяслав, Україна) АТЛЕТИЧНА ГІМНАСТИКА ЯК ОЗДОРОВЧА СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	42
Тарас Кириченко, Андрій Шевчук (Переяслав, Україна) ВПЛИВ ОЗДОРОВЧОЇ АТЛЕТИЧНОЇ ГІМНАСТИКИ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН СТАРШОКЛАСНИКІВ	45
Віталій Поліщук, Олексій Ткачук (Переяслав, Україна) ІНТЕГРАЦІЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПСИХОФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ	47

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ірина Василенко (Київ, Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ 51

Людмила Сога (Переяслав, Україна)

THE CURRENT LANDSCAPE OF TRANSLATION CHALLENGES 52

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ 54

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Інформація для учасників из зарубежных стран 55

Інформація для учасників з України 58

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії» // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2024 р. – 62 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік, кандидат історичних наук

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

